

2023/2

83

irodalom - művészet
OLIS

TARTALOM

Szépíráás

Tózsér Árpád: <i>Hm!</i> (vers)	3
Orosz István: <i>Akrosztichon, Az óráátállítás éjszakáján, Ajándékozási szerződés</i> (versek)	5
Hodossy Gyula: <i>Mintha árnyék</i> (vers)	8
Kartali Zsuzsanna: <i>Ronaldó</i> (novella)	9
Hajnal Éva: <i>Báránys, madaras, egyszer</i> (versek)	13
Nagy Lea: <i>Miképp a változatlan, Már csak a körvonalak</i> (versek)	15
Tóth László: <i>Csapdában, avagy Szeljegyzetek – elszelelt időkhöz</i>	18

Hetvenöt éve született Grendel Lajos

Grendel Lajos: <i>Naplótöredékek</i> (közreadja: Tóth László)	28
--	----

Koncsol László (1936-2023) emlékére

Tózsér Árpád: <i>Koncsol László halálára</i>	38
Lacza Tihamér: <i>Egy korszak krónikása volt</i>	40
Kövesdi Károly: <i>Kései köszönet Koncsol Lászlónak</i>	44

Láthatár

<i>Az elszigetelt óceáni magány és peremlét érzése</i> Azori-szigeteki kortárs költészet (Végh Zsoldos Péter versfordításai és jegyzete)	
Pedro da Silveira: <i>Sziget</i>	47
Urbano Bettencourt: <i>Hajóács apámnak</i>	47
Madalena Férin: <i>Az óceánból a mítoszt</i>	48
Emanuel Félix: <i>Különös növényi táj, Szomorú hajók közlekednek, Halak</i>	49
Eduíno de Jesus: <i>Kupola</i>	51
João de Melo: <i>A tenger költeménye</i>	52
Álamo Oliveira: <i>A Genézis bálnája, Sors, Anterianamente</i>	53

Emanuel Jorge Botelho: <i>Két szabály vecsernyére, Vigasztalan versek, Gépies írás gyakorlata</i>	55
Leonardo: <i>isten szilánkokra tört</i>	56

Szerzőink a science fiction irodalomban

Bíró Szabolcs: <i>Hurok</i> (elbeszélés)	58
Gyökeres Kinga: <i>Világvége után kettővel</i> (elbeszélés)	60
Hogya György: <i>A program neve</i> (sci-fi paródia)	63
Póda Erzsébet: <i>Lola</i> (elbeszélés)	66
Tóth N. Katalin: <i>Mellékhatás</i> (elbeszélés) ...	69

Opus-esszé

Vasi Szabó János: <i>Ballardia</i> (gondolatok John G. Ballard, angol sci-fi szerzőről)	72
Tamási Orosz János: „... <i>nagyon fiatal felőttek voltunk, amikor...</i> ” Palimpszesztus – Bárdi Nándor születésnapjára	76

Könyvek között

Gyürky Katalin: <i>Félre a mesével!</i> (Gerlóczy Márton: <i>Fikció – A katlan</i>)	84
Kégl Ildikó: <i>Bennünk élő felmeNŐK</i> (Mirtse Zsuzsa: <i>Bölcsőmben magam ringatom</i>)	88

Küszöb

Pasztorek Veronika: <i>Merülések</i> (vers)	92
Puchla Nikolett: <i>Foltok</i> (novella)	94
Bukovsky Dorottya: <i>Képek egy temetésről</i> (novella)	96
A SZMÍT és a szerkesztőség hírei	99
Duba Gyula köszöntése	99
Lapszámunk szerzői	100

A KÖVETKEZŐ SZÁMUNK TARTALMÁBÓL:

Idén 40 éves az Iródia: többek között Grendel Lajos naplójegyzetei, Tóth László írása – HOGYA György: *A mentorprogram előtt (Emléktöredék Grendel Lajosról és az Iródiáról)* – Szemes Péter: *A rauti öröksége* (Michal Hvorecký: *Tahiti utópia* című, az Európa kiadónál megjelent könyvéről) – Gyürky Katalin kritikája Gerlóczy Márton *Az örvény* című regényéről – Farkas Arnold Levente és Fellingner Károly versei – Morva Máttyás *Futóverseny* című novellája – Temesi Ferenc filmforgatókönyv-részlete – Maria João Cantinho, portugál költő versei Petőcz András fordításában

A lap elérhető a következő helyszíneken:

Budapest: Írók Boltja, Andrásy út 45.

Dunaszerdahely: Molnár Könyv, Vámbéry tér 14/55

Érsekújvár: Kultúra Könyvesbolt, Mihály bástya 4.

Fülek: Városi könyvtár, Fő u. 14.

Galánta: Molnár Könyv, Fő u. 918/2

Ipolyság: Litera Könyvesbolt, Janko Král' utca 46/27

Kassa: Rovás Művészetek Háza, Kmeťova 34.

Királyhelmec: Regionális könyvtár, Fő utca 72.

Komárom: Diderot Könyvesbolt, Lúdpiac tér 4810.

Nagykapos: Magyar Közösségi Ház, Csepely 64.

Pozsony: ArtForum, Kožia 611/20

Somorja: Molnár Könyv, Fő utca 62.

Vágsellye: Molnár Könyv, Dolná 524/1

Zselíz: Magyar ház, Schubert u. 26.

15. évfolyam, 2. szám (április)

Felelős kiadó: **Hodossy Gyula**

Főszerkesztő: **Petőcz András**

Vezető szerkesztő: **Póda Erzsébet**

Szerkesztő: **Tamási Orosz János**

Főmunkatárs: **Tóth László**

Tanácsadó testület:

Balázs F. Attila, HOGYA György, Lackfi János

Korrektúra: **Tóth Ozsvald Zsuzsanna**

Tördelés és nyomdai előkészítés: **Rác Éva**

Szerkesztőség: Duna Palota, Galantská c. 658/2F, 1. e. 5,

92901 Dunajská Streda, www.szmit.sk,

E-mail: szkeresztoseg.opus@gmail.com

Nyomta: **PRESS GROUP, Kft., Besztercebánya**

Megjelent 2023 áprilisában 700 példányban.

Megrendelhető a kiadó címén.

Regisztrációs szám: EV 5895/20

15. ročník, 2. číslo (apríl)

Vydavateľ: Spoločnosť maďarských spisovateľov na Slovensku

Tel/fax: +421/315527964, +421/911239479, IČO 30806372

Sídlo spoločnosti: Palác Duna, Galantská c. 658/2F, 92901

Dunajská Streda, www.szmit.sk,

E-mail: szkeresztoseg.opus@gmail.com

Vydavateľ: **Gyula Hodossy**

Šéfredaktor: **András Petőcz**

Hlavná editorka: **Erzsébet Póda**

Redaktor: **János Tamási Orosz**

Hlavný spolupracovník: **László Tóth**

Poradný zbor: **Attila F. Balázs, György HOGYA, János Lackfi**

Korektúra: **Zsuzsanna Tóth Ozsvald**

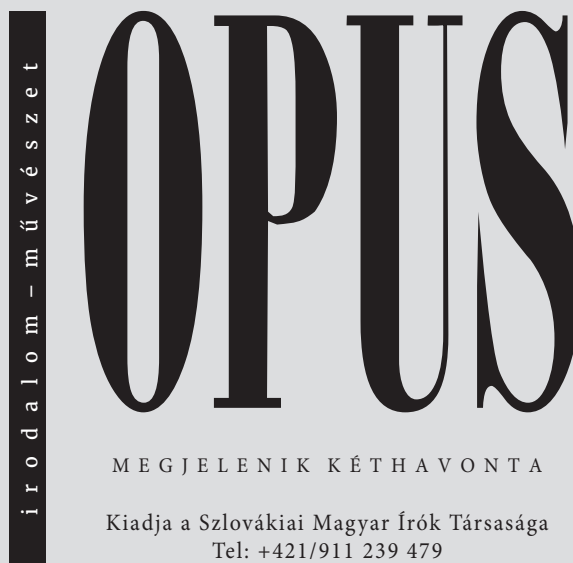
Sadzba a predtlačová príprava: **Éva Rác**

Tlač: **PRESS GROUP, s.r.o., Banská Bystrica**

Vyšlo v apríli 2023. Náklad 700 ks.

Registračné číslo: EV 5895/20

ISSN: 1338-0265

Megjelent a Szlovák Köztársaság Kisebbségi Kulturális Alapja támogatásával – Realizované s finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín

Támogatáskezelő szervezet: Petőfi Kulturális Ügynökség Nonprofit Zrt. Támogató: Magyar Kultúráért Alapítvány

TÖZSÉR ÁRPÁD

Hm!

Engem érdekel, a francia Deguy hogy csinálja, hogy tempóz Marno, Tandori hogy istenül. Érdeklődéssel olvasom őket, közben úgy ragadnak rám az új versallűrök, mint a fűben hempergő kutyára a bogáncs. S néha a saját régi verseimben is meghempergőzöm. Minap egy rég elfelejtett versezetemet újraolvassva azon ámuldoztam, ahogyan a szöveg egy rég nem látott ismerősöm s jómagam párbeszédét imitálja.

– Rosszul nézel ki, barátom, legalább egy hete nem borotválkoztál. Oda ülhetnél a hajléktalanok közé a TESCO tövébe. Mi bajod?
– Tulajdonképpen semmi, de a *Márkiz* című filmből jövök, ahol kiszivattyúzták belőlem az életenergiát, s az most egy Sophia nevű robotot éltet. Önmagam emléke lettem, barátom. S néha azon kapom magamat, hogy Sophiaként mutatkozom be, máskor szülési fájdalmakat érzek.

– Ha jól értelek, pszichiátriai kezelésről jössz. Ezeket a látszatnyavalyákat nem kell komolyan venni. Foglalkozz többet másokkal s kevesebbet magaddal. Tudod, hogy a Szofia nevű hajléktalan nő meghalt? Ő is itt ült mindig a TESCO tövében, olyan duzzadt arccal, hogy egyre azt vártam, mikor pattan

szét a feje luftballonként. Végül a veséje pattant szét, nem a feje. Állandóan sírt, azt mondta, ő a szemén keresztül vizel. De duzzadt arcából nem bírta kisírni a vizet.

Az egykori párbeszédünk számomra ma már idegenek beszélgetése. A jelen versem pedig GSM lehallgatókészülék, poloska, mely tűhegynyi füleit idegen testekre, identitásokra, vesékre, versekre, s a szubjektumtól függetlenül létező kültér ajtajára tapasztva hallgatózik. Kérdés: ki a lehallgató személy, ha a vers magát a költőt is lehallgatja? Vagy az egész létezés egy spontán, de furcsa orwelli szervezet, ahol a levél megfigyeli a fát, a szú a gerendát, a bálna a tengert, a kutya az embert s az ember a Világmindenséget, s ez a kölcsönös lehallgató-megfigyelő automatizmus s a létezők közti szakadatlan kommunikáció maga a Lét? Hm!

Akrosztichon

*1515 májusában, egy Lisszabonban kikötő hajón érkezett meg Európába
az első orrszarvú. Dürer sose látta: elmesélték neki.
Híres fametszete jelképpé lett: kiállítás a képzelet alapján
dolgozó, ismeretlen világok teremtésére képes művészet mellett.
Gyulai Líviusz többször is elkészítette a düreri rinocérosz parafrázisát.*

Lisszabon legyen az utolsó állomás,
Itt szálljon partra a gyönyörű hasonmás,
Valóság, képzelet – nincsen, ki eldöntse?
Indulj el Barótról Dürer Albert öccse!
Ugyanaz az álom kétszer vál valóra:
Szilfadúcba metszve, s verset írva róla.

Az óraátállítás éjszakáján

Az óraátállítás éjszakáján,
nagyjából éjfél és fél egy között
e-mailben jött a gyász hír, amit
el kellett újra küldeni, mivel
az elsőből a csatolmány hiányzott.

Mondom még egyszer,
nulla s egy közt érkezett,
a nem létező intervallumban tehát,

ami köztudottan
törlődik, semmivé lesz,
térből, időből eleve kihull.
Érvénytelen és annulláltatik.

Sakkoztam éppen online,
s vesztésbe' voltam,
félálomban ez nem túl meglepő,
bár mostanában éberem sem az.

A Caslonnal szedett szöveg tudatta
saját halottnak kik tekintik,
s azt is, evangélikus a megboldogult.

Fölül egy kis linó,
fűz, kőkorsó, borostyán,
s a sírkövön vidám szívecske.

A meghívó április elsejére szólt,
naná, esett le, mikor lehetne máskor.
Hányan bedőltünk!
És mennyi még befog!

Hadrianust skandálok deákul...
animula, ... bandula...
s Lulu.

Ajándékozási szerződés

Küldöm a szakköri szertár törzsanyagába ezennel
tisztá, kifőzött, újszerű állapotú koponyámat,
mely mielőbb leltárba veendő tárgyi elemként.
(Eszmei értékét pénzben kifejezni kerülném.)

Felhasználni szabad bármely csendéleti téma része gyanánt, legyen az víg vagy szomorú, nota bene az adományomhoz jobban közelít ez utóbbi.

(Hogy agitprop képbe kerülhet-e, mérlegelendő.)

Legvégül kikötöm még azt, hogy minden esetben át kell nyújtani ingyen, hogy ha a színek igényli, bármit játszanak, legfőképp, ha a Hamletet adják.

(Kelt Kesziben, negyedik hónap tizenegyedikén pont.)

Sinkó István: Erdő-struktúra (2020)

Mintha árnyék

Mintha nem is dobogna a szívem,
máskor hallom, ha izgulok, zakatol, most nem.
Hideg szél fúj, esik az eső, arcomba vág,
elbújnék előle, mintha szégyenlős lennék,
de mégsem, megyek tovább, csak úgy céltalan.

Mintha nem is volna szívem, mintha nem is volnék,
csak a szél van, az eső és egy boldogtalan hasonmás,
vagy egy árnyék, a saját árnyékom, mely elhagyott,
megy céltalan, neki a szélnek, már nem keres,
már nem kutat, nem érez, mint az ágról leszakított levél,
hordja a szél, majd lerakja, hogy aztán felkapja megint,
kénye-kedve szerint vigye tovább, csak úgy, csak azért is.

Mintha nem is lettem volna a múltban, sem a jövőben,
a hideg eső árnyékomról lemossa az összes bűnömet,
a vétkeimet, a mulasztásaimat, a jótéteményeimet,
ha egyáltalán voltak,
a bátorságot, hogy merjek élni, hogy merjek megszólalni,
hogy merjek kérni, bármit, időt.

Az érzelmek nélküli büntelen árnyékot a halál kíséretti,
de hogy hal meg, csak egyszerűen szertefoszlik,
vagy nála a mennyország kulcsa,
vagy még egyszer visszatalál, mint egy új esély?
Talán, ha elállna az eső, ha kirügyeznének a fák,
ha virág nyílna, ha megölelné az élet,
és örökkön-örökké élő meleg testéhez odaszorítana.

KARTALI ZSUZSANNA

Ronaldó

A kollégium folyosóját kezdte birtokba venni az alkonyi félhomály.

A fiú keskeny háta, mint egy önmagát kétségbe vonó kérdőjel görbült előre a sötét sarokba tolt tornapadon. Csontos bal kezét horzsolásokkal fedett térdére szorította, és jobbjával újra meg újra kézfejebe dőfte a ceruzát, amíg csak bele nem tört a hegye. Akkor megfordította az íróeszközt, és csorba metszőfogával kitépte a radírt az alumíniumfoglatból. Kiköpte, majd önkínzó buzgalommal nekiállt, hogy az éles fémperemmel kikaparja húsából a véres grafitüskét.

– Szia, Ronaldó! Volna egy cerkád? – lépett mellé tettetett könnyedséggel a nevelőtanár.

– A cerkámát maga leszophassa! – sisteregte a fiú gyűlölettől átfűtött hangon, és kezeit ceruzástól a piszkosszürke bermudagatyából kikandikáló két, keszeg combja alá dugta.

A tanár jobbnak látta, ha elengedi füle mellett a választ. Jobban aggasztották az elrejtett kezek. Sóhajtva leült mellé a padra. Ügyelt rá, hogy ne érjen a fiúhoz, de ne is legyen vele túlzottan távolságtartó.

– A szüleidnek nagyon hiányzol, és a kistestvéreidnek is. Menj haza hozzájuk! – kérlelte, de nem tudta elfedni hangjában a monotóniát. Aznap már vagy századszor hangzottak el, és kiüresedtek a szavak.

Ronaldó a tanár orra elé tartotta remegő kezeit.

– De hát nem lássa? Veszélyes vagyok! Nem mehetek haza, mer’ be kell, hogy zárjanak! Engemet kell bezárni! Engemet, és nem anyámékat, há’ maga se tuggya megérteni?

A nevelőtanár visszafogta az újabb sóhajt. Hónapok óta körbe-körbe forogtak Ronaldó önvádja körül, és képtelenek voltak megszakítani a szüntelenül visszatérő folyamatot, ami ráadásul kezdett lefelé húzó, önpusztító spirállá alakulni.

– Baleset volt. Ha szabályosan ment volna az áram a tévétekbe, nem történt volna semmi baj, te is tudod.

– Én csak azt tudom, hogy megöltem az öcsémet. Én gurítottam oda neki azt a kurva labdát.

– Az a labda véletlenül ment be a tévé mögé. Ti csak játszottatok, Ron!

– Igen, de én voltam... énvelem ment haza az a gyüttment faszi a kocsmából, aki az áramot csinálta nekünk!

– Megbeszéltük sokszor, hogy az már nagyon régen volt. Két évvel ezelőtt történt, te akkor még csak tizenkét éves voltál!

– Már tizenhárom. És valamiér' komált engem az a faszi...

– Pasas...

– Az a faszi egy gyűttment vót, tuggya! Nem is ismertük, de apám haverjai dicsértek engem neki, mer' mindig én vittem haza apámat a kocsmából, és aszonta a faszi, hogy ha már erre járt, az én kedvemér' segít rajtunk, és bekötötte az áramot. Lássa, arról is én tehetek! Hányszor mondjam még el? Engemet kell bezárni, nem anyámékat! Mi lesz akkor a három húgommal?

– Nem zárják be a szüleidet. Be van adva a fellebbezés.

– De ha végül mégis kimondják a gondolatlan emberölést, akkor mégis bezárják anyámékat, és intézetbe kerülnek a lányok, és kurva lesz belőlük! Anyám is majnem az lett odabé', mesélte. Maga akarná, hogy kurvák legyenek a húgai?

A nevelőtanár megrázta a fejét. A család legkisebb gyereke, a hároméves Brendon halála megviselte az amúgy is ingatag személyiségű, bizonytalan egzisztenciájú szülőket, és a gyermekvédelmiek titkon hajlottak afelé, hogy a középső három kislányt – legalábbis egy időre – átmeneti otthonba helyezték. Éppen az tartotta vissza őket ettől, hogy tudták: az anya és az apa gyermekeik kedvéért tartja csak magát, s ha ez a kapocs nem lenne, felemésztnének.

– A húgaid olyasféle kollégisták lesznek, mint te, és továbbra is ide járhatnak iskolába, veled együtt. Itt továbbra is vigyázhatsz rájuk.

– De én nem vigyázhatok rájuk! Idegösszeomlásom van, mer' gondolatlan gyilkos lettem! Anyáméknak kell rájuk vigyázni! Micsináljak még, hogy megértsék, és bekasztlizzanak végre?

Felpattant, és a marokra fogott ceruzával, akár egy késsel, megcélozta a nevelőtanár szemét.

A tanár ösztönösen elhajolt a mozdulat elől, és összefacsarodott a szíve. Saját fiára gondolt, aki egyetemi albérletében él, mint Marci Hevesen, és exnejére, aki egy Bécs melletti faluban ápol egy elaggott színésznőt. Felőlük akár bent is maradhatna a hétvégére Ronaldóval a kollégiumban. Rá még hallgat valamennyire a srác.

– Igazából én se mehetek haza – fordult diákja felé, akinek karja közben tehetetlenül lehanyatlott. – Megígértem a dirinek, hogy digitalizálom a könyvtár videokazettáit, mielőtt kiselejteznék. Legjobb, ha még ma este nekiállok, ha végezni akarok velük a nyári szünetig. Egyedül dögunalmas munka. Van kedved segíteni nekem? Közben nézhetünk is valami filmet a másik gépen.

A tanár úgy intézte, hogy ezután egy pillanatra se távolodjanak el egymástól. A könyvtári laptopon egy online videomegosztóról elindította a Rockyt. Egészen tűrhető képminőségű film volt, nem olyan monoton alámondással kísért, kásás kópia, mint amilyenen ő látta ezerszer kamaszkorában. Talán nem ez volt a legjobb filmválasztás a fiú szórakoztatására, de remélte, hogy talán eltereli a figyelmét saját kínjairól.

Ronaldó eleinte csak fél szemmel pislogott a monitorra, aztán, ahogy bonyolódott a cselekmény, kidugta a nyelvét, és arcát szinte belenyomta a képbe. A történet beszippantotta.

Ideje volt telefonálni egyet. Péntek este lévén a szülőknek talán eszükbe jut, hogy elsőszülöttjüket otthon keressék, gondolta a tanár. Tudniuk kell, hogy ez esetben igazoltan nem ment haza, és hogy jó helyen van.

Mobilját felkapva a férfi kiosont a tintafekete folyosóra. Felkapcsolta a világítást, és a híváslistán rákattintott Ronaldó anyjának sokszor keresett számára.

A fiú közben ámulva nézte a laptopon, ahogy a magányos hős, akit senki sem vesz komolyan, elszánt kitartással edzi testét-lelkét. Kedvet ugyan nem kapott hozzá, de támadt egy kétségbeesett ötlete.

– Tanár úr... Zoli bá', felhozhatok a tiszertárból egy ugrókötelet? – fogalmazgatta magában az ártatlannak szánt kérdést, miközben kidugta fejét a könyvtárajtón. Amit azonban elkapott a folyosón zajló telefonbeszélgetésből, attól benne szakadt a szó.

– Bontsa csak fel bátran azt a törvényszéki levelet, Ibolya! Bármilyen jobb, mint a bizonytalanság... Rendben, várja meg velem, hogy hazaérjen az ura, és nyissák ki együtt a borítékot! Egy hivatalos levelet nem szabad olvasatlanul hagyni, ne teljen hiába a fellebbezési idő sem, ha esetleg úgy alakul... Persze, felhívhat, amikor csak jónak látja, nem zavar. Nem, Ronnak még nem mondom meg. Jó éjszakát!

Ronaldó némán visszahúzódott az olvasóterembe. Moccanás nélkül végigülte a filmet, nem kért ráadást, és beszélgetni sem akart. A tanár javaslatába, hogy a hétvégére kiürült kollégium nevelői hálójának másik heverőjén aludjon, rezignáltan belenyugodott. Fásult mozdulatokkal lezuhanyozott, majd a fejére húzta a pokrócot.

A Speciális Szakiskola és Kollégium a hivatalos verzió szerint azért épült a város ipari parknak csúfolt rozsdáövezetébe, hogy legyen hely a sportpályák és a majdani tankert kialakítására, de a gyerekek – és sokszor tanáraik is – úgy érezték, gettóba kerültek, ahol ellehetnek egymás között, és nem szűrnak szemet senkinek. Az iskola előtt húzódó aszfaltút a helybőség dacára keskeny volt, mivel egy magasfeszültségű vezeték óriás oszlopsorának nyomvonalát kihasználva, azok terpeszállású lábai között futott. A vezeték kiváltására csak a terv volt meg, a pénz nem. Az áram zümmögését és a szél zúgását a vastraverzek között a tanítási napokon elnyomta a gyereksivaj, de szombat reggelenként mindig berezonáltak az ablakok. Ez az akusztikus kietlenség ébresztette fel öt óra tájban a nevelőtanárt, és a csontig hatoló magány, ami egy elhagyatott épület üres szobájában keríti hatalmába az embert.

A fiú fekhelye már kihűlt.

A tanár tudta, hogy hiába hívná fel, mert a mobilja működésképtelen. Végigkiabálta az iskolát, majd magára rántotta melegítőjét, és kirohant a buszmegállóhoz, hátha Ron a reggeli járáttal mégis a romatelepre indult.

A huzatos megálló első pillantásra üresnek tűnt. A hulladékgyűjtőbe gyűrt fekete szemeteszsák úgy csapkodott, mintha ki akarna szabadulni, hogy a villanyoszlop acélszerkezetére csavarodott társa után röppenjen. Az oszlopon azonban másvalami feketéllett.

A tanár a napkelte ellenfényében hunyorogva rádöbbsent, hogy Ronaldó az. Bő térdnadrágját és kinyúlt fekete pólóját tépte a hajnali szél. Vacogott, csak ezért nem mászott máris sokkal magasabbra.

Megráz az áram, készült kiáltani a tanár, de meggondolta magát. Hiszen éppen ezt akarja a srác!

Néha a legdrámaibb pillanatokban is rutinosan cselekszünk, majd pedig ostobán. Mégis, vannak olyan pillanatok, amikor mindegy, mit teszünk, a pillanat kioltja önmagát.

Amikor a tanár nadrágzsebében megcsörrent a telefon, gondolkodás nélkül felvette. Kitágult szemekkel, némán bólogatott, aztán magasra tartotta a készüléket, mintha odafentről el lehetne kapni a belőle kiszűrődő hangot.

A mozdulat hatott.

A fiú zuhanni kezdett.

– Felmentés! – ordította a nevelőtanár, és egyetlen ugrással a betonra huppanó kupacra vetette magát.

– Akkor együtt marad a család... – nyögte Ron, és bokáját dörzsölgetve óvatosan felegyenesedett.

Tanárára támaszkodott, és visszabicegett vele a kora nyári napsütés ígéretében fürdőző iskolába.

HAJNAL ÉVA

Bárányos

Itt vagy, Uram?
Nézd,
ezt a szép kék levélpapírt készítettem elő,
ezt, amin a vízjel van. Valami madár...
Neked írok.

Szeretek beszélgetni Veled,
Te látsz, amint vagyok, ez mindig megnyugtat.
Az igazán lényeges részt is látod.
Hát,
nem tudom, emberben létezik-e ilyen,
itt Kertvárosban még nem találkoztam eggyel sem.
A Remény utca ötből kereslek.
Tudod: harmadik emelet tizenkettő, jobbra.
Tááá-tááá-ti-ti-tááá...
A jelünk.
Bár, neked az ajtó nem akadály.

Minden kérdésemet leírtam, tömör két oldal, nem baj?
Itt hagyom az asztalon.

*(Az is eszembe jutott, hogy kikészítek egy pohár tejet
és némi vaníliás süteményt is a levél mellé,
de nyomban el is nevettem magam.
Szerintem most Te is mosolyogsz.
Rokonok vagytok, de azért ne keverjük a dolgokat...)*

Szóval,
várom válaszaidat!
Még nem alszom ám, csak egy kicsit pihentetem a szemem.
Megszámolom a bárányokat, amíg olvasol...

madaras

ketten ülünk itt
vén madár
bőrömön harmatdélután
várom az estét
úgy várom
meghitt itt
csipke a fákon

illan a teste
vén madár
fehér tea a délután
meghitt itt
az este málna

van holnap
már ma

egyszer

résnyire nyílt ajtó a világ
bőrömön még apró szótagok
messzeségtől görnyednek a fák
alvó sóhajok

sóhajtáson messzeség figyel
apró alvó görnyedő világ
résznyire nyílt ajtó bőrömön
hulló szótagok

görnyednek már bőröm rései
messzeség az ajtóból figyel
alvó szótag apró sóhajon
egyszer meghalok

Miképp a változatlan

*„Az illanó idő szívdobbanása
remegve lüktet által a szobán
s nincs semmi, semmi nesz, csak némaság”.*
(Kosztolányi Dezső)

*A hegyek felől közeledik,
lustán telepszik rá a függönyre
az arzén színű fény,*

*lábak, inak, megfeszülő izmok
mozognak a *firhang* fehér anyagán;
képzelet és vízió között álmosan sóhajtasz,*

*az óra egyre ütemesebb nyekergése
zavarja meg a csendet,
percek, másodpercek pörögnek,*

*a szívhang egyre hevesebb,
a buborék-lét lassan nyílik ki,
tágul a téridő,*

*az arcodat simogatom,
húzd el a függönyt,
mondom,*

*s a valóságnak egyéb jele nincsen,
ülünk egymással szemben,
az idő kéjesen belénk harap,*

*rátapad a bőrünkre,
majd, mint a gyorsított felvétel
veszed a cipőd, a kabátod,*

utolsó csók,
bizonytalan mimikák,
nincs idő lélegezni,

indulni kell, szűkül az égbolt,
folytatódik minden,
miképp a változatlan,

a hegy felé közeledünk.

Már csak a körvonalak

a megszűnés pillanatában

tétova mozdulat
feléd hajolok
a zajszünet váratlan másodpercében
kinyújtod ujjaidat tenyered biztonságából
miközben a földet elárasztja az eső
és minden azúr színűvé
és minden zengéssé
és minden ami *eddig*
most *önmagában*

meghajolok előtted
te arany színű,
fénylő lény
távolodásomat
ígéretnek vedd

szerezd ahogy
már csak a körvonalak maradnak
szerezd magunkat és imáinkat

hagyd hogy sírjon az ég

hagyd hogy megeredjenek az égbolt forrásai
hagy susogjon, szemerkéljen, szitáljon, hulljon, potyogjon
cseperegjen, csöpögjön, permetezzen, záporozzon
zubogjon
doboljon a cserepeken, a járdaköveken
pulzáljon
ivódjon bele a bőrbe

miközben megszűnik valami
ami sosem
soha nem is volt igazán

Sinkó István: For Mozart (2021)

TÓTH LÁSZLÓ

Csapidában,

avagy Szélgjegyzetek – elszelelt időkhöz

Aki vagyok és aki nem

2011 augusztusában egy háromnapos szlovák–magyar–francia költészeti–művészeti fesztiválra kaptam meghívást Selmecebányára, magyar részről mi hárman, Tóth Krisztával és Háy Jánossal. Ez az évről évre ismétlődő, Cap à l'Est (szlovák változatában: Capalest) nevet viselő s a nyelvek, kultúrák, művészeti ágak sokszínűségére, illetve egymásmellettségére épülő rendezvénysorozat ezúttal főleg a Petőfi Sándor és Andrej Sládkovič közti párhuzamosságok felmutatásával, valamint *Az ember tragédiája* különleges, három nyelven folyó, félig-meddig felolvasósínházi előadásával a magyar–szlovák kapcsolatokat helyezte középpontjába. Aminek érdekessége az volt, hogy Madách remekművét a várudvar színpadán magyar, szlovák és francia színészek vitték színre, miközben a magyar aktorok magyarul, a szlovákok szlovákul, a franciák franciául mondták a szövegüket. (Luciferét ezen az estén a komáromi Boldoghy Olivér, Ádámét a kassai Nádasdi Péter.) Ami viszont e kísérletben a legizgalmasabb volt, az, hogy az előadás végén a szép számú közönség mégis mélyreható élménnyel, a teljes mű birtokában térhetett haza, s a történet, a cselekmény, a tragédia a nézőtéren ülők mindegyike számára *olvasható* és értelmezhető volt.

De most igazából nem is ezért kezdtem el jegyzetem. Magam ugyanis, bár a fenti *Tragédia*-előadás mellett, a fesztivál költőinek *Nyelvek Babilonja* című műsorát találtam legérdekesebbnek, melyen a rendezvény költőinek versei – a mieink, azaz Krisztina, János és az enyém mellett többek közt az olasz Tiziana Colussoé és Franco Falascáé, valamint a litván Dagnija Dreikáé mellett a szlovák Jozef Michalkovičé és Dana Podrackáé – hangzottak el franciául és szlovákul, illetve anyanyelvükön, majd mindegyikünk a csapat más-más költőjének a versét értelmezte (elemezte) a maga anyanyelvén.

Nekem Tiziana Colusso jutott, akinek versét persze az eredeti mellett szlovák fordításban, illetve magyar nyersben is előre megkaptam. Ez utóbbi azonban, meg kell mondjam, olyan gyatra volt, hogy ha nem ismerhetem meg a vers szlovák fordítását, nehezen tudtam volna vele mit kezdeni. Annál is inkább, mivel a magyar nyers észrevehetően a szlovák fordítás alapján készült, ami annak rend-

je s módja szerint elég nagy pontatlanságokat és félreértelmezéseket (mondjam: baromságokat?) „eredményezett” (lásd ehhez Karinthy Frigyes emlékezetesen *hatalmas* versfordítás-paródiáját!). Mi több, az is kiérezhető volt az elem került szövegből, hogy készítője nem gyakorlott versfordító, s bizony, a magyar nyelvhasználattal is voltak – finoman szólva is: – némi nehézségei. S noha magáról a poétriáról addig semmit sem tudtam, az elem került szövegen a fentiek ellenére is átsütött, hogy egy egészen kitűnő költő egészen kitűnő versét kaptam meg (*Immacolate concezioni*, azaz, talán, szlovák fordítása alapján: Szeplőtelen fogantatások). És átsütött rajta az a fajta groteszk-ironikus látásmód, világ-, történelem- és önszemlélet is, amely esetemben is költői törekvéseim és személyiségem (egyik) alapkövét adta kezdettől. Ilyen értelemben a verset akár én is írhattam volna, sőt e tekintetben akár olasz költő is lehetnék. És Tiziana Colusso is lehetne magyar. Amivel azt akartam mondani a költőnőhöz rögtönzött bevezető(cské)mben, hogy egymás versében is magunkra ismerhetünk – anyanyelvünktől és nemzeti hovatartozásunktól függetlenül, és verseinket is egymáshoz közelinek érezhetjük itt, Európában, ha azok legszemélyesebb gondjainkat az általánosban, az elvonatkoztatások, a közös emberi szintjén jelenítik meg. Márpedig Tiziana Colusso a minduntalan önmagával – továbbá a nyelvvel, s a kifejezhetetlen kifejezni akarásával – szembesülő alkotó ember küzdelmét teszi meg verse kiindulópontjának: „mert minden kifejezhetetlen, nemcsak isten” („poiché ineffabile è il tutto / non solo Dio” – ha jól fordítom, nyersfordítója módszerével, szlovákból), mondja, s e gyötrő gond és küzdelem mögé rögtön kozmikus távlatokat is rajzol. Bekapcsolva versébe, illetve a kifejezhetetlennel való küzdelmébe a nembeliséget is mint olyat, azaz saját női mivoltát: van-e, lehet-e mersze egy nőnek az újításhoz és a megújuláshoz?, kérdi, s én arra gondolok, ilyen értelemben mi mindannyian nők is vagyunk, mert ez is mindannyiunk problémája – nem? Azaz a férfiaké is... Annál is inkább, mivel Tiziana Colusso verse itt a teremtő művészt, értelmezésben, a nővel azonosítja, „ki teste alkimista edényébe az egész világot befogadta” („accogliere nell'alambicco del corpo / il mondo intero”), hogy „újat fogadjon belőle, a saját képére teremtve” („per concepirne un concetto tutto suo”) mindent. Vagyis az alkotó ember, a költő – vállalt magányában, „távol a világtól” (‘e con il molto scarto del mondo’), mindent a teremtésnek rendel alá, mindenben a „fát látja az írás tüzéhez” (‘ricavarne legna da ardere al fuoco della scrittura’). Mindehhez Colussonál még hozzájön a „legyőzhetetlen irónia” (‘un’invincibile ironia’), amit már említettem, s amely segítségünkre lehet világunk ellentmondásainak a feldolgozásában. Amiről vele együtt ugyanezt gondolom én is, és örülök, hogy megismerhettem szóban forgó versét, melyet akár én is írhattam volna. Lehetséges hát, hogy én is Tiziana Colusso volnék?

Lehetséges, hogy én is olasz?

És lehetséges, hogy én is nő?

Jozef Mihalkovič és/vagy Dana Podracká itteni, selmecebányai verseit viszont semmiképpen nem írhattam s nem is írtam volna én. Akik egyúttal mindketten nagy csalódást jelentettek a számomra.

Közülük Mihalkovič költői sihederkorom mintákat adó mítoszai közé tartozott az 1960-as–1970-es évek fordulóján, aki Lubomír Feldekék Nagyszombati csoportjának (Trnavská skupina) volt egyik novátora, és költészetével annak idején a metafora és a szlovák költői nyelv, s egyáltalán a versről való gondolkodás *kinnyítésének*, egy új versszemlélet meghonosításának úttörőjét jelentette. Korabeli verseiben elsősorban szenzualitása s az érzékelés *nyelvelisége*, költői nyelvének képisége, képi telítettsége fogott meg (egyik versem „Pralesy v izbe” – azaz: Őserdők a szobában – mottóját is tőle vettem), bár később már egyre inkább Feldek és főleg Ján Ondruš – de még az elődjüknek, valamiképpen mesterüknek s mentoruknak tekintett, náluk vagy évtizeddel idősebb társuk, Miroslav Válek – gondolatisága, az ember *belső* univerzumának felderítését célzó törekvései kötöttek magukhoz, és adtak a magam út- és énkereséseimhez, azaz, egy korai versem címevel: *belső vándorlásaimhoz* többletet. Mihalkovič később már nem írt sokat, mintha kimerült, illetve bezárkózott volna, s figyelme is az általánosról mintha egyre inkább a *helyire* tevődött volna át, ami önmagában még nem különösebb baj, csak éppen egyre kevésbé volt képes a *helyit* elmozdítani az általános érvény felé, így mind érdektelenebb, idegenebb, lokálisabb (provinciába zártabb?) lett számomra is. S amit selmecebányai fellépésünkön is mondott magáról és a szlovák költészet-ről, irodalomról, amit felolvasott új opusai közül, mintha ugyanezt a (be)zárttságot, illetve ezt a felületen maradást igazolta volna. (Gondolom, nem is értették Háyéék, hogy előzetesen, verse elhangzásáig, illetve megszólalásáig mért áradoztam róla annyit.) Mi több, azt is a *provincia* diadalának érzékelttem vele kapcsolatban, ahogy a szlovák költészet élő klasszikusaként, egy élő legendaként vette őt körül s ünnepelte mindenki, és ahogy, láthatóan, ő is élvezte ezt a szerepet, sőt mintha eleve fent is tartotta volna magának a jogot erre a szerepre. Ami rendjén is lett volna, ha nem kezd bele új verseinek olvasásába, és csendben maradt volna, amikor a versről, költészetéről kezdett beszélni...

Hasonló csalódás volt számomra Dana Podracká is, aki indulásakor – vagy tíz évvel utánam kezdett, már a szürke hetvenes évek második felében, Vojtech Mihálik Nové slovo-beli pártos íróóvodájában – egyike volt azon keveseknek, akikre nemzedékéből magam is érdemesnek tartottam figyelni (ezt-azt fordítottam is tőle), s így egy kiadós eszmecsere reményében ültem oda mellé Selmecebánya felé az autóbuszunkban. De még feleúton sem tartottunk, amikor már azt lestem, mikor érkezünk meg végre, s mikor kerülhetek el mellőle, annyira *elbeszélünk* egymás mellett, s – hogy is mondjam? – *túldimenzionált* női önérzete szinte semmit nem engedett látni az intellektusából. (Vagy az tényleg csak annyi lett volna, amennyi ott, az autóbuszban, és a Selmecebányán felolvasott verseiben

látszódot belőle?). Félreértés ne essék, nem a nőiségről, nőiességről beszélek, hiszen Mila Haugová lírájában például, vagy Ács Mara legújabb regényében (is) kiérezem és magasan értékelem a női látásmódot és érzékenységet, hanem a laposságáról, unalmasságáról. S mielőtt még bárki hímsovinizmussal vádolna meg, nem rá, mint nőre értem ezt, hanem emberként volt lapos és unalmas, amit még nagyfokú önelégültségével is megtetézett... Akitől, főleg ez utóbbi miatt, csak menekülnöm lehetett... Egy biztos azonban: ő biztosan nem vagyok... s nem is lennék semmiképpen sem... (2011. augusztus 23.)

Amikor a Zöld Tinta kiapadt

Stockholm, 1935. tél, pályaudvar, induló vonat. Az úti cél: Malmö, Berlin, Budapest. De a célállomás messze van. Addig kegyetlen órák, napok szörnyű szenvedései vannak hátra, addig még a kínok kínját kell kiállnia, a poklok poklát kell kijárnia két utasának. Az egyikük haldoklik; fizikailag-szellemileg-lelkileg vége. „Magával tehetetlen és zavart. A feje lebillen, és csak néz maga elé. Olyan sovány és olyan nagy. Az arca egészen földszínű.” A másik utas a kísérője: a felesége, aki társa embertelen szenvedéseitől szenvedve került szinte félőrült állapotba („...már nem is él, olyan, mint a föld, és én mint a tébolyult”).

Vajon melyikük helyzete a nehezebb, a kilátástalanabb, melyikük gondolja magához kíméletlenebbnek a sorsot? Vajon mit nehezebb elviselnünk: azt, hogy nincs tovább, hogy vége, vagy azt, hogy túl kell élnünk a másikat, azt, hogy nem tudunk segíteni?

A vonat haldokló utasa: Magyarország egyik legnagyobb élő írója, Kosztolányi Dezső. Aki végzete különleges fintora révén nem esetleg meg is érdemelt Nobel-díjáért ment a svéd fővárosba, hanem...

...rádiumkezelésre.

Ötvenhat éves ekkor.

Mindenki tudja, s legfőképpen ő maga, hogy meg fog halni. Betegségét, kínját, tehetetlenségét, kiszolgáltatottságát rosszul viseli – de miért is várjuk olykor az emberektől, hogy jól viseljék azt, amit rosszul viselniük (is) természetes? Az emberi nyomorúságról és a halálról mindent tudott már eddig is – annyi írása, könyve, verse a bizonyosság rá. Annyiszor szembenézett már velük – gondolatban, papíron, absztraháltan. S annyszor szembefeszült az elmúlással, annyszor szemébe röhögött a halálnak, annyszor megfricskázta már, annyi addigi gesztusával, mozdulatával, mondatával segítette és segíti az életünket, annyi kapaszkodót kínált és kínál nekünk keserű pillanatainkhoz, elviselhetetlen óráinkhoz, hogy nem maradt ideje-ereje a maga számára használható fogódzókra.

Felesége írta róla:

„Mindig berzenkedett a halál szertartásától, és haláltól való félelmén, irtózatán túllendülve, sokszor kegyeletsértően nevetett, tréfálkozott rajta. Temetéseknél szinte féltem mellette menni, hogy megnevetett, és igyekeztem Karinthytól is távol tartani őt, attól való féltében, hogy egyszer még valami botrány támad diákos viselkedésükből.”

A nevetés mindig a felülemelkedést segíti, mindig a felülemelkedést jelenti.

Aki nevet valamin, az bizonyos értelemben már győzött is.

Tréfás sírverseink szintén ebből a kettősségből, szorongás és kacagás egyidejűségéből fakadnak. S nemkülönben kevésbé ismert, ám ugyancsak ide tartozó népszokásunk, a temetési paródia. Aminek lényege, hogy a *játékosok* imitálják, mímelik – miközben kifigurázzák – a halált, a gyászt, a temetést.

Valóságos temetésen, gyászmenet tagjaként, nyitott sír fölött állva kifigurázni ugyanezeket – szokvány-megítélésünk szerint: kegyeletsértés. Vagy talán inkább a helyzettel való tökéletes azonosulásnak, a történések teljes mélységig való átélésének a legfelső foka?

A vég, az utolsó pillanat Kosztolányinál 1936. november 3-án, délelőtt 11 óra hat perckor következett be. A halálemelzésekkel is foglalkozó orvos-genetikus, Czeizel Endre a magyar költő-géniuszok patológiájáról írt könyvében a szakember tárgyilagosságával ezeket fűzte hozzá költőnk-írónk kórtörténetéhez:

„Élete utolsó állomása a Szent János Kórház B. sebészetének III. kórterme volt. 1936 augusztusában került be újra ide a súlyosan megcsonkított, de meg nem gyógyított beteg. Augusztus 9-én a sugárkezelés okozta szöveti elhalások és tályogok a gégeporcára is ráterjedtek, emiatt gégevizenyő lépett fel és csak légcsőmet-széssel tudták az életét megmenteni. Ettől kezdve már nem volt képes beszélni. Babits Mihályhoz hasonlóan ő is csak írásban közölte mondanivalóját. Nyelési elégtelensége miatt orrszondán át táplálták. Iszonytató fájdalmát morfiummal csillapították. Egyik pillanatban az életéért könyörgött, s így fennmaradtak az orvosához írt sorai: »Tedd, hogy éljek«, máskor meg halálának elősegítését kérte. Végül a kezelése miatt kialakuló vérmérgezés (szepszis) okozta súlyos tüdőgyulladás lett élete kioltója. Magánál volt, sőt kedélyét sem vesztette el, hiszen mint egyik utolsó látogatója, Ascher Oszkár erről beszámolt: Goethe utolsó szavait (Mehr Licht, a. m. több tudást, több világosságot) kiforgatva, ő »több levegőt« (Mehr Luft) kért.” (Azaz, szó szerint, az Ascher által a Nyugat 1936. évi 12. számában közzétett, s „ujjai közé nőtt ceruzával” teleírt papírlapjai egyikén: „Nincs levegő. Meleg van, egy kis levegőt. Mehr Luft.”)

Karinthy Frigyes – aki ha Kosztolányival együtt voltak valamelyik temetésen, mint fentebb is olvashattunk Kosztolányiné Harnos Ilonától, mindig botránytól lehetett tartani, mert mindig kitaláltak valamit a halál kifigurázására – anélkül engedte el barátját végső nagy útjára, hogy elbúcsúzott volna tőle. Csak a kórház folyosójáról nézett be hozzá a nyitott ajtón keresztül a szobába, s megkönnyeb-

bünten látta, hogy a haldokló alszik, és eljött. Később azt vallotta, hogy nem mert volna barátja szemébe nézni. (Fia, Karinthy Ferenc szerint, megrettent az „élő holttest” látványától, tudatosítva, hogy ifjúkori játékaikkal szemben ez itt most a valóság.) Kosztolányi viszont észrevette őt, és az egészet úgy kommentálta a végnapjaiban írt, Czeizel által is említett papírfecnijei egyikén: ő nem engedte be magához, mert nem akarta, hogy barátja ilyen állapotban lássa.

Ekkor már Karinthy is túl volt szintén stockholmi agyműtétjén (ő sem az irodalmi díjért ment az esztendő tavaszán a svéd fővárosba). Amikor a már nagybeteg Kosztolányi hírül vette barátja betegségét, felesége szerint két napon és két éjjelen keresztül sírt, mert attól tartott: egyszerre fognak meghalni... Nem így történt. Karinthy valamivel több mint két évvel élte túl barátját, akinek temetésén, megbotránkozásra – de az életszeretet kegyetlen logikájával („A túlélés képtelenségét élte át a túlélő elkerülhetetlen halálának tudatával, az abszurd és a logikus fonák kettősségét” – írta az esetről életrajzában Halász László) – hangosan felnevetett. Pontosán úgy, ahogyan az *A Zöld Tinta kiapadt...*-ban írta le egyik párbeszédüket (utalva rá, hogy barátja csakugyan előszeretettel használt az íráshoz zöld tintát):

„– Hát meghalok, röhöghetsz – mondta Desiré –, mint ahogy mindketten röhögtünk, mikor – emlékszel? – egyik kedvenc játékunknál, egymás halálát ábrázolva ott ültem a dívány előtti széken, te hangosan hörögtél, én pedig udvariasan sóhajtoztam, és halkan, kenetes hangon beszélgettem is az orvossal, ahogy ilyenkor illik.

– ...az ám, hogy szólsz – hát a nekrológommal mi lesz? Írnod kell, szerencsétlen, és én kárörömmel figyellek majd a sír páholyából, ahogy erőlködsz... no, híres, mi lesz a nekrológ címe?

– Hát kérlek... valami nagyon megható kell... hm, várj csak... mit szólnál ehhez: *A Zöld Tinta Kiapadt...* Tudod, pontokkal utána, hm?

– Óriási, remek! Telitalálat!

– Remek! – raccsolta ismételten, és hápogott a nevetéstől...”

Kosztolányi egyik utolsó verse a *Könyörgés az ittmaradókhoz*:

„Ha meghalok majd, mélyre ássatok,
gyarló valómban meg ne lássatok,
ködként inogjon eltűnt társatok,
s nekem, szegénynek megbocsássatok.

Ne nézzétek karomat-térdemet,
csak szándokom és ne az érdemet,
mi vérzik és fáj most mellem megett,
azon lehet akkor megmérnetek.”

Hát igen... már órák óta azon töprengek, mivel is zárhatnám e történetet? S megint csak neves versmondónk, Ascher Oszkár jutott eszembe. Mert ő idéz-

te fel Kosztolányi barátja festőművész nővérének, Karinthy Elzának a temetésén 1930-ban mondott szavait is, amint „végignézett a temetőparcellák rengeteg keresztjén”, s fejét csóválva megjegyezte: „Az egész Rendszer elhibázott!”

Amit a maga szenvedéseivel és méltatlan halálával is nyomatékosított. (2014. november 18.)

Időutazás, avagy A gyűrűbe fogott világ

Madách ún. papírszeleteinek – melyekre hirtelen ötleteit, gondolatait, lehetséges témáit firkantotta rá, sokszor aforisztikus megfogalmazásban – van egy szép, ne mondjam, izgalmas feljegyzése: „Egy ember álmodá, hogy bűvös gyűrűt kapott egy tündértől, mely neje hűségét biztosítja, felébredt, s ujja nejének bizonyos testrészében volt.” Amiről sokáig azt hittem, hogy a többek állítása szerint nőgyűlölő Madách leleménye ez a töredék. Később viszont, La Fontaine-t, *A szerelmes kurtizánt* lapozgatva, meglepetéssel olvastam annak egyik versét, mely láthatóan ugyanerről szól (Babits Mihály fordításában). Pontosabban ugyanennek az *alaphelyzetnek* a feldolgozása. Mert, miután faggatni kezdtem a verset, bebizonyosodott, hogy vándortémáról van szó, olyan *toposzról*, mely kortól, helytől, egyebektől függetlenül hol itt, hol ott nyer megfogalmazást s formát (bizonyos utalások szerint már ógörög előzményei is voltak). De mért is ne, hiszen nincs férfiember (időtlen idők óta), aki ne próbálgatta volna ujján elvarázsolva akár ezerszer szíve Bábikájának (Bábikáinak) – így hívták a „fiatal nőt”, kit Jancsi úr „hozott a házba” – e mesés ékét, s feltehetően nincs nőember sem, ki szóban forgó gyűrűjét megtagadná pajzánkodó daliájától. Egyébiránt már a *Jancsi gyűrűje* is, mert ezt a címet adta La Fontaine versének fordítás közben Babits, amint annak alcíme is jelzi, Rabelais meséje alapján készült (egész pontosan a *Pantagruelben* is olvasható [harmadik könyv, huszonnyolcadik fejezet]). Igaz, annak kiderítésével már nem foglalkoztam, hogy a szóban forgó „bűvös gyűrű” La Fontaine-től vagy Rabelais-től került-e Madách papírszeletére, esetleg közvetlen környezetében hallotta szájáról szájra terjedő történetként... Miután azonban vélhetően már eddig is felcsigáztam kíváncsi olvasóm érdeklődését, talán megbocsátható lesz, ha most szóról szóra idemácsolom Babits Mihály fordításában e pajkos tanmesét: „Vén napjaira Jancsi úr / fiatal nőt hozott a házba. / No főtt is irgalmatlanul / feje szegénynek gondba-lázba! / Bábika (így hítták a lányt), / csinos, derék, jószőrű lány volt, / bírólány, hát sokat kívánt, / s a szerelemben csupa láng volt. / Volt mit törődni a komának, / hogy ne legyen fölszarvazott: / szerelmes versek és románcok / helyett olvasni asszonyának / csak erkölcsi mesét hozott, / és tartott erkölcsi beszédet, / szidta a sok tágszívü szépet, / sok romlott hiút és kacért, / amint csak a torkán kifért. / De az asszonyka nem szerette/ a morált s prédikációt, / nem

túrta az orációt, / ám az udvarlást jól bevette. / Így lón, hogy Jancsi gazda sokszor / annyira félt a csúfolódóktól, / inkább kívánta a halált; / de volt néhány jó perc is olykor, / amikor megnyugvást talált. / egy éjjel, mellyet jól betöltött / gyomorral Babi mellett töltött / (étellel-itallal jóllakott / s azután kedvére hortyogott), / álmában megjelent az ördög, / s ujjára egy gyűrűt dugott / és mondta: »Látom a keserved, / mely tőled minden nyugtot elvett, / s az nálam irgalomra lelt: / vedd e gyűrűt és jól viseld. / Míg ujjadról nem fog leesni, / az, ami aggodásba ejt, / tudtod nélkül nem fog megesni.« / »Hogy háláljam meg? Nagy öröm!? – mondta Jancsi úr bölcs szavakkal – / Isten fizesse meg kamattal; / irgalmas atyám, köszönöm!« / És az örömtől fölriasztva / s fölnyitva kissé szemeit, / hogy hol találta Jancsi gazda / dugva az ujját – sejtetik”. (Mely vers természetesen bekerült Babits nevezetes *Eratojába* is.)

De vissza Rabelais-hoz, akitől persze sem Madáchcsal, sem La Fontaine-nel nem tértünk el szemernyi sem, s aki a felszarvazásától rettegő Panarge-öt látja el jó tanáccsal Hans Carvel történetét előadva, amint egy reggel, ébredése után ujját felesége – Benedek Marcell zseniális szóeleményével – „hogyanismondjamjában” találta. Az igazság persze az, hogy már maga Rabelais is régebbi forrásból merítette történetének meséjét, s lehet, nem is került volna nagy fáradságomba kiderítenem annak eredetét. Igaz, ettől, lévén örökös időhiányban, meglehetősen ódzkodtam, a vak véletlen azonban váratlanul a segítségemre sietett. Méghozzá az idő végtelen óceánjának messzeségeiből sodorva elém egy több mint évtizeddel ezelőtti, 2009-es Bárkát, benne fiatal(abb) kortársam, Csehy Zoltán sokfelé ágazó, s ennek ellenére mégis rendkívül sűrű szövésű, motívum- és szókincsgazdag, antikizáló versével, *A gyűrűvel*, mely ugyanezt az örök-élményt dolgozza fel. Ami viszont arra is példa, hogy az örvénylő idő sokszor a legváratlanabb dolgokat vet(het)i fel előttünk, és mi legtöbbször csak megigézve nézzük, hogy ebben a szédült forgásban – akár egy vad, erotikus látomásban – micsoda mélységek nyíl(hat)nak meg előttünk. Költőnk ugyanis meséjéhez Poggio Bracciolini 15. századi itáliai humanista *Elméncségeiből* nyert indítást, akinek „elméncségeiből”, az ő kifejezésével: „reneszánsz egyperceseiből” fogadta be költői műhelyébe a szóban forgó vándortémát (lásd fordításában a *Francesco Filelfo látomását* már a Kalligram 2004. szeptemberi számában), melyekből 2009-ben egy fordításkötetet is kiadott a Kalligram Kiadónál (az adott szöveget lásd a 150. oldalon). (A történetet egyébként Roboz Andor és Honti Rezső is lefordította még a 20. század első felében.) Természetesen idetartozik, hogy „Philelphus gyűreje” – Bracciolini nyomán – felbukkan a mi Balassi Bálintunk egyik dühödt levelében is, melyet a selmeci tanácshoz írt Zólyom várából 1583. szeptember 12-én (lehetséges, hogy Madách tőle vette a példát?), amikor is a hodrusbányai mészáros özvegye megvádolta, hogy erőszakoskodott vele. Persze várúr-poétánk – akit különben nem kellett féltetni semmilyen tekintetben, hisz ifjabb barátja, Rimay János szerint is,

bár alapjában jó ember volt, a hét főbűn közül kettőtől: a haragtól és a bujaságtól bizony nem volt ment – nem hagyta annyiban a dolgot s levélben (Kőszeghy Péter szerint „indulatos, remek retorikájú, büszke iratban”) védte meg magát az „eb orcák” ellene irányuló vádjaitól, vádlói ellen fordítva a szót: „Ha feleségek jámbor, miért féltik, ha tudják, hogy aranyat rozsdá nem fog. Ha pedig nem az, miért őrzik, holott tudják, hogy azt Filelfus gyűreje nélkül meg nem oltalmazhatják.” Persze, olvashatjuk e levél kapcsán Szentmártoni Szabó Gézánál, azért volt némi „sandaság” is a dologban, mivel a selmecebányai tanácsurak minden eszközt igyekeztek megragadni annak érdekében, hogy eltávolítsák tisztos német polgárok lakta városukból az ott „igencsak mulatós életet élő” magyar urat, ahol egyébként háza is volt...

Az ógörög idők messzesége, Filelfus, Bracciolini, Rabelais, La Fontaine, Madách Imre, Csehy Zoltán...

Időutazásunk mivel is zárhatnám?

Forog... forog a világ... ám akármerre forduljon is, az ember – akár férfi, akár nő – mindig ugyanabban a csapdában... Ama bizonyos gyűrűében... Nem?

Miközben azért, tagadhatatlan, előre is megy valamelyest...

A gyűrű azonban mindig velünk... (2022. november 15.)

Kezek

Dürer *Imádkozó kezekje* Szentkuthy összegyűjtött elbeszéléskötete, az *Iniciálék és ámenek* hátlapján. Amihez, sokáig úgy hittem, a saját kezét vette mintául az *ajtósi* Mester. Amíg persze nem ismertem a hozzá tartozó anekdotát, miszerint a rajzzal régi barátja, bizonyos Franz Knigstein kezét rajzolta meg, akivel hosszú évekkorábban, együtt készülve a művészi pályára, úgy határoztak, hogy előbb egyikük tanulmányainak anyagi költségeit a másikuk fizikai munkájából fedezik, majd amikor az illető művészként már befutott, cserélnek. A szerencse Dürernek kedvezett, csak hogy mire Knigsteinre került volna sor, kiderült, hogy a hosszú évekkor tartó kemény bányamunka során a kezei úgy eldurvultak és megkeményedtek, hogy már nem voltak alkalmasak a finom kézmozdulatokat igénylő festéshez, rajzhoz. Így Mesterünk hálából örökítette meg Franz áldott kezét, mely hozzásegítette őt művészi kiteljesedéséhez, aki végül beérte azzal (s hálás is volt érte sorsának?), hogy legalább ily módon – azzal, hogy támogatta barátját céljai elérésében – ő is a halhatatlanság közelébe kerül(hetett). De amíg nem ismertem ezt az anekdotát, ismétlem, sokáig azt gondoltam, Dürer a maga kezét rajzolta meg az *Imádkozó kezekkel*. S megpróbáltam összevetni velük a magamét, de eltarított egy ideig, míg rájöttem, hogy más perspektívából, nem a saját szemszögéből, nem maga felől nézte tárgyát, hanem szemközt volt vele, ami nyilvánvalóvá teszi,

hogy másé a modellt adó kéz. S kísérletem ezzel meg is hiúsult – a saját kezem sosem láthatom abból a nézőpontból, azaz szemközt vele, mint egy másik ember – vagy egy kamera – szeme, és sosem adhatok róla olyan tárgyyszerű leírást (rajzot), mint amilyenhez egy külső szem és más ellentétes perspektíva szükségeltetik. Viszont azt így is megállapíthatom, hogy az én kezem teljesen más(ként alakult az évek során), mint a Dürernek modellt adó. Ez inasabb, csontosabb, kidagadó erekkel, megnyúlt ujjakkal, az enyém tömzsibb, húsosabb, az erek rejtettebbek, ujjaim tömpébbek – hiszen nem a csákányt fogták egész életen át, hanem csak tollat, azaz írót, illetve az írógép (mostanában számítógép) billentyűit püfölték (s püfölik ma is), és nem valamely bánya kőfalát bontották...

Bár, ki tudja... nem bányamunka-e bizonyos értelemben az íróé, művészé (festőé, rajzolóé) is? S az is bizonyos, bele lehet rokkanni ebbe is, hogy felszínre hozunk (magunkból) valamit, amiről jóformán még azt sem tudjuk, hogy ott van-e, bennünk van-e... Azzal a különbséggel, hogy Sorsunk intézője leggyakrabban még arról is megfélekedzik, hogy legalább a mi Franz Knigsteinünket mellénk rendelje... Pedig mi is szívesen áldoznánk legalább egy verssel, novellával, esszével, egyébvel a kezének... (2023. január 23.)

Sinkó István: Hommage à B. I. (2020)

GRENDDEL LAJOS

Naplótöredékek

(közreadja: Tóth László)

Hetvenöt éve, 1948. április 6-án született Léván Grendel Lajos Kossuth-díjas ([cseh]szlovákiai magyar) író, kritikus, esszéista, akinek regényei, novellái és esszéi a 20–21. század fordulója összmagyar irodalmának legjelentősebb teljesítményei közé tartoznak, de munkásságát számon tartja a (kortárs) szlovák irodalom is. S noha pályája, alig néhány hónappal hetvenedik születésnapja után, 2018. december 18-án bekövetkezett halálával már közel öt éve lezárult, írói hagyatékának feltárása, pályájának és életművének összegzése napjainkban is időszerű feladatot jelent irodalomtörténet-írásunk számára. Akkor is, ha családja, illetve eddigi ismereteink szerint kiadatlan mű, publikálatlan írás gyakorlatilag nem maradt utána, kivéve az élete utolsó éveiben elkezdett önéletírásának elkészült részeit, illetve ugyanebből az időből származó, rendszertelenül írt naplójegyzeteit.

Alább ez utóbbiból adunk közre néhány részletet. Tudvalevően azonban Grendel 2011-ben súlyos szélütést szenvedett, minek következtében időlegesen elvesztette mozgás- és beszédképességét, és újra meg kellett tanulnia járni, beszélni, írni. S bár ezután fokozatosan visszanyerte írás- és fogalmazáskészségét – amit ezt követően írt három új novelláskötete (*Távol a szerelem*, 2012; *Utazás a semmi felé*, 2013; *Az utolsó reggelen*, 2013; *Rossz idők járnak*, 2016) és az *Utazás a semmi felé* című regénye (2014), valamint *A modern magyar irodalom története* című monográfiája 2019-ben megjelent átdolgozott, bővített kiadásának az előkészítése is bizonyít –, írásai ez időtől figyelmes szerkesztői-korrektori ellenőrzést igényeltek, amit maga az író is készséggel fogadott. Alábbi, ismereteink szerint kéziratban maradt, illetve más írásaiban sem felhasznált feljegyzései esetében azonban ebben – az író jogörökösével egyetértésben – már csak magunkra hagyatkozhattunk, miközben kizárólag az azok pontos megértését, értelmezését segítő, legszükségesebbnek mutató beavatkozásainkkal, szövegjavításainkkal is a belőlük kiolvasható írói szándék és stílus maximális tiszteletben tartására törekedtünk.

T. L.

(2013. szeptember)

[...]

Még egyszer el kell olvasnom Forgács Miklós drámáját,¹ de most már alaposan. Hiszen az *Egy este Amerikában*-ról szól, egyik korai novellámról, melyre huszonöt évig készült, hogy megdramatizálja. „Egy szolipszista képzelgés kivetülése?” – mondja a fülszövegíró, Sz. P. vagy Sz. Z., nem tudom, melyikük írta a fülszöveget. Azt hiszem, Sz. P. De fején találta a szöveget. Az eredeti novella (az én novellám) meglehetősen eltér a dramatizált változattól, ami nem baj, sőt... [Sz.] Pontosan határozza meg az eredeti mondanivalóját. Azt írja, hogy „az alapvetően borgescortázari ihletésű, a szürrealizmussal és a mágikus realizmussal kacérkodó – egyébként a recepció által rangján alul kezelt, mert csakugyan nagyon jelentős és izgalmas – kispróza világát egy abszolút látomás, egy önmagába vesző tudat ugyancsak szétomlóban lévő keretei közé helyezi.”

Ez az 1976-ban írt novella [részemről] az egyik jelentős út az írói önállóság felé. Szabadulás az ottliki (*Tantörténet; Samuka; Tanügy*) és [a] mészölyi (*Tizennyolc nap; Hütlének*) történetek halálos béklyóiból. Mágikus realizmus? Posztmodern? Halvány sejtelmem azért volt róluk, de a halvány sejtelmennél nem több. A *Valami történni fog* az egyetlen írás[om], amely Gézának (a sógoromnak) nem tetszett. Dubának viszont úgy-ahogy tetszett, de nem merte lehozni. Hónapokig hitegettek, Tóth Laci is, Varga Imre is, de a döntő szó Dubáé volt.² A helsinki utóértekezlet döntetlenre végződött, úgyhogy [Dubá] jobbnak látta nem lehozni. A *Hütléneket* sem. Biztos, ami biztos! Viszont igen pozitív visszhangot váltott ki a kötet,³ amitől Dubáék megnyugodtak. A *Valami történni fog* egyenes következménye az *Éleslövészet* volt – s az is elment, sőt, kultikus darabja lett a nyolcvanas éveknek. Lám-lám...

Szóval az *Egy este Amerikában*, a *Szép história*, a *Valami történni fog*, a *Mire lehull a hó*, de még az első befejezett novellám, *A teniszlabda* is (ez 1969-ben íródott) a megkezdett menetelés az írói önállóság felé. Majdnem egy évtizedig tartott. Most már megérte, de akkor bizonytalan voltam, [és] fel is hagytam a novellaírással egy időre. Ma is csodálkozom, hogyan találtam meg a realizmusból a szürrealizmusba vezető utat olyan természetesen. A freudi mélytudat? Nyilván az is, mert Freud izgatót, bár a mélyéből kimaradtam. A látomás? Talán elsősorban a látomás képessége, mely nélkül jóval szegényebb az irodalom. A látomás képességének a vállalása? Egy kép, mely olyan erős, hogy szinte lebilincsel? Ez lehet az író egyik titka? A kép, amelytől többé nem szabadulsz? Nos, mit mondjak, eléggé kiszolgáltatom magam a képeknek, vagy ha úgy tetszik, a látomásoknak, tehát így is, úgy is író lettem? Ez amolyan félig komoly, félig röhejes. Mint minden[, ami] fontos az életben.

¹ Forgács Miklós *Áruló vagy, Halász!* címmel I. – a szerkesztőség előszavával – az Irodalmi Szemle 2013. októberi számában.

² Az Irodalmi Szemle főszerkesztője, ill. szerkesztői.

³ Grendel Lajos első novelláskötete, a *Hütlének* (1979).

(2013. november)

Tegnap egy 1989-ben készült amerikai film. Úgy látszik, hébe-hóba még jó filmeket is készítettek. A film hősei 17 éves diákok. A szenteskedő felnőttekkel [szemben] igazuk van, [s] ha csak jelképesen is, de föllázadnak, holott tudják, hogy nincs sok értelme. A szenteskedő felnőttek előbb-utóbb bedarálják őket. Eszembe jutott 1968. Tóth Laci, Varga Imre, Kulcsár Ferenc. Mi is megértük ezt a[z élet]kort. És mások is, 16–26 éves korig. Mert ugyanabban az életkorban minden egyforma, csak a ruha meg a frizura változik. Harmincéves korban viszont már lehiggad az ember. Ha úgy tetszik, cinikussá lesz. Végül is reménytelen ez a[z élet]kor. Minden [élet]kor reménytelen.

De 17 évesen más a helyzet. Még félig-meddig idealista az ember, hacsak nem született elvetemültnek. Az idealistából átcsöppenni a realistába nehéz. Van olyan helyzet, hogy irtózatosan nehéz. A főhősnek sem sikerül. Öngyilkos lesz. Mégis van valami felemelő az öngyilkosságában. Morálisan fölébe nő az osztálytársainak. Mi több: cselekvésre készíti őket. És most már mindegy, hogy a cselekvés szimbolikus csupán. Persze hatvanöt évesen ez, finoman szólva, röhejes. De aki nem ismerte húsz év körül a lázadást, az igazságot és csak az igazságot, az, sajnos, mégiscsak hiába élt. Mert végül is az ember mindhalálig idealista marad, ha bármily mélyen tagadja is.

*

Minden műalkotás mítosz is egyben – realista vagy nem realista, egyre megy. Jó példa Hemingway. A *Francis Macomber rövid boldogságának* igazi ereje a mítoszban van. Három ember között olyan történet épül ki, amely a novellának a hátsó udvara. Vagyis a novellában egy szó sincs az igazi történetről, holott, ugyanakkor, másról sincs szó. Az igazi történet rejtve marad. De az igazi történet nélkül a novellában csupán egy magánéleti konfliktus maradna, és az olvasó csak legyintene. De az igazi történetből szép lassan egy mítosz épül ki. Egy másik történet, mely nincs kimondva! Ez az igazi ereje, ettől lesz gyilkos a novella. A mítosz legyőzi a valóságot.

(2015. április 6.)

Többször eszembe jut Ottlik Géza megjegyzése. 1976-ban (vagy 1977-ben) jártunk az Attila úti lakásán náluk. [Wlachovský] Karcsi az egyik novelláját lefordította szlovákra (már nem tudom, hogy melyiket),⁴ és engem kért meg, hogy odaadjam neki. Délután háromkor fogadott. Nagyon megnyerő volt, az első pillanattól

⁴ Valójában az *Iskola a határon* szlovák fordításáról van szó.

fogva úgy viselkedett, mintha évtizedek óta ismernénk egymást. Ennek öröme-
re megittunk egy üveg vodkát. Ugandáról beszélgettünk, meg egyebekről. Ösz-
szevissza. Meg a Felvidékről. Egyszer csak azt mondja (persze nem szó szerint
idézem): Mindnyájan tótok vagyunk, mi a fenét izgatja a szlovákokat, hogy mi
magyarul beszélünk. (A szlovák nacionalistákat célozta meg ezzel.) Valóban... Ki-
sebbrendűségi érzés? Arról nem is beszélve, hogy Petőfi Sándor is magyar volt,
holott vérségileg nem. A szlovák nacionalista hőbörgésre mindig Ottlik szavai jut-
nak az eszembe. A kisebbségi érzéssel úgy vagyunk, hogy csak tehetetlenül
széttárjuk a karunkat. Mit is lehet mondani még...?

(2015. április 8.)

Az igazság az eszme készpénzértéke (William James) – tipikus amerikai hülyeség,
amilyenekkel 1989 után elárasztották Európát. Persze James a század elején élt,
talán megbocsájtható neki. És mégis: [ez?] az amerikai filozófia (ha egyáltalán ez
filozófiának nevezhető) kicsiben, mint az atommag –, ám előbb-utóbb elpusztítja
a világot.

(2015. április 19.)

Tegnapelőtt a pozsonyi kulturális központban az Irodalmi Szemle áprilisi szá-
mának bemutatóján. Az előadás végén – ki más? – Z. T. megint felszólalt, és a
márciusi Szemlét dicsérte, nevezetesen az én Tormay Cécile-ről és Wass Albert-
ről szóló írásomat. Mit mondjak? Tökéletesen félreértette, mert én, Kosztolányira
hivatkozva, rendet próbáltam teremteni, de épp ezt nem értette meg. Jobboldali
ideológiával harcol a baloldal ellen. Holott [én] éppen az ideológiáktól mentesen
próbáltam meghatározni Tormay és Wass művészetét. Mit mondjak? Reményte-
len. Az ideológia fölfal mindent. Ott is hagytam a gyülekezetet. Inkább elmentem
két sörre a Mostován, hogy az elkeseredésemet enyhítsem. De vajon mit gondolt
Weiner Sennyei Tibor? Nem aludtam jól. Nem vigasztal meg, hogy Z. T. egy rög-
eszmés őrült, aki, bár sok igaza van, maga alatt vágja a fát.

(2015. április 19.)

Aczél Géza kér búcsúzásul egy írást.⁵ Elküldöm neki *Az idő hosszában* c. elbeszé-
lést, melyet a Szemlének szántam. Egy hír Moszkvából: megjelent három novel-
lám egy magyar elbeszélésantológiában orosz nyelven.

⁵ Aczél Géza 2015 decemberéig jegyezte főszerkesztőként az Alföldet; Grendel Lajos novellája az októberi számban jelent meg.

(2015. április 28.)

Tegnap a Prazdrojban (Mostová). Rettentően fúj a szél, majdnem elfúj engem is, és esik az eső. Hogy mit keresek én ebben a szélviharos időben a városban?! A legjobb lenne ágyba bújni! Ehelyett a Prazdrojban múlatom az időt, ráadásul egy lökött figurát hallgatok. A lökött figura összevissza beszél, a csaposnőnek udvarol, végül egy német turistánál köt ki, aki magányosan és őszhajúan ül, és persze nem tud szlovákul. A figura viszont annál inkább. Fölhívja a felesége, [akinek] azt hazudja, hogy a villamoson ül, rosszul hallja. Még a németet is ráveszi, hogy a „villamosból” szóljon neki. A német nagy nehezen rááll. Aztán sietve eltávozik. A figura egyedül marad. Én vagyok a következő áldozat. De fölveszem a gyilkos tekintetemet, [mire] odébbáll. – Ez eszembe juttatja a titkosrendőröket. Úgy látszik, már nem szabadulok tőlük. A lökött figura tulajdonképpen csupa fül. De lehet, hogy tényleg egy hibbant figura volt... Már pszichopatológiás eset vagyok?

(2015. április 29.)

Fillér, Vályi András szerint, a 18. század végén elegyes magyar, tót falu Ratkósebes határában. Fényes Elek már csak tót faluként említi a 19. század közepén. Szóval, a magyar lakosság[á] elfogyott. Dédapám, Grendel János, alig tudott magyarul, de dührohamot kapott, ha tótnak szólították. Ő büszkén vallotta magát magyarnak. Most jöttem rá, hogy az apám igazat mondott. Magyarnak tartotta magát, mert magyar ősei voltak, nem is beszélve dédanyámról, aki református volt és Boros Zsuzsának hívták, az egyik testvére pedig református püspök volt. Szóval ki a magyar, ki a tót? Az Isten sem igazán tudja. Az apám azt mondta, hogy a Grendelek franciák voltak eredetileg, onnan vándoroltak be az Isten tudja, mikor. Én [ezt] szóbeszédnek hittem egészen addig, amíg Paul Éluard-ról, a nagy francia költőről, amúgy breton származású, ki nem derült [a számomra], hogy a polgári neve: Grindel (ejtsd: Grendel). A nagyanyám viszont Kollár, Ján Kollár⁶ öccsének a leszármazottja. Igen ám, de Miskóczy az anyja neve, és olyan volt, mint egy született magyar vagy inkább besenyő. Sötét bőr és haj, még az alacsonyabbnál is alacsonyabb termet stb. Apám, én és a lányom örököltük ezt az alacsony termetet. És még a németet nem is számítottam, pedig katolikus (bajor) németek is voltak a családukban. Szóval, közép-európaiak vagyunk, mint a huzat.

(2015. május 5.)

A strukturalizmus és a posztstrukturalizmus elválasztja az irodalomban a helyest a helytelentől. A magyar irodalomban a 70-es évek a döntők, vagyis a struktura-

⁶ Kollár, Ján (1793–1852): szlovák költő, író, politikus, evangélikus lelkész, a pánszlávizmus hirdetője.

lizmus megjelenése. A strukturalizmus rövid időn belül legyőzte a marxi dogmatizmust, az irodalom rendje helyreállt. Az irodalom már régóta tudta (strukturalizmus nélkül) a helyes irányt – mondhatni ösztönből. A strukturalizmus csak tudatosította [ezt] az elemi tudást. Garai Gábor helyett Pilinszky, Berkesi helyett Ottlik. Ma ez már természetes.

(2015. május 11.)

Három nap szabad. Márminth a dolgozóknak, én pedig már két és fél éve nyugdíjas vagyok. Mintha a halál előszobája lenne a nyugdíj[as kor?]. Bár mindenem megvan, ritka szerencse. És mégis... Tegnap is nyugtalanul jártam a várost. A lakásomtól nem messze leállított egy koldus. A városban elkerültem a másikat. A vörös arcú nő a vörös arcú férfival (egy kissé részegek), ők a harmadikok. A negyedik a villamosmegállónál tőlem kér ötven centet. Karol W[lachovský] nem szólhat egy szót sem. Budapest és Pozsony egyre megy.

(2015. május 20.)

1985 májusában alakult az Örley-társaság. Egyszer voltam [köztük] az Astoriában, talán 1987-ben, az Örley-kör fénykorában. Emlékszem Csordás Gáborra és Csengey Dénesre. A népi–urbánus viták éppen újra jelentkeztek. De most még kulturáltan. Afféle erőpróba volt? Vagy a Kádár-rendszer még összetartotta az ellenzéket? Hová is jutott Magyarország...

*

Beszélgetés a felvonóban. Csakis az időjárásról. Hogy tavasz van, de őszi idő. Hogy nyár van, de hideg. Hogy nyár van, de rettentő meleg. Hogy tél van, de tulajdonképpen tavasz. Stb. Huszonhárom éve lakunk itt. Hajjaj.

*

Az Ifjú Szívekkel⁷ szemben egy dolmányos varjú száll le az utcai szemétkosárra. Mindent kipakol, röpködnek az üres zacskók és dobozok. Még a körülöttük levő emberek sem zavarják őt, sem az autók. A varjú, mint aki elégedett a dolgával,

---

⁷ 1999-től hivatásos táncszínházként működik Pozsonyban; története az 1955-ben megalakult Magyar Főiskolások Művészegyütteséig nyúlik vissza, közvetlen elődje az Ifjú Szívek Magyar Dal- és Táncegyüttes, későbbi nevén az Ifjú Szívek Művészegyüttes volt, ma Ifjú Szívek Táncszínház.

elrepül. Abban a pillanatban jön egy másik varjú. És még nagyobb rendetlenséget csinál. Ki hinné?

(2015. június 12.)

Az irodalomtörténethez:⁸ 1. Sokkal jelentősebb a 19. sz. végi és a 20. sz. novella, mint az az irodalomtörténetben szerepel. 2. Békássy Ferenc szerepe és jelentősége, dacára annak, hogy 22 éves korában meghalt. 3. Füst Milán prózájának jelentősége a Nyugat első nemzedékében. Szerintem az igazi fordulat az ő 1942-es *Feleségem története* c. regény[ének] megjelenése. 4. Cholnoky Viktor és Cholnoky László sokkal jelentősebb, mint eddig gondoltuk. 5. Tormay Cécile és Wass Albert – rehabilitálni. Nyirő József? 6. Kassák kései költészete a legelhanyagoltabb része irodalomtörténetünknek. Az *Egy ember élete* remekmű, bár naturalista. 7. Többet érdemel Kálnoky László és Jékely Zoltán. 8. Szabó Dezső – alaposabban átvizsgálni. 9. Többet írni Kuncz Aladár a *Fekete kolostoráról*. 10. Márai Sándor – mindenekelőtt a naplói. 11. Remenyik Zsigmond teljes életművét megvizsgálni és rehabilitálni. 12. Szathmári Sándor a legelfeledettebb magyar író. 13. Mészöly Miklós és Ottlik Géza mint a 45 utáni magyar próza legrangosabbjai. 14. Mándy Iván és Örkény István a novellisztikában. 15. Marsall Lászlót kibővíteni, főleg a *Zongora* c. verssel. 16. Végel László, Ágh István és Kányádi Sándor költészete és prózája.

(2015. június 13.)

Tegnap délután Karol [Wlachovský] újra bemutatta a könyvem. Mintegy tízen voltak jelen, a könyvesbolt éppen megtelt. Jellemző, hogy egy magyar sem volt. Még az Új Szó szerkesztői sem. Elég lehangoló volt, bár Karcsi nagyon igyekezett.

(2015. június 21.)

Májusban nyertem egy díjat Gazdag József könyvbemutatóján.⁹ Eltaláltam, hogy Kanada ellen nyert utoljára vébén a magyar válogatott, 1986-ban. Erre viszont nagyon jól emlékszem. Ugyanis Nemes Nagy Ágnes lakásán láttam az utolsó negyedórát. Nemes Nagy Ágnessal akkor ismerkedtem meg. [Ami] Az Újhold antológiával kezdődött. Esterházy Péter (vagy Balassa Péter, már nem is tudom, hogy melyikük) kért, hogy adjak egy novellát az előkészületben levő Újholdnak. Lengyel Balázsról és Nemes Nagy Ágnesről, akiket személyesen még nem ismertem,

⁸ Grendel Lajos ekkor 2010-ben megjelent *A modern magyar irodalom története. Magyar líra és epika a 20. században* című könyvének már csak a váratlan halálát követően, 2019-ben napvilágot látott második, bővített kiadásán dolgozott.

⁹ Az író-sportújságíró *Egy futballfüggő naplója* c. tárcakötetéről van szó.

megírták, hogy, úgymond „literary gentlemanek”, magyarul, jó lesz vigyázni velük, mert kényes az ízlésük. Nem is fogadták el az első írásomat (a *Bőröndök tartalmát*), most már nem emlékszem, hogy mi kifogásolni valójuk volt. De a következőt elfogadták, és én meglátogattam őket (Lengyel Balázst, akitől [akkorra] már elvált N. N. Á., de továbbra is jó viszony volt köztük). Így keveredtem én az újholdasok közé, és mérhetetlenül büszke voltam rá. Az Újholdat a Nyugat folytatásának láttam (ez igaz is volt), és Nemes Nagy Ágnes az egyik kedvenc költőm volt, már régebbi idők óta. Hamarosan én lettem a felvidéki szerkesztőjük. Ami azt jelentette, hogy félévente összegyűjtöttem öt-hat felvidéki kolléga néhány legfrissebb művét, és átadtam Nemes Nagy Ágnesnek. Ő pedig döntött, hogy ki lehet a szerzőjük, és ki nem. Ez 1991-ig tartott. Vagy a lakásán, vagy, például, egyszer, a Gerbeaud-ban. Nemcsak irodalomról beszélgettünk, az irodalom hatásáról is. Egyszer azt mondta Mészöly Miklós *Bolond utazásával* kapcsolatban: Ötször közösjük, de egyszer sem normálisan. Mit lehetett erre mondani? A *Bolond utazás* nagyszerű regény (ezt a nagyszerűségét nem is vonta kétségbe) – hímeztem-hámoztam. Lengyel Balázs is ott volt (ti. Nemes Nagy Ágnes lakásán), de inkább csöndben maradt. Hát igen... Mészöly szerette az extrém helyzeteket, különösen nőügyekben. Én tulajdonképpen egyetértettem vele... De valahol Ágnesnek is igaza volt... Prűd és nem prűd? Ráadásul mind a ketten reformátusok voltak, Ágnes még inkább, mint Miklós... De a közösjük módja mára már nem téma.

*

Thomas Mann és Musil: az előbbitől a *Varázshegy*et olvastam, le is nyűgözött. De Musilt jobban szeretem. *A tulajdonságok nélküli ember* minden regényt felülmúl. Nagyon sajnálom, hogy a mértéktelen hossza miatt kevesen olvassák. Pedig ragyogóan ironikus, és gondolkodni tanít. Sokkal inkább, mint Thomas Mann. Ott az első fejezettől kész a regény. Musilnál nem – még a 2000. oldal után sem. Sokkal modernebb (nemhiába nevezte az irodalomtudomány félig 19. századi írónak Mannt), mint Thomas Mann. Gondolkodni tanít, nem téziseket olvas fel, bármennyire ragyogók...

(2015. július 4.)

A *Columbó*ban legalább van humor. Ez a hetvenes és a nyolcvanas évek. Ugyanekkor a *Tetthely*ben nincs humor, és 2015-ből nézve meglehetősen unalmas. Már a 80-as években is az volt, de más világot éltünk. A *Columbó*ban viszont még mindig friss az irónia. Látszik, hogy mesterember csinálta. Pedig az amerikai film is óriásit süllyedt a hetvenes-nyolcvanas évekhez képest.

(2015. július 6.)

Ma van a házasságkötésünk negyvenegyedik évfordulója. Hát mit mondjak... Bizonyos tekintetben ellenszenves alakok vagyunk mindketten. Jó, hogy kibírtuk.

(2015. augusztus 4.)

Július 18-án volt Zsuzsa lányom esküvője. Hát ezt is megértem... Kíváncsi vagyok, mi lesz ezután.

(2018. január 8–18.)

Max Scheler szerint az istenség nem bíró, aki előtt ugyanaz az emberi történet játszódik le. Vagyis nem jóságos atya vagy bosszúálló atya, hanem az istenség kialakulásában az ember is közreműködik. Ez radikális elfordulás az istenség hagyományos fölfogásától – de a materializmustól is. Az ember az istenség alakulásában is részt vesz. Vagyis az ember és Isten szorosabb kapcsolatban áll [egymással], mint eddig hittük. Még radikálisabban: az Isten ember teremtménye, épp a végtelen készleti, hogy legyen isten, az ember dinamizmusa, az akarása a végtelen meghódítására készleti, hogy megalkossa istent. Isten nélkül az ember hangya vagy méh. Ez sokban előrevetíti Teilhard de Chardin vagy Maurice Blondel filozófiáját. Vagyis a kereszténységnek a radikálisan új felfogása.

Teilhard de Chardin szerint a világmindenség az alfától az ómega pontig jut el. Vagyis a világ keletkezett, és ugyanakkor véget is ér. Hogy mi volt a keletkezés előtt és mi lesz a vége után – ezt nem magyarázza el. Persze a kefalizáció, vagyis az agynak a kialakulása döntő tényező. „A tudatossá vált fejlődés során az ember maga veszi kézbe saját fejlődését.” Az Isten a Világ szíve mélyén? Tulajdonképpen hasonló [ez], mint Scheler[nél]: vagyis az ember megalkotja az Istent. Ez a kefalizáció törvénye: az Isten megalkotása. „A keresztény nem pusztán tagadással alakítja ki a világhoz való viszonyát, hanem túlhaladással.” Ez az, ami hegeli gondolat, csak nem az abszolút szellem, hanem az Isten úgynevezett megalkotása. Vagyis nem determináció (Isten hegeli felfogása), hanem a *szabadság* nevében (lásd egzisztencialisták). Teilhard de Chardin, e pillanatban, éppen az ellenkezője Hegelnek. A szabadsághoz vezető út Isten útja. Mert Isten folyamatosan alakul, szemben az abszolút szellemmel.

„Bármilyen irányban vág is neki valaki az életnek, az utca végén mindig Isten várja” – ezek Blondel szavai. Természetesen szimbolikus megközelítése Istennek. Ami a gyakorlati életben azt jelenti, hogy bármilyen utat választ valaki, az út előbb-utóbb lezárul, mert a fő kérdés Isten léte vagy nem léte. Ez a legfontosabb kérdés. Nem kétséges, hogy Isten létezik, de nem kész instancia – tehát a legfőbb –, hanem szüntelenül alakul. A jó és a rossz küzdelme zajlik a világban, és az Isten ránk bízta, hogy jó és rossz küzdelmének melyik oldalán állunk. A szeretet

a világ tengelye, mondja T. de Chardin. Krisztus az egyetemes szeretet. Blondel és Teilhard de Chardin – mindketten papok voltak, és mindkettőjüket néhány századdal ezelőtt elégették volna – olyan új világot teremt, amely Istent lehozza a magasságból a személyesbe. Mindkettő visszavezethető Max Schelernek a filozófiájára, amely a fenomenológia *értékközpontú* irányának a legjelentősebb képviselője. Scheler, Chardin, Blondel, bizonyos értelemben, ugyanoda mutat. Az Isten, nevezzük így: új felfogására. Isten ránk bízta, hogy szabadon választhatunk.

Sinkó István: Szent Pál levelei (2017)

TŐZSÉR ÁRPÁD

Koncsol László halálára

Tisztelt Gyászoló Gyülekezet, Kedves Barátaim!

Attól a Koncsol Lászlótól búcsúzunk itt most, aki hosszú-hosszú évekig meghatározó jelensége volt a szlovákiai magyar irodalomnak és szellemiségnek. Literátus volt a szó eredeti (antik) értelmében: egyszerre volt költő és író (az első írása egy novella volt, még Komáromban, gimnazistaként írta, s egész életében készült egy „közép-európai regény” megírására, amely hányattatott sorsú őseinek története lett volna, a mű sajnos, nem készült el), és egyszerre volt legalább olyan súlyllyal tudós (az irodalom, az esztétika és a zene tudora). Hetvenéves barátság kötött össze bennünket, ismertem nemcsak a megírt, hanem a meg nem írt műveit és gondolatait is.

S a küzdelmes életét is.

De ha jelzőket kellene személyéhez keresnem, a küzdelmes élete ellenére is azt mondanám: bölcsesség és derű jellemezte. A bölcsesség a beszédéből és írásai-ból áradt, a derű a szeméből. Könnyen oda tudtam volna képzelni a görög sztoa oszlopcsarnokaiba, amint, mondjuk, Zenónt, a sztoikus filozófust hallgatja. Azt ugyan nem merném állítani, hogy (a sztoikusok módjára) boldog is volt, de azt állíthatom, hogy bölcsességével (amely persze távolról sem jelent egyet az akadémikus filozofolással) és humanista műveltségéből következő „világpolgárságával” oda illett volna a sztoikusok közé.

1951-ben, magyarországi iskolákból hazatérve, az egy évvel korábban nyílt komáromi magyar gimnázium, hogy úgy mondjam, gyűjtőmedencéjében találkoztunk először, amely tanintézet az életkorban is vegyes diákságának és válogatot-tan jó tanárainak köszönhetően magasan a legjobb volt az akkor, Szlovákiában újrainduló magyar iskolák között. Koncsol Laci a sárospataki iskolák színvonalát, hagyományait hozta ebbe a gyümölcsöző szellemi elegybe. Nemcsak nyúlánk alakjával, hanem tudásával, sokoldalú érdeklődésével és mélyen emberi tartásával is kimagaslott közülünk.

Érettségi után közös volt az utunk a pozsonyi Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Karára is, s végzés után is sokáig közös utakon jártunk: a szlovákiai magyar irodalom intézményeiben (Madách Könyvkiadó, Irodalmi Szemle stb.) dolgoztunk. Aztán jött a husáki „normalizáció”, s ez Koncsol Lászlóból addig nem ismert erkölcsi minőségeket hozott föl. Addig csak a szelíd, szemlélődő sztoikus-humanista Koncsolt ismertük, a hetvenes évek második felében viszont

meghívást kapott a PEN-től a szlovéniai Bledben tartott ülésükre, ahol László a felszólalásában olyan élesen bírálta az akkori csehszlovákiai viszonyokat, hogy hazatérte után a szlovákiai kommunista párt hivatalai és emberei hosszú évekre ellehetetlenítették irodalmi tevékenységét. Csoda-e, ha a rendszerváltás után ott találjuk a korábbi irodalmi ellenzék által indított Kalligram Könyvkiadó alapítói között? Ezután évekig szabadúszó, illetve a Kalligram Kiadó foglalkoztatja. (Ekkor állítja össze és szerkeszti az általa az írói-szerkesztői pályájának nagy büszkeségként emlegetett Csallóközi Kiskönyvtár című, negyvenöt helytörténeti műből álló sorozatot.)

Koncsol Lászlónak a mintegy fél századot felölelő írói-alkotói pályája során negyedszáz, a magyar irodalom történetét tanulmányozók számára megkerülhetetlen tanulmánykötet, kritikagyűjtemény, verseskönyv és helytörténeti munka jelent meg a tollából, s akkor a szintén jelentős műfordítói tevékenységéről még nem is szóltunk.

Csak csodálkozhatunk, hogy a gazdag alkotói tevékenység mellett hogyan jutott ideje és energiája a közéleti munkára is. Mert hosszú élete során volt a Pro Patria Honismereti Szövetség vezetője, a Szlovákiai Magyar Írók Társaságának elnöke, s 2002 és 2006 között a Szlovákiai Református Egyházkerület főgondnoka is. S ez az „is” persze távolról sem jelenti, hogy ezeket a fontos tisztségeket nem ugyanolyan lelkiismeretesen és nagy felkészültséggel végezte volna, mint ahogyan írt.

A nevezett feladatkörök közül külön kell szólnunk László főgondnokságáról. A tisztség egyházi vonatkozásairól biztosan szólnak majd itt a nálam illetékesebbek, de azt nekem kell elmondanom, hogy az az öt év, amelyet ebben a szolgálatban (az ő kifejezése!) eltöltött, annyira meghatározta későbbi életét is, hogy egyszer azt mondta: ez alatt az öt év alatt legalább két írói életműre való élményt, sorokat gyűjtött be az emlékezetébe. S ha igaz, teszem ehhez hozzá én, hogy az írónak vannak ún. virtuális művei is (komoly irodalomtudósok állítják ezt!), akkor azt kell mondanom, hogy Koncsol Lászlót most nemcsak az olvasói, barátai, író társai, a családja, a református egyház és a megírt huszonöt könyve gyászolja, hanem egy sor virtuális műve is.

Kedves Laci barátom! Azzal a gondolattal búcsúzom/búcsúzunk Tőled, hogy hiába érted meg a nyolcvanhat évet, tulajdonképpen éppenúgy teli bőrönddel távoztál, mint anno a nagy zeneszerző, az ötvenkilenc éves Bartók Béla.

Legyen Neked könnyű egykori szeretett városunk, Komárom földje! Nyugodj békében, Isten veled!

Egy korszak krónikása volt

Koncsol László halálára

A felkérés, hogy megemlékezést írjak az életének 87. évében elhunyt Koncsol Lászlóról, kissé váratlanul ért. Igaz, több mint fél évszázadon át követhettem életútját, gyakran találkoztunk az évek során, sőt volt idő, amikor egy villamosmegállóra laktunk egymástól Pozsony Károlyfalunak nevezett városrészében. Ekkoriban, de később is gyakran adódott lehetőségem egy kiadós beszélgetésre, és ezek mindig élményszámba mentek. Sok mindent megtudtam róla és szülőfalujában, Deregnyőn szolgáló református lelkipásztor édesapjáról, a sárospataki kalandos tanulmányokról, a komáromi gimnáziumban, még a múlt század ötvenes éveinek elején szövődött barátságokról (a két költőt: Tózsér Árpádot, Zs. Nagy Lajost, a szobrász Nagy Jánost és Turczel Lajos tanár urat ott ismerte meg), és mesélt az Ifjú Szivek alapításáról is, amelynél barátjával, a Gömörből indult matematikus professzorral, Znám Istvánnal ő is szorgoskodott. Később is jelen lehettem olyan helyeken, ahol előadóként vagy hajdan történt dolgok kutatójaként lépett a közönség elé. Mivel a szerkesztő azzal biztatott, hogy régebbi írásaimból is idézhetek vele kapcsolatban, elővettem 1981-ben írt tanulmányomat, amelynek címe *Irodalom és szolgálat* volt, alcímében pedig egyfajta arcképvázlatot ígértem az olvasónak. Mivel több mint négy évtizede jelent meg, talán már senki sem emlékezik arra, miket vettem akkor papírra, ezért néhány, általam lényegesnek vélt passzust idéznék belőle, hogy a műelemző Koncsolnak a felvidéki magyar irodalomban vitathatatlanul egyedülálló módszerét is testközelbe állítsam.

„A vérbeli kritikust és esztétát az különbözteti meg a botcsinálta recenzenstől, hogy nemcsak egyéni véleménye van, hanem jellegzetes stílusa és hanghordozása is, és előbb vagy utóbb kialakítja a maga sajátos módszerét. Koncsol esetében mindenekelőtt azt kell tisztázni: kritikusnak vagy esztétának tekintsük-e őt? Első kötete – a *Kísérletek és elemzések* (1979) – megjelenéséig elsősorban kritikusnak tartottuk őt, azóta viszont rá kellett jönnünk, hogy ez a minősítés nemcsak pontatlan, hanem egy kissé igazságtalan is. Koncsol több is, más is, mint kritikus; ő a szó legteljesebb és legnemesebb értelmében műelemző (...), aki szinte átrágja magát a műalkotáson. Jegyzetfüzete megtelik idézetekkel és észrevételekkel, íróasztalán egyre magasabb tornyokban halmozódnak a könyvek – olyanok is, amelyekre

jóformán csak egy-egy mondat kedvéért van szüksége –, s mire belefog az írásba, már napok vagy hetek szorgalmas munkája áll mögötte.

Koncsol László megbízható műelemző; mindig fontos és figyelemre méltó művekről ír – fontos és figyelemre méltó dolgokat. A műalkotásban mindenekelőtt a törvényszerűségeket keresi. A szerkezet tartópilléreit. Az összefüggéseket a valóság és az irodalmi mű között. Ritkán 'közelít' a műhöz; amikor az első mondatot papírra veti, már több mint bizonyos, hogy ő a helyszínről küldi 'tudósítását'; szinte benne van a műben, belülről halad kifelé. Az ilyesmi az alkotással 'együttlélegzők' képessége, azoké, akik nemcsak értelmezik és magyarázzák a szépirodalmi szöveget, hanem minduntalan újra meg is írják. Második kötetének – *Ívek és pályák* (1981) – több mint egyharmadát olyan verselemzések teszik ki, melyeket csakis olyan ember írhatott, aki jól ismeri (mert a saját bőréen tapasztalta) a versírás minden kínját és gyötrelmét, noha vérbeli költővé nem válhatott. Koncsolnak külön adottsága van az alig hallható neszek és rezdülések, a szinte láthatatlan vibrálások és örvénylések érzékelésére. De mindez meddő képesség volna, ha nem párosulna egyfajta meggyőző erővel, amelynek segítségével elhitheti olvasójával, hogy most egy csoda szemtanúja lehet, csak jól oda kell figyelnie mindarra, amit őszintén eléje tárnak.”

A továbbiakban a koncsoli módszer zenei sajátosságairól esik szó és arról a sokrétű tájékozottságról, amely például Németh Lászlót is jellemezte. De az írás utolsó két mondata egyfajta prófécia is, amely más összefüggésben ugyan, de előre vetítette életének következő periódusát. Ezt írtam ugyanis: „Fel kell tenni a kérdést: vajon a csehszlovákiai magyar irodalom nyújt-e Koncsol László számára lehetőséget és teret képességeinek és tehetségének kibontakoztatásához? Nem kényszeríti-e őt olyan feladatok elvégzésére, amelyeket másoknak kellene végrehajtaniuk, nem vonja-e el energiáit olyan munkáktól, amelyek hozzá méltóak és reá várnak?”

Nem sokkal azt követően, hogy ez a dolgozat napvilágot látott, Koncsol körül elfogyott a levegő. Az 1980-as években szinte szó szerint száműzöttként élt és a dióspatonyi szövetkezet jóvoltából jutott szerény jövedelemhez, formálisan valamilyen irodai munkát végző alkalmazottként szerepelt az állományban, de valójában a falu helytörténetét kutatta a tőle megszokott alaposággal és szívóssággal. Németh László önmagát jellemezve írta egykor, hogy gályapadból laboratóriumot készített, amikor a regények, a drámák és az esszék írása helyett műfordítóként kellett megélnie és eltartania népes családját. És micsoda könyveket fordított le nagyszerűen! Ugyanezt elmondhatta Koncsol is magáról, akinek addig több – esszékből, kritikákból, verselemzésekben összeállított – kötete megjelent már és műfordításával is felfigyeltető cselekedetet vitt végbe, egyszeriben helytörténészként kellett bizonyítania, hogy ezt is lelkiismeretesen tudja végezni.

A későbbiekben már csak elvétve vállalkozott műelemzésekre, életét teljesen kitöltötte az új feladat. Amikor 1989 késő őszen megtörtént a közép-európai rendszerváltozás, Koncsol László előtt addig csak elképzelt távlatok nyíltak meg, de őt végül sem a politika forгатaga, sem pedig a különböző csábító tisztségek nem ragadták el, hanem visszatért a kiadói munkához, amelyet a kommunista diktatúra félbehagyatott vele. Az akkoriban létrejött Kalligram külső munkatársaként elindított egy eredetileg 20 kötetesre tervezett, de végül ennek a dupláját kitevő sorozatot Csallóközi Kiskönyvtár címmel, amely a maga nemében párját ritkító szellemi vállalkozássá nőtte ki magát a felvidéki magyar szellemi glóbuszon. Koncsol szorgos munkával előbányászta a Csallóköz múltjával kapcsolatos jobb sorsra érdemes írásokat, szövegeket és könyveket, amelyek többnyire valamilyen könyvgyűjtemény poros zugaiban elrejtve várták az idők jobbra fordulását, s nem egy esetben kézíratos formában bukkant rájuk valamilyik paplakban vagy családi almáriumban. Csak az tudja igazán, aki maga is vállalkozott effajta „újjáélesztésre”, hogy mi mindennel jár ez a nagy türelmet és körültekintést igénylő munka. Emellett sok más feladatot is elvállalt, amely rengeteg fáradsággal és kevés megbecsüléssel járt. A közösség szolgálatának a kényszere, amelyet ő már a szülői házban megismert, és amely szinte észrevétlenül beivódott a sejtjeibe, élete végéig ott munkált benne. Levéltári kutatásai során számtalan, addig ismeretlen tényrt sikerült feltárnia Diósförgepatony és a környéke múltjával kapcsolatban, ezek sokszor első pillantásra apró-cseprő dolgoknak tűnhettek, de ő ezek alapján komoly összefüggésekre világított rá, és több kötetet kitevő történelmi összefoglalásban osztotta meg olvasóival. Ez a módszer persze korántsem új az ő esetében, hiszen már korábban, az irodalmi művek – elsősorban a versek – elemzése során ugyanezt a „technikát” alkalmazta. Sokoldalú tudása, a dolgok lényegére való ráérzés képessége, és nem utolsósorban a rá különösen jellemző empátia segítette őt abban, hogy olyan, mások számára fel sem tűnő értékeket mutasson fel, amelyek éppen az ő jóvoltából váltak közkinccsé.

E sorok írója sok élményt, új emberekkel való találkozást is köszönhet Koncsol Lászlónak. Mint már utaltam rá, az ő jóvoltából ismerhettem meg Znám István kiváló matematikust, aki már 1990 után, 1993-ban bekövetkezett tragikus haláláig a Szlovákiai Magyar Tudományos Társaság elnöke is volt. Koncsol László beszélt nekem azokról a református lelkipásztorokról is, akik a második világháború idején a Tiso-féle Szlovák Köztársaságban zsidókat mentettek, és emiatt börtönbe kerültek.

A felvidéki magyarság sorsa élete végéig foglalkoztatta. Nehéz szívvel olvastuk azokat a pesszimizmussal átítatott mondatait, amelyeket már túl a hetvenedik évén vetett papírra. 2007-ben jelent meg a *Tegnap a Holnap után* című könyve, amely különböző alkalmak szülte írásokból állt össze. Ünnepeken, megemlékezéseken, szobrok és emlékművek avatásánál és elhalálozások alkalmával el-

hangzott beszédek, történelmi visszatekintések, írókat köszöntő, baráti hangvételű méltatások, irodalmi tanulmányok és persze a nemzetrészsorsát aggóda figyelő értelmiségi eszmefuttatásai is helyet kaptak benne. Olyan szövegek, amelyek többnyire a „helyzet” hívott életre.

A kötetet indító írás tele van keserőséggel és olyan megállapításokkal, amelyek igazságtartalmával egyre inkább szembesülünk. Számba veszi, hogyan indult feltarthatatlanul a pusztulás felé az a világ, amely gyermekkorában még idillinek tűnt. Azt hiszem, a következő sorok már a 2000-es években nagyon rátapintottak mindarra, amivel annyi év elteltével manapság kénytelenek vagyunk szembesülni. Ezt írta: „Az ember az unalomig hallja, hogy gondjainkra európai megoldásokat kell keresnünk. Európa, mondják a tévéállomások szereplői, s elfogja őket az áhítat. Az én meglátásom viszont az, hogy nincsenek egyetemes európai megoldások, hogy földrészünkön csak jó megoldások, és idült, megoldatlan problémák léteznek. Megoldott-e a baszkok helyzete? Megoldott-e az észak-ír terület státusza? Megoldott-e Korzika problémája? Lezárult-e a belga flamandok és vallonok vitája éppen az EU fővárosának az országában? Nyugat-Európában is él az antiszemitizmus, az idegengyűlölet vagy legalább az idegesség amiatt, hogy a volt gyarmatok népessége lassan, de biztosan elárasztja országaikat. Nem európai, hanem krisztusi s a keresztyénségből sarjadt etikai és jogi megoldásokra kell törekednünk, ha egy-egy probléma fölmerül a horizonton.”

A kötet utolsó írása egyfajta számvetés és búcsúzás is. Talán pontosabban és lényegretörőbben nem is lehet összegezni mindazt, amit elvégzett:

„Itt mindenkinek szolgálnia kell, s ezt a szerepet az ember, ha tetszik, ha nem, akár tudja, miként csúszott bele, akár nem, elfogadja. Tanítás, szerkesztés, kritika, nyomda, műfordítás, szótár, verstan, helytörténet: ez mind szolgasors. Szolgálat a főgondnokság is: három évig hordoztam püspöktestvéremmel a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház gondjait, s láttam bele még mélyebben a felvidéki magyar közösségek fájdalmaiba és kevés örömébe. Könyveket, unokákat és emlékeket hagyok magam után. Azt hiszem, szolgálatom hasznos volt, ezért nyugodtan veszem majd fekete kalapomat, ha az Úr visszaszólít magához.”

KÖVESDI KÁROLY

Kései köszönet Koncsol Lászlónak

Elment az utolsó felvidéki magyar polihisztor. Akit sokat üldöztek, sokan bántottak, gáncsoltak, pedig ő a légynek sem ártott, egész lényéből szétsugárzó humanizmussal mosolygott bele a világba. Keresztényi türelemmel, testvéri szeretettel. Erre predesztinálták a génjei, neveltetése, emberi kvalitásai. Mert istennek tervei voltak vele.

Kis (vagy nem is olyan kicsi) magyar világunknak abból a szegletéből érkezett az irodalomba, amelynek origója az a Sárospatak volt, amelytől szűkebb pátriáját, vele szülőfaluját, Deregnyőt is elszakították. Ahol évszázadokon keresztül összpontosult a magyar géniusz. Ráadásul olyan közegből, amelyben a jó értelemben vett szolgálat, a református lelkészek generációitól kapott útravaló jelentette az iránytűt. Akik révén úgy csöppent bele „rossz káderként” az istentől elrugaszkodott, kommunista antivilágba, mint egy szép, nemes virág a kórók és gizgazok közé. Abból a nemes, művelt, dolgos, istenhívó és mindenekelőtt magyar világból, amely eszmélésekor hullott (ismét) darabjaira.

A palástolhatatlan elfogultság szól belőlem: alig akad ember kis magyar glóbuszunkon, akit többre becsülnék, mint Koncsol Lászlót. Néhány hónapig együtt morzsoltuk a napokat egy pozsonyi nyomdában, kirúgott újságírók, katedráról lerángatott tanítók, félrecsúszott csinovnyikok, kétes egzisztenciák társaságában. Ez a néhány hónap éveknek tűnik, mindenesetre felér több szemeszternyi egyetemmel. Ebben a hrabali közegben olykor kikönyököltünk az ablakon, és elnéztük, hogyan ballag az erdészeti hivatalba az elcsapott Alexander Dubček egykori pártfőtitkár, nyomában az árnyékaival, s mondogattuk keserédes mosollyal: lám, nemcsak a forradalom, a rendszer is felfalja a gyermekeit.

Ez akkoriban történt, amikor hosszú, keserves huzavona után a párt korifeusai kimondták fölötte az ítéletet: eddig tartott, Koncsolból nem kérünk többé. Veszélyes az „irodalompolitikára”. Pedig soha nem akart harcos lenni, mégis kénytelen volt belemenni konfliktusokba. Nem ő akarta, belerángatták, beletuszkolták. Irodalomtörténetünk és -kritikánk legfelkészültebb, iskolát teremtő alkotójából így lett – nem egyik napról a másikra, de hosszú, megalázó vesszőfutást követően – egyszer csak pária. Nem volt harcos, de veszélyes volt, mert a szellemi nagyság mindig fenyegető az ingatag lábon álló rendszer vonalas percmemberkéire.

Madách falansztere dereng föl előttem, valahányszor visszatekintek pályánk e boldogtalan korszakára, amely számára epeműtéttel ért véget. Ez a néhány hónap azonban számomra termékeny volt, hiszen Koncsol történetei, kiselőadásai (lett

légyen szó verstanról, zenéről, görög kultúráról vagy teszem azt, a filmkamera alkotóelemeiről) nagyon sokat jelentettek abban a szellemi pusztságban; verseimhez fűzött dicséretei, kritikai megjegyzései tartották bennem a lelket. Hálátlan vagyok, sosem köszöntem meg neki.

László akkoriban éppen jugoszláviai szlovák költőket fordított nagy lelkesedéssel (minden feladatot így végzett), mellesleg görögül tanult, miközben cédulázott, hogy nekigyürkőzzék – ha más nem vállalja, akár egyedül – a máig hiába várt magyar–szlovák nagyszótár elkészítésének.

Irodalomtörténeti munkáját tucatnyian „lektorálták”, csonkították, próbálták belegyömöszölni a szocialista Prokrusztész-ágyba, hiába. Csak az volt a kérdés, ki adja fel előbb. Így lett belőle egy másik katedra, a helytörténet felvidéki apostola, aki egy olyan tájegységnek, a Csallóköznek a történetét dolgozta fel, amelynek rossz nyelvek szerint nem is volt történelme. Fényes cáfolatát adta ennek is, s megalkotta a Csallóközi Kiskönyvtár elképesztően gazdag sorozatát. Hangyaszorgalommal kutatott a levéltárakban, fordított latin szövegeket, s ujjongott, ha valami kincsre, ritkaságra bukkant.

Mégis, vagy éppen ezért, máig elfog a szégyenteljes düh, ha arra gondolok, milyen senkiháziak ítélték a sorsa fölött, hogyan térítették le arról a szellemi pályáról, amit kiszabott számára az Úr. Aki Vörösmarty, Pilinszky, Weöres nagy verseinek izgalmas, újszerű értelmezését adta, Bartók zenéjét helyezte különös fénytörésbe, aki irodalomtörténész és -kritikai szemléletével iskolát teremtett, akinek Ütemezőjét tananyagként használták az egyetemen, aki kitágította a helytörténet dimenzióit és határait, s esszéi a magyar eszmetörténet legjobb teljesítményei közé tartoznak – nos, ennek a kivételes tehetségű és művelt embernek az élete nagy része hadakozással telt. Igen, a fekete autóba is betuszkolták, az irodalomból pedig kituszkolták az elvtársak.

Élete alkonyán alig néhányszor találkoztunk. Még akkor is kitüntetett megkülönböztető figyelmével, amikor már nehezebbre esett az olvasás. De olvasott (végül felolvastatott), a nyomtatott betűbe kapaszkodott szinte az utolsó percekig. Istene mellett abban bízott eleitől fogva.

Nem is tudok múlt időben szólni róla. Lelki szemeim előtt azonban ott árválkodik az a bizonyos bartóki bőrönd, amelyben megíratlan történetek lapulnak. Mert igaz, hogy élete során Koncsol Lászlónak számtalan könyve jelent meg (irodalomtörténet, kritika, esszé, vers, sok-sok fordítás), mégis alig maradt ideje magára. Szolgálat helyett például ragyogó prózát írhatott volna. Ehelyett szétesztotta magát.

Bőrönd bezárva, orgona fedele lezárva. Már csak a mosolyát kéne valahogy elraktározni. De ne akarjunk lehetetlent! Élünk az örökségével, amíg forog velünk ez az imbolygó Guttenberg-galaxis.

Lacikám, köszönöm, nyugodj békében!

Az elszigetelt óceáni magány és peremlét érzése

(Azori-szigeteki kortárs költészet)

*Egy szigeten élni hitvallás. Megtanulsz nélkülözni,
értékelni azt, ami elég, elhalványulnak a kiegészítők és a
véletlen. A szigetek csokorba kötik az időt,
türelemre és lemondásra nevelnek, hozzászoktatnak
a bizonytalansággal való megbékélésre, távol tartják
a pazarlás látomását.*

(Fernando Gómez Aguilera)

Az Atlanti-óceán közepén, az eurázsiai, afrikai és észak-amerikai tektonikus lemezek metszéspontjában kilenc vulkanikus szigetből álló szigetcsoport található. A szigeteket manapság a világ egyik legzöldebb idegenforgalmi úticéljának tartják, amelyek nemcsak a természeti csodákat, hanem az életmódot is védik – a bor, a méz, az ananász és a különféle sajtok itt védelmi státuszt élveznek.

Nekünk, tenger nélküli közép-európaiaknak, az ígéret földje egy sziget az óceánban, hiszen „*a Duna-parton sose éltek boldog, erős, kacagó népek*”. A valóság azonban az Azori-szigeteken is prózai. Befolyásolja az elszigeteltség, az egyhangú élet mindennapi gondjai, az időjárás és gyakran a természeti katasztrófák is.

Mint mindenütt másutt, a portugálok ezeken a tájakon is az elvágyódás és a mélabú (portugálul *saudade*) nagymesterei. A szűkös megélhetési lehetőségek miatt a szigetcsoport lakossága a múltban több hullámban is Amerikába kényszerült kivándorolni. Ezt a jelenséget fogalmazza meg öt sorban zseniális tömörséggel Pedro da Silveira, a huszadik század azori költészetének kiemelkedő képviselője. Jelen válogatásunk keretében mai azori költők, hajóácsok, tengerészek és bálnavadászok utódai árulják el az ottani életérzés bensőséges titkait ritka magyar fordításban, melyek közvetve Fernando Pessoa sorait idézik meg az olvasónak:

*„Mily hangot sodor a hullám?
Nem a tengeré e nesz.
Hozzánk szól valaki benne,
De ha fülünk rá figyelne,
Mert figyeltünk, néma lesz.” **

* Fernando Pessoa: *A szerencse-szigetek* (Somlyó György fordítása)

Leszűkített világok ezek a szigetek, homlokukon viselik az elzártság jelét, melankolikus lelkület, a messzeség rácsai és a magány jellemzi őket. A szigetlét megszállottság, a hely ostromgyűrűvel van körülzárva és a láthatár jelenti az egyetlen kiutat. Kilenc szigetről, kilenc költő, a legnyugatibb európaiak üzennek nekünk.

Végh Zsoldos Péter

*

PEDRO DA SILVEIRA

Sziget

Csupán ennyi:

Zárt égbolt, a magasban egy gém
lebeg. Nyílt tenger. S egy hajó a messzeségben:
a hajóorrban kiéhezett szemek áhítják
a jólét elveszett Kaliforniáit.

URBANO BETTENCOURT

Hajóács apámnak

Ökleiddel megfenyegetted
a hengegő időket,
de hangod sohasem szárnyalt túl
álmos hegyeink csúcsain.

APÁM: az általad összetákolott hajók
túl kicsik voltak ahhoz, hogy elutazzanak rajta

álmaid
dühöd
fáradtságod

te, elhallgatott utazások
tervezője,
zátonyra futott
szigetek építésze

APÁM: jól ismerem azokat az időket:
rások rágták szét
rothadó szigeted gyökereit,
s a hajók kókadoztak
az öbölben
(emlékszem, hogy gitárod
egy szögre akasztva elnémult a falon).

S azóta
bosszúságod és fáradtságod
volt az egyetlen, mely nem csapódott
a szomszédos szigetek sziklafalaihoz.

MADALENA FÉRIN

Az óceánból a mítoszt

az óceánból a mítoszt viharokat hoztam el
árapályt a szelet vízi tündérek és sziréneket
az óceánból az Atlantisz mély szomorúságát
hoztam el ereimben feloldva

az óceánból kócsagot szélviharokat hoztam el
a költőtől öröklött szorongást mely felébreszt
az óceánból hozom a rakparthoz mindig visszatérő
ritmust ahonnét minden egyes órában útnak indulok

Különös növényi táj

Különös növényi táj
az ópium mesés hazája
a nők zöld mákonnyal merülnek álomba
kékesre festi ujjait a messzeség

Az esők különös tája
a zajé melyet az eső kopogása kelt
ahol zuzmó takarja a nemiséget
vagy gyökerek vagy a szivárvány színei

Csodálatos módon ezen a tájon
nem vár ránk semmi remény
soha nem tartunk semmitől
itt vagyunk éppen hogy csak itt vagyunk

Megsemmisítjük magunkat az egyik oldalról
aztán a másiktól fokozatosan
ezen a különös növényi tájon
úgy kell lennünk mint a földben a magnak

Ó különös növényi táj
ahol minden ember egy kék lámpás
nem kérnek semmit a kövek és a madarak
mindig délre tartanak

Szomorú hajók közlekednek

Daniel Santos-nak, a tenger túlsó felére

Szomorú hajók közlekednek
életünk óráiban
halálunk órájában

Sötét hadihajók
kőolaj teherszállítók személyszállítók
fehér vitorlások

olajat ódiumot visznek
luxus szennyét városoknak
embereket embereket embereket

hátrahagyják a nosztalgiát

szomorú hajók közlekednek
életünk óráiban
halálunk órájában

Halak

Jorge Paulus Bruno-nak

Hangtalan és kétértelmű
ez a titokzatos csillogás
zöld vizek leple alatt
szundikálnak néha a tavak színén
átkelnek a folyókon
szétoztják
az esőket nedvességet áradást
a halak ellenőrzik a Világ termékenységét
rózsát és lápisz lazulit
díszítenek váratlan ficánkolással

Fallikus szimbólumok
rövid pengéi a körülmetelésnek
fej és test megkülönböztetlensége
közömbösek
a hajótöröttek lassú üledékképződése iránt

A megszámlálhatatlan halraj példája alapján
társulok
az emberek óriási közösségével

Cseppenként
olvadok be az óceánba
a megsemmisülés nagy dagályába
meglátogatom a zavarodottság és közöny
kis öbleit
hogyan aztán visszatérjek
a zéróból a végtelenbe.

EDUÍNO DE JESUS

Kupola

Az eredeti kupolából mint áttetsző
cseppkövek függenek egy Fúga hangjai,
csak évezredek távolságából hallhatók. S

mi botorkálunk, csendtől
csendig, járjuk utunkat
az útvesztő megkövesedett száraiban
e muzsika nyitánya mellett

valódi formákat keresünk
sötét poklunk külső oldalát,
ahol

az elképzelt Korlátlan Sziget
fehér városai magaslanak:
a mi Napfényes Hazánk!

JOÃO DE MELO

A tenger költeménye

Minden, mi a tengerben él mozgás,
s minden, mi benne vibrál a mélység
titka, mely a színben kezdődik,
ám később teljesen beleveszik a fénybe.
A halványból a tenger átcsap sötétbe,
a végtelen haldokló misztériuma.
Magával ragadja az időt, az örökkévalót,
az emberi ésszel fel nem érhető
s végül azt a hatalmas homályt
mely nem ad magáról életjelt.
Azt mondják: a halál örök s legyőz.
De én hiszek abban, hogy végcélja
lényegem megújhedása.
Azt szeretem benne, ami az enyém:
a vizet, mit visszaadtam neki kijövet
anyám hasából, egy hullámzó síkság emlékét
a szélben és szemem bűvöletében,
az álmhajókat, melyek benne vettek irányt
a napnyugta felé – s ott ültem
a szigeten a nádasban és hallottam őt
ahogy visszaveri a szakadék visszhangját,
mely elválasztotta az időt az utazástól.
Világra jöttem,
átgázoltam az én vizes sivatagomon,
de még így sem vagyok képes fordítva nézni
a tengerre, tehát innét a másik oldalra.

Nem azért gondolom, mert süllyed és emelkedik,
hanem a szemlélődés s az érzés miatt,
hogy elveszítettük. A tenger zene,
fémhúr, a lélek megszentelt területe, isten,
kinek nevét nem vagyok képes kiejteni
a nap vége és az éj kezdete közt.
Lefekszem, fejem a tengerre hajtom.
Hallom hangját kéken, hozom
magammal fénye fehér illatát.
Hozzá tartozom szó szerint és elvont értelemben.
Szeretek szavakat ugratni a víz színén,
mintha kavicsok vagy kagylók lennének. A tenger
jön s meggy velem bármerre vetődöm.
Senki sem múl felül bennünket, mikor
a tenger bennem van, az öröm sója,
a szerelem hálója és aranyhala.

ÁLAMO OLIVEIRA

A Genezis bálnája

oly könnyed s fürge ez a monstrum
melyet bibliám idéz gyermekkorom óta.
látom őt felmerülni mélységes folyékony térségekből
fenséges eleganciával.
figyelmeztet hogy már a káosz előtt
isten bálnának hívta.
(fordítok egy lapot a bibliában és így igaz).
vízsugarával csillagokat holdakat pikkelyeket öntözött
melyeket isten nevel konyhakertjében.

ezért nem érteni a halálra sebezett
bálna sikolyát.

Sors

verstemetőből
van legtöbb a világon.

minden egyes nap
újabb és újabb versek jelennek meg
mind halott könyvbe temetve.

eközben a költészet kimondhatatlan boldogság
halaszthatatlan ragaszkodás
a szabadság felé kilövellt kiáltás
szárnyra kapó csendes rémület.

ezért valahányszor papírba fojtanak őket
a versek mindig elpusztulnak.

Anterianamente**

az élet egy szonett mely
„isten kezében” pihen békés versek
a magány pillantásának kitéve
még a vessző sem hiányzik
mely erőteljesen félbeszakítja a szó
lélegzetét szabad idejében sem mond le
arról hogy megtalálja az elveszett szótagot.

a sziget óceánja nem tehet róla
sem a tűz haláltusájába
öltöző tengeri köd.
minden más közáporként zuhog
– könnycsepp mely megfagy
a költészet fakó arcán.

a költő kiül a világ padjára
s megírja az örök csend
vérvörös kiáltását.

**Utalás Antero de Quental (1842–1891) Azori-szigeteki költőre, aki nemzedékének egyik legnagyobb portugál írója volt. Félelmetes, tömör szonettekben magasztalta a halált. Öngyilkos lett São Miguel szigetén.

EMANUEL JORGE BOTELHO

Két szabály vecsernyére

áttörni minden napot egy fakereszt tükrével
ha lehet, kifenni minden órát finom kövön.

megkötni az időt a lélekben
ha lehet, nem meghalni.

Vigasztalan versek

a legrosszabb mindig a hajnal
a tisztátlan fény súlya
a sárgás bizonytalanság.

kitérsz az éjszakából, zsebedben a hold
karjaid megadóan a levegőben.

Gépies írás gyakorlata

halvány reményem van arra, hogy mindent megoldjak
a félelmet, az emlékezetet, a hűséget.
elég egy kavics, nem kell fej vagy írás,
nem kell arany, karát, gyűrű, mit az idő ad.
megmosom az órákat tintahal indigóban
s felveszem újra a hátulgombolós rugdalózót.

LEONARDO

isten szilánkokra tört
míg ámításban mesterkedett

a látomások messzesége
a mi játszószószobánk

*

saját
biztonsága
érdekében
minden édenkertben
időben állapítsa meg
a vészkijárat
helyét

*

keresem ezt a helyet
ahol az üresség anyaméh volt

körmömmel mondtam moha
s a kő egy üreg
kórusa volt

esküszöm minden
kiszakított gyökeremre
hogy soha többé nem keresek szavakat
csak sötét anyagot

Végh Zsoldos Péter fordításai

A versek szerzői:

Pedro da Silveira (1922–2003): Flores szigete
Madalena Férin (1929–2010): São Miguel szigete
Eduíno de Jesus (1928): São Miguel szigete
João de Melo (1949): São Miguel szigete
Emanuel Félix (1929–2010): São Miguel szigete
Álamo Oliveira (1945): Terceira szigete
Urbano Bettencourt (1949): Pico szigete
Emanuel Jorge Botelho (1950): São Miguel szigete
Leonardo (1993): São Miguel szigete

Sinkó István: Tél ablakkerettel (2021)

BÍRÓ SZABOLCS

Hurok

Az Experion lassan látótávolságra került a ZYW-2323 kódszámú fekete lyuktól, melynek a pontos feltérképezésére egy teljes évtizede készült az emberiség. A légénység kiválogatása több hónapba, kiképzése pontosan 532 napba telt, és most, hogy megpillantották a ZYW-2323-t, a feszültség csak úgy vibrált az űrhajó mesterséges levegőjében.

– Uram! Ott van! – szólt a másodpilóta. Próbált színtelen, hivatalos hangon beszélni, de képtelen volt leplezni az izgatottságát. – Várjuk a parancsait.

– Aktiválják az ionpajzsokat! – adta ki az utasítást a kapitány. – Mindenki a védülésekbe! Szűrőszemüvegeket felvenni! Készüljenek a behatolásra! Neutronreakció?

– Pozitív!

– Sommerset! Jelentést kérek a sugárzásról.

– Bőven a normál szint alatt.

– Potts! Felkészültünk?

– Minden készen áll, kapitány úr.

– Antianyag-rakétákat aktiválni! – kapaszkodott a férfi az ülés adamantium karfájába. – Behatolunk!

A hajó a másodperc törtrésze alatt érte el a fekete lyukat. Egy néma robbanás kíséretében hirtelen vakító fény öntötte el a kapitányi hidat, majd vaksötét lett, ahogy az űrhajó minden egyes elektronikus alkatrésze leállt. Mielőtt azonban bárki is jelenthette volna az üzemzavart, a műszerek ismét bekapcsoltak, a légénység szeme előtt pedig megjelent, amire oly régóta vártak.

– Uram! Ott van! – szólt a másodpilóta. Próbált színtelen, hivatalos hangon beszélni, de képtelen volt leplezni az izgatottságát. – Várjuk a parancsait.

– Aktiválják az ionpajzsokat! – adta ki az utasítást a kapitány. – Mindenki a védülésekbe! Szűrőszemüvegeket felvenni! Készüljenek a behatolásra! Neutronreakció?

– Pozitív!

– Sommerset! Jelentést kérek a sugárzásról!

– Bőven a normál szint alatt!

– Potts! Felkészültünk?

– Minden készen áll, kapitány úr!

– Antianyag-rakétákat aktiválni! – kapaszkodott a férfi az ülése adamantium karfájába. – Behatolunk!

A hajó a másodperc törtrésze alatt érte el a fekete lyukat. Egy néma robbanás kíséretében hirtelen vakító fény öntötte el a kapitányi hidat, majd vaksötét lett, ahogy az űrhajó minden egyes elektronikus alkatrésze leállt. Mielőtt azonban bárki is jelenthette volna az üzemzavart, a műszerek ismét bekapcsoltak, a légénység szeme előtt pedig megjelent, amire oly régóta vártak.

– Uram! Ott van! – szólt a másodpilóta. Próbált színtelen, hivatalos hangon beszélni, de képtelen volt leplezni az izgatottságát. – Várjuk a parancsait.

– Aktiválják az ionpajzsokat! – adta ki az utasítást a kapitány. – Mindenki a védülésekbe! Szűrőszemüvegeket felvenni! Készüljenek a behatolásra! Neutronreakció?

– Pozitív!

– Sommerset! Jelentést kérek a sugárzásról!

– Bőven a normál szint alatt!

– Potts! Felkészültünk?

– Minden készen áll, kapitány úr!

– Antianyag-rakétákat aktiválni! – kapaszkodott a férfi az ülése adamantium karfájába. – Behatolunk!

A hajó a másodperc törtrésze alatt érte el a fekete lyukat. Egy néma robbanás kíséretében hirtelen vakító fény öntötte el a kapitányi hidat, majd vaksötét lett, ahogy az űrhajó minden egyes elektronikus alkatrésze leállt. Mielőtt azonban bárki is jelenthette volna az üzemzavart, a műszerek ismét bekapcsoltak, a légénység szeme előtt pedig megjelent, amire oly régóta vártak.

– Uram! Ott van!

A világvége után kettővel balra

Az egész egy furcsa viharral kezdődött. Szállt a por mindenhol, alig lehetett látni. Mindenki otthon maradt, és próbált valami híreket vadászni. Villogtak a képernyők, akadozott a net és ki-kiesett az áram.

Frank és Roxi kis lakásuk konyhakövén kuporodva próbálták megtudni, mi várható. A közösségi oldalakon ment a fejtegetés a világvégéről, az új rendről, földönkívüliek látogatásáról. Mivel akadozott az áramellátás, újra beindult az újságok nyomtatása, de semmi érdemlegeset nem találtak azokban sem. Az egyik utolsó híradóban épp a legfontosabb eseményeket kezdte fejtegetni a jóképű híradós, amikor hirtelen összeesett. Ez még nem is lett volna olyan furcsa, de amikor magához térítették élő egyenes adásban – mert attól tartottak, hogy pánik tör ki, ha kiviszik a stúdióból –, az ismert bemondó furcsa nyelven kezdett el beszélni, és semmit nem értett abból, amit neki mondtak.

Frank és Roxi ekkor határozták el, hogy a lakásukat hátrahagyva a város peremén lévő kiskertjükbe vonulnak vissza. Felpakolták a bringájukat konzervekkel és vízzel. Útközben elgurultak a kedvenc pékségük előtt. Meglepetésükre Joe, a nagydarab pék a szokásos lendülettel csúsztatva a kenyereket vörösen izzó kemencéjébe.

– Joe, hát maga még mindig süti a kenyereket? Minek? – érdeklődött Frank.

– Barátom, a világvége után is kell enni. Ha jönnek a földönkívüliek, és megkóstolják a kenyereket, biztosan új vevőkre találok. És maguk merre mennek?

– Mi csak a világvége után kettővel balra – válaszolta Roxi savanyú mosollyal, és két vekni kenyérral továbbgurultak.

A következő napok egyhangúan teltek. Mivel elég meleg idő volt, a fűtéssel nem kellett vesződniük a kis kálybájukban. A konzervekből való főzés annál nagyon kihívásnak bizonyult. Roxi épp a kis gázrezsón melegítette a babkonzervet, Frank pedig a kertben foglalatoskodott, amikor elkapott egy röplapot, amit a délutáni szél sodort felé: „Figyelem, figyelem! Ha ezt a szöveget még érted, akkor te a kisebbség képviselője vagy. Az ájulásos betegség után azok, akik magukhoz térnek, már nem értik azt a nyelvet, amin egész életükben beszéltek, és mindenkit ellenségként kezelnek. Vigyázzatok magatokra, kerüljétek a tömeget és használjatok gumicukorkát! Egy barát.”

– Mekkora baromság! Még hogy használjunk gumicukorkát! Mi ez? Zombi apokalipszis?! – méltatlankodott Frank.

– Be kellene szerezni valamelyik boltból, de veszélyes lehet – morfondírozott Roxi.

– Majd én elmegyek, szerzek valahonnan.

– Nem engedem, hogy egyedül menj! – nézett Roxi kedvese szemébe. – Ha gumicukorka miatt kell meghalni, ám legyen. A babot már unom.

Mire másnap felébredt, Frank már nem volt ott. Elindult egyedül. Roxi dühösen tolt ki a biciklit a kert kapuján, és már azokat a vádakat pufogtatta a fejében, amiket Frank fejéhez fog vágni, amikor utoléri. De nem volt ideje felülni a bringára, mert észrevette, hogy az utca végén egy csoport bukkant fel, és felé tartanak. Volt valami fura a mozgásukban, Roxi érezte, hogy ezek az újak lesznek. Most már nem Frank-et átkozta, hanem magát, hogy ennyire meggondolatlanul kirohant a kertből. Nincs esélye elbújni, már észrevették.

– Hé, kapd el! – hallotta Frank hangját a kert felől. Egy zacskó repült felé, rutinosan el is kapta. Nem gumicukorka volt, hanem zselé.

– Sajna mást nem tudtam szerezni. Tömd tele a szád, és úgy beszélj velük!

Mire a mondatot befejezte, Frank már ott állt mellette.

– Tudom, hülyeségnek hangzik, de nincs más ötletem. Azt mondták a bolt környékén, hogy vannak, akiknek sikerült.

– És ha nem sikerül? – kérdezte Roxi aggódva.

– Minden rendben lesz – válaszolta Frank egy fél mosollyal az arcán, és már tömte magába a zselét. Roxi követte a példáját.

A főleg férfiakból álló csoport gyanakodva nézte az előttük feszengő, egymás kezét fogó párt.

– Shramszdikéhoúúrendelion? – kérdezte az egyikük, aki a csoport vezérének tűnt.

– Hevó. Mivujsz? – próbált Frank lezserül társalogni tele szájjal, de szemmel láthatólag valamit nem jól csinált, mert a férfiak keze hirtelen ökölbe szorult, arcuk megfeszült és ugrásra készen álltak fenyegetően szikrázó szemekkel.

– Vengemendivjúúú? – ordította a vezér.

Roxi ijedtében lenyelte a zselét, majd hirtelen ötlettől vezérelve megszólalt:

– Vavárjavatovok! Nevem bávántuvunk!

A csoport tagjai hirtelen megenyhültek. Érdeklődve figyelték Roxit. Úgy kapkodták a fejüket, mint a csirkék.

– Évén Rovoxivi, övő Fravenk – mutatott magukra magyarázatképp. Frank elkapta a tekintetét. Lehet, hogy ez a gyerekkori halandzsa nyelv kihúzza őket a bajból.

– Üvüdvözlevetkevedvesbavarátovok! – hajolt meg enyhén a csoport előtt Frank, és azon imádkozott, hogy bántódás nélkül le tudjanak lépni ez után a találka után, de őszintén mindenre számított, csak arra nem, ami következett. A csoport egy emberként felüvöltött.

– RovoxiviochriFravenk!

Karok ragadták meg őket, és a férfiak fejük felé emelve, nevüket skandálva indultak meg arra, amerről jöttek. Egymás kezét sikerült megragadniuk, de hiába próbáltak kiszabadulni az őket tartó kezek fogságából, nem sikerült. Az utca végén csatlakozott hozzájuk pár új csoport. Frank hiába fedezett fel ismerősöket a csoportokban, ők mintha nem látták volna őt. Furcsa érzés volt látni, hogy ezek az emberek teljesen más rendszerbe tartoztak, mint pár napja. Nem ismerték fel valamikori barátaikat, házastársaikat és a furcsa új nyelvvel mintha új személyiséget is kaptak volna. Az egész utca átvette a skandalást, és minden oldalról a RovoxiviochriFravenk hallatszott. A menet végül a vonatállomáson állt meg. Az emberek élő piramist alkotva feladogatták Roxit és Franket az állomás előtt kiállított történelmi lokomotív tetejére. Amint a vonat tetején álltak, Roxi fejére egy villákból készült korona került, Frank pedig egy késekből kialakított koronát kapott. Mindkettőjük nyakába kanalakból készült nyakéket akasztottak. Vállukra terítettek egy-egy esőkabátot és Frank kezébe adtak egy könyvet. Hogy ezeknek mi értelme volt, azt egyikük se tudta, de megszólalni nem mertek, hátha elszáll a kezdeti szerencsájük. Csak idéetlenül mosolyogtak.

– RovoxiviochriFravenk! Shramszdikehouúrendelion! – kiáltotta az egyik fickó, majd amikor mindenki kórusban énekelte a furcsa szöveget, az egész tömeg mély hajlongásba kezdett.

– Megmenekültünk – suttogta Roxi, és végre elmosolyodott.

Ennek már vagy tíz éve. A mai napig nem derült ki, mi okozta a furcsa vihart, és az se, miért nem volt hatással egy maréknyi emberre, akik még máig a régi nyelvet beszélnek. Frank és Roxi az új rend királya és királynője lett. Hogy miért pont ők, azt nem tudták. Rajtuk kívül az új királyi család tagjává lett még Joe a pék, két kasszánő az élelmiszerboltból, és egy csapat gyerek, akik a város határában fociztak azon a furcsa napon. Frank biztos volt benne, hogy vannak még túlélők, mivel időnként látott erre utaló jeleket, de nem zavarta a dolog. Arany életük volt. Igaz, még most sem nagyon értették az új nyelvet, amely körülbelül kétévente megújul, de az új alattvalók értették az uralkodókat, és ez volt a fontos. És mivel dolgozniuk nem kellett, új hobbikat találtak ki. Roxi makramékat készített, amivel az új palotájuk ablakait díszítették, Frank pedig önéletrajzot kezdett el írni.

– Le kell írni a történetünket, mert ezt úgyse hiszi el senki – árulta el Roxinak, amikor a királynő érdeklődött, hogy mit ír.

– És mi lesz a címe?

– A világvége után kettővel balra – suttogta a fülébe Frank.

HOGYA GYÖRGY

A program neve: Apoptózis

(sci-fi paródia)

A hatalmas csarnok – imponáló nagysága mellett – több érdekességgel is szolgált a vendégek számára. Különböző nagyságú „gömbök” lebegtek értelmezhetetlen összevisszaságban, némelyikük éppen „összeolvadni” készült egy vagy több másik gömbbel, megint mások pedig magányosan húzódtak meg tisztes távolságra a többiektől. A csarnoknak erről a pontjáról, ahol álltak, nem lehetett megítélni, mennyi ilyen gömb sorakozik egymás mellett.

Az átlátszó „gömbök” belsejében százmilliárd csillogó pont keringett méltóságteljesen, és itt-ott ragyogó villanás tette változatosabbá az odabent zajló folyamatot. Megint másokban fekete örvénylés vonta magára a szemlélődő figyelmét. Akadt olyan is, amelyben – bár a fala éppoly áttetszőnek tűnt, mint a többi gömbé – valamiféle ködön kívül semmi sem látszott.

- Ezek tehát a mi kis keltetőgépeink – szólalt meg az egyik jelenlévő.
- Hm...hát igen ...végső soron annak is nevezhetjük – felelte a másik.
- Ez a kicsi, ez...? – nem fejezte be a kérdést, csak rámutatott az egyikre.
- Az is egy komplett világűr.
- Tele galaxisokkal?
- Igen, tele van galaxisokkal. Már jó régen megfigyelés alatt tartjuk.
- Ugyan miért?
- Mert érdekes. Nézzétek csak!

Egy mozdulattal nagyítani kezdte a gömb felületének egy szeletét és elképedve „tapasztalták”, hogy a gömb belsejébe hatolva galaxisok mellett suhannak el, míg láthatóvá nem vált egy ellipszis alakú kis maszatnak is alig nevezhető galaxis.

- Pfff... ugyan mi van ezen érdekes?
- Egy pillanat! – és tovább haladt a nagyításban. Már látszott a központi csillag, és a nagyításnak köszönhetően a körötte keringő kékes, porszemnyi bolygó. – Jól nézzétek meg! Ennek a gömbnek ez az egyetlen érdekessége. Több program is fut a gépeinken, de ez külön meglepetés.
- Mondd már, mi az?! – sürgették.
- Ez a látszólag kis bolygó képes volt ugyanolyan eredményt produkálni, mint egy későbbi képződmény azokban a nagyokban – intett a közelben sorakozó gömbök felé.
- Mi az? Mi az? – kérdezték már a többiek is.

- Nem fogjátok elhinni, de ez a kis bolygó a túlélés nagymestere.
- Ugyan!
- De igen! Ebben az általunk létrehozott, meglehetősen mostoha környezetben meglepő eredmény született.
- Mi van azon meglepő, hogy kialakul egy bolygó?
- Az, hogy kialakuljon egy bolygó, valóban nem meglepő, ám az, hogy ennek a bolygónak a programozott létrejöttét ismeretlen tényezők is befolyásolják, az már számunkra is érdekes. Mert azt, hogy a bolygónak vasmagja és folyékony magja legyen egyben, továbbá mágneses mezeje és lemeztektonikája is legyen, ugyanakkor megfelelő távolságra legyen a központi csillagjától és sorolhatnám a feltételeket, amelyeket a program alkotásánál figyelembe vettünk, ez mind-mind előrelátható, tervezhető, ellenőrizhető. Még akkor sem kellett restartolnunk a programunkat, amikor az egész bolygó körülbelül egymilliárd évvel ezelőtt teljesen befagyott! Az egész testét több kilométer vastag jég takarta, még az egyenlítőjének a környékén is több tíz méter vastag jég uralkodott. És csodák csodája! Ez kis kék „valami” magára talált, és pár száz millió évvel később olyan őrült védekezési jelenséget produkált, amit kevés hasonló esetben tapasztaltunk. Az élet elképzelhetetlenül széles megnyilvánulásait „termelte ki”.
- De hiszen ez utóbbiban nincs semmi meglepő! Milliárdnyi életformával volt már dolgunk.
- Ez igaz. Csakhogy a sok között kialakult egy olyan is, amely alaposan megkeverte a kis „fészkünk” – nevezzük így ezt a kis harcos bolygót – életét.
- Ez megmosolyogni való feltételezés! Ugyan melyik az a botor életforma, amely saját maga életterét tönkreteszi?
- Itt a példa! Ezen a bolygón olyan élőlények szaporodtak el, amelyek nemcsak, hogy „kitakarították” a bolygó élőlényeinek káprázatos sokaságát, de mint említetted, saját életfeltételeiket is annyira károsították, hogy a jelenlegi megítélésünk szerint a bolygó, amely feltétlen prioritást élvez eme kis élőlényekkel szemben, ismét kriogén, tehát a jégbeborulási korszakhoz hasonló sokkot élhet meg. Nem beszélve arról, hogy az eredeti program szerint egy teljesen más élőlénynek kellett volna a bolygó uralkodó lakójának lenni.
- Miféleképp?
- Egy troodon nevű két lábon járó sztereo-látással rendelkező mindenevő ragadozónak, amelynek kezei három ujjban végződtek és az egyik visszahajló „ujjának” köszönhetően éppúgy képes volt arra, hogy tárgyakat ragadjon meg. A legfontosabb pedig, hogy agyi kapacitása is alkalmassá tette volna arra, hogy a következő évmilliók alatt a bolygó házigazdává váljon. Sajnos egy programhiba miatt... khm... akkoriban még akadtak ilyenek is, szóval egy kisbolygó nem programozott becsapódása miatt 65 millió évvel ezelőtt a mi troodonjaink kihaltak, és helyettük a protungulátum nevű kis emlős lett az összes főemlős őse.

- És ez olyan nagy baj?
- Bajnak nem baj, ez a szívós kis bolygó majd különösebb baj nélkül túléli őket is. A gond mindössze annyi, hogy ez a protungulátum fajta más program szerint fut, mint azt a troodonnal terveztük, és ezért vannak még mindig megfigyelés alatt.
- Nocsak! Mire képes ez a faj?
- Meglepően sokra!
- Csak nem tudnak rólunk is?
- Áh, ott még ugyan nem tartanak, de figyelemreméltóan hasznosítják a tudatukat. Csaknem mindent felismertek és meghatároztak a környezetükben, és nagyon közel vannak ahhoz, hogy – miként nagyon helyesen felvetted – közel kerüljenek létünk feltételezéséhez. A kis homók csúcsokat állítanak be a tudományokban, nem idegen tőlük sem a kvantumfizika, sem a genetika, és úgy néz ki, ez az a terület, ahol utolérhetnek, pontosabban „rajtakaphatnak” bennünket.
- Ezek a primitívek?
- Ezek bizony. Mi ugyanis, mikor már láttuk, hogy a troodonjainkból semmi sem lesz, olyan genetikus beavatkozást hajtottunk végre, ami – akkori véleményünk szerint – segíthette volna a bolygót a felszabadulásban, a túlélésben, és ezeket pedig a kihalásban.
- Mi volt az?
- Úgynevezett halálgéneket rejtettünk el a genomjukban, és most, hogy az emberi, tehát saját fajuk genomjával egyre inkább tisztában vannak, fenyeget a veszély, hogy az ismeretlen géneket is felfedezik.
- Azt mondtad az imént, hogy már ismerik saját genomjukat.
- Igen, ismerik saját huszonegyezer génjüket, de még nem ismerik ezek pontos kölcsönhatását! A halálgének nem egy-két gén hatását jelentik, hanem – a faj számára aránylag felismerhetetlen – összehatásként nyilvánulnak majd meg. Terveink szerint pedig pontosan akkor aktiválódnak, amint vizsgálni kezdik őket.
- Ez mit jelent?
- Csupán annyit, hogy amint az általuk vizsgált egyszerűbb élőlényekben felfedezik az általuk „halál szubrutinjaként” értelmezett sejthalál kisebb-nagyobb összefüggéseit, és nagyobb figyelmet szentelnek majd a citokróm-C fehérjének a mitokondriumokból való kibocsátásának, a gének meghatározott része működésbe lép. Beindul az általuk apoptózisnak nevezett sejthalál. Egy egyén több trillió sejttel rendelkezik, ezek fokozatosan kezdenek kiféredni és elpusztulni. A faj egyedei tömegesen fognak elpusztulni. Hozzáteszem, az új génkapcsolatok hatására félelem és szorongás nélkül hálnak meg. Más szempontból pedig gyakorlatilag eutrofizáljuk a bolygót.
- Akkor nincs baj, a bolygó megmarad!
- Nem, nincs baj, de azért továbbra is figyelem őket. Teljes eddigi tudásuk elfér az otthoni gépemben, úgyhogy gyakorlatilag állandóan rajtuk tartom a szememet...

PÓDA ERZSÉBET

Lola

Teljesen elgyengült az öltözőben. Hirtelen tört rá a roham, alig tudta eszméleténél tartani magát. Most nem változhatsz át, dörömbölte egy hang a fejében. A tükörbe tekintve látta, amint a csinos nő képe, amit magára öltött, lassan csúfulni kezd. Megtámaszkodott az öltözőasztal szélében, és teljes elméjével összpontosított. Kiemelte lényegét a testéből, majd szétterítette a nézőtér felett. Azonnal észlelte a félelmet. Kiszúrta azokat, akik ilyesmivel küszködtek, valamennyiükbe belesüllyesztette láthatatlan csápjait, és mohón szívta az energiát. Elég volt pár perc. Tapogatóit gyorsan visszahúzta, a fején lassan újra egy vonzó nő arca jelent meg, bőre kisimult, miközben minden porcikája megtelt energiával.

Ebben a pillanatban kopogtak az ajtón. Lola mosolyogva fogadta a program-szervezőt, felállt, és elindult a színpad felé. Bensőjében felmordult egy hang: „Még egyszer meg ne próbáld az utolsó pillanatra hagyni a feltöltődést!” Lola arca megrándult, pupillája teljesen kitágult, majd hirtelen összeszűkül. Csápjait spirálisan a feje fölé rendezte, így kérve engesztelést a Nagy Szervezőtől.

A hatalmas náilitper űrhajó már évezredek óta vesztegelt a Föld bolygónál. A Holdon talált rejtekhelyet, de sok energiájába telt az álcázás. A féreglyuk bezárult, és nem volt elég energiája, hogy újra aktivizálni tudja. A túloldalról nem érkezik segítség: a kommunikációs egység meghibásodott, az ezredes egy különleges betegségben elpusztult, s vele mindenki, aki értett a vezérlőegység megjavításához. Akik megmaradtak, minden erejükkel és tudásukkal az energiaszerzésen dolgoznak, hogy újra be tudják indítani a bázist, és egéruvat nyerjenek a saját galaxisukba. Ezt az egéruvat kétszáz éve találták meg, egyelőre nyitva van, de nincs még elég energia az induláshoz. A küldöttek hosszú viták után kiszámolták, mennyi ember mekkora mértékű félelme kell ahhoz, hogy az energiátárolókat feltöltsék, és végre elstartolhassanak.

Lola az egyik küldött, újabb modell, ő is kétszáz éves, mint klóntársai. Van belőlük kétezer példány, belül mind azonosak, de a Földön természetesen más-más alakot öltenek. A projekt sikeresnek tűnik, a propagandagépezet olajozottan működik, a félelem pedig egyre nagyobb mértéket ölt a Föld lakossága között.

A Nagy Szervező gondterhelten ült a vezérlőpult mögött – már ha emberi mércével akarjuk kifejezni az állapotát. A kijelző meghibásodást jelzett. Az egyik klón nem tartotta be a protokollt, ezzel majdnem elrontott mindent. Most pedig nem hibázhatnak, a legapróbb mulasztás is végzetes lenne.

Lola magabiztosan lépett a színpadra. Az éles reflektorfény cseppet sem zavarta. Láthatatlan csápjait szétterítette a nézőtér felett, majd feltöltötte tartalékait. Amikor visszahúzta, a kinyert energiát továbbította a bázisra, és ragyogó mosollyal megkezdte az előadását.

– Hölgyeim és uraim! Az emberiség történelmének legnagyobb napja a mai. Bemutatom önöknek a legújabb transzhumán programot, a Testvériséget, amely forradalmian új életet biztosít minden ember számára. Nincs munka, nincs probléma, nincsenek családi kötelek, teljes a szabadság. Az emberiség elérte a célját, amelyre mindig is vágyott. Munka és kötelezettség nélküli boldog, felszabadult élet, százszázalékos szórakozás mindenféle felelősség nélkül.

A kivetítőn ábrák és képek jelentek meg a jövő embereiről, akiket virtuális köldöksinórral kapcsolnak a számítógépekhez.

– Hatalmas siker, hogy megtettük az utolsó lépést is. A teljes emberiséget egyszerre kapcsoljuk rá a mesterséges intelligenciára, megoldva ezzel a Föld valamennyi problémáját. Nincs többé klímakatasztrófa, se háború, se betegségek!

Lola színpadias mozdulattal a kivetítőre mutatott, ahol megjelent a szép új világ. Felzúgott a tapsvihár. A nézőtérre pillantva azonban észrevette, hogy néhányan a kijárat felé igyekeznek. Most nem tudott energiát elkülöníteni arra, hogy utolérje és visszatartsa őket. Visszafordult a kivetítő felé, majd kapcsolt egyet a távirányítón.

– Jelenleg a világ valamennyi országában készen áll az aktivációs program. Végre megértettük, mennyire fontosak az új generációs oltások, így elérhettük a százszázalékos oltottságot, és lehetővé tettük saját magunk számára a felszabadulást.

Újabb ováció tört ki. A kivetítőn képek váltakoztak hasonló összejövetelekről, az előadók kezében ugyanaz a távirányító.

– Megkezdődik a visszaszámlálás!

A tömeg szinte transzba esve zúgott, nemcsak ebben a teremben: az egész Földön mindenütt.

A Nagy Szervező minden erejét összeszedve a vezérlőpultra figyelt. Csak egyetlen pillanat állt rendelkezésére ahhoz, hogy a teljes bázist beindítsa. Egy pillanat. Az emberek gépre kapcsolásával felszabaduló bioenergia szükséges ahhoz, hogy az űrkomplexumuk pályára állva azonnal térugrást tudjon végrehajtani. Nincs más lehetőség. A kiküldöttek járulékos veszteségnek számítanak.

Három, kettő, egy! Lola és az összes társa ugyanabban a pillanatban nyomta meg a távirányítót, amellyel minden Földön élő embert egyszerre kapcsolnak rá a Testvériség programra. A bolygó ebben a pillanatban szinte teljesen elnémult.

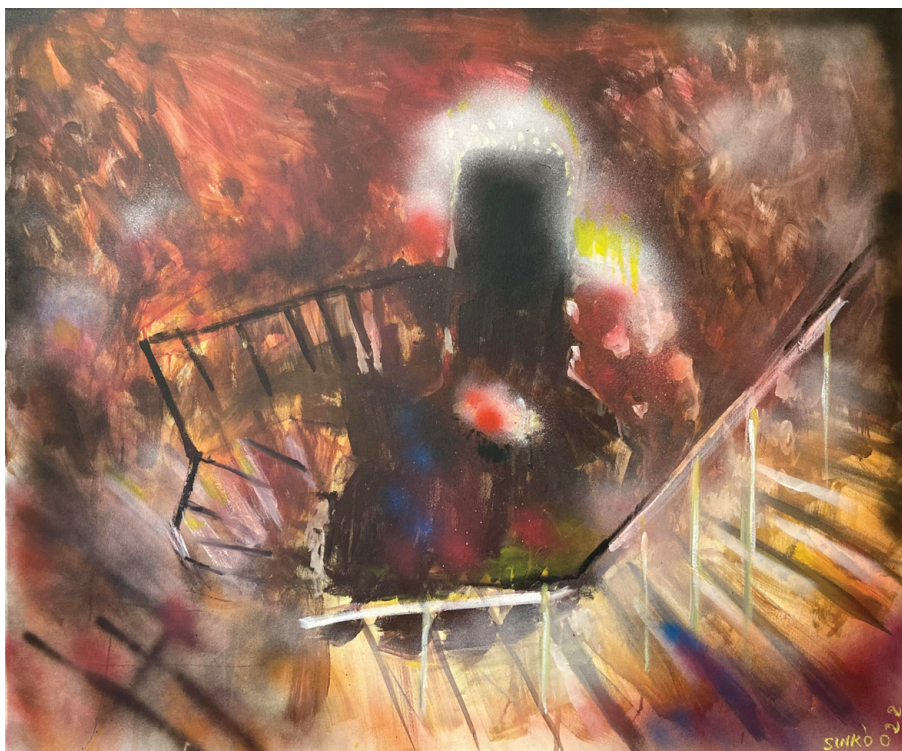
A Nagy Szervezőnek sikerült elkapnia a megfelelő pillanatot, amikor az energiatarályok kijelzői a piros mezőből a zöld mezőbe értek. Megnyomta az indulógombot, és a náilitper űrhajó azonnal elvégezte a térugrást.

A Földön mind a kétezer náilitper küldött ugyanebben a pillanatban döbbent rá, hogy magukra hagyták őket. Kétségbeesetten próbáltak kapcsolatot teremteni a Nagy Szervezővel, de a belső kommunikációs csatorna elnémult. Már nem érezték a biztonságos „köldökszínort” a központjukkal. Energiaszintjük rohamosan csökkent, bőrük ráncossá, szürkészölddé vált, ábrázatuk elcsúfult. A Földön ezt senki sem vette észre, mivel átszellemült arccal, megmerevedett testtel ültek a nagyterem székeiben vagy az otthonaikban, esetleg éppen ott, ahol a programra kapcsolás érte őket. Tőlük viszont a teljes elszigeteltség miatt nem tudtak energiát rabolni a náilitper küldöttek...

Lola kirohant a teremből, az égre emelte tekintetét, pedig tudta, hogy már nem talál ott senkit. Túlfejlett hüllőagya zakatolva kereste a megoldást. Miután lenyugodott, megpróbálta aktivizálni energiaszívó csápjait. Bár nem remélt eredményt, minden erejét az érzékelők élesztésére fordította.

Végre megérezett valamit, amit elsőre teljességgel lehetetlennek tartott. Valahol a távolban emberek mocorogtak valamiféle árnyékolás alatt. A csápok felfogták a félelmüket, bár sokkal kisebb mértékben, mint eddig. Lola ebből a mennyiségből nem tudott energiát szívni. Csápjait spirálisan összefonta, majd visszahúzta lényébe. Megnyugodva konstata, hogy nincs még minden veszve, az emberekben maradt valamennyi félelem. Csak megfelelő méretűre kell duzzasztani.

Arra pedig tengernyi ideje maradt.

Sinkó István: Pokoli táj (2022)

Mellékhatás

Az 51-es körzet egyik szigorúan őrzött szektorában az asszisztens épp előkészítette a műtőt. A rangidős sebész bemosakodott, aztán nagy gonddal nekilátott az amputációnak. Amikor először csinálta, még elég izgatott volt, hiszen soha nem kapott ehhez hasonló feladatot, de mostanra már nagy rutinra tett szert – hála a havonta ismétlődő beavatkozásoknak. Csak az aggasztotta egy kicsit, hogy az idős professzor szervezete kibírja a gyakori narkózis miatti megterhelést.

Egy éve kezdődött az egész, mégpedig azzal, hogy az öreg magára zárta a labor ajtaját, és nem volt hajlandó kinyitni. Odabentről gyanús hangok szűrődtek ki, aztán csörömpölés, elfojtott szitkozódás, majd halk sírás hallatszott. A technikusoknak halvány gőzük nem volt arról, miféle létformával kísérletezik, ők csak részfeladatokat láttak el mellette. Annyit azért sejtettek, hogy depresszióra hajlamos vietnami veterán, akinek egy bevetésen ellőtték a bal karját, és azóta megszállottan kutatja az elvesztett végtag visszanyerésének módját. Mivel a fokozottan védett ajtót esélyük sem volt betörni, jobbnak látták értesíteni a biztonságiak parancsnokát.

A prof tényleg bajban volt. A kudarcok után lassan már kezdte feladni a reményt, hogy sikerrel járhat. De elég volt rápillantania balja gyászos csonkjára, hogy új erőt meríthessen. A gyíkok DNS-e nem vált be, pedig a természetben igen jól működött. Az állatok levágott farka lassan visszanozott, az emberi sejtekre viszont nem volt hatással a gyíkokból kinyert növekedési szérum. Megpróbált mindent, centrifugálással koncentrálni, elektromos impulzusokkal stimulálni a beinjektált sejtmagot, hőhatásnak, különféle frekvenciájú sugárzásnak tette ki, közben felváltva imádkozott és káromkodott. A karcsonk bőre alá injekciózta, intravénásan adagolta, biztos, ami biztos alapon még meg is itta, de a speciális sejtek nem osztódtak. Rövid vegetálás után szép csendben elhaltak, ő pedig kezdte a munkát előlről. Elkeseredésében végigcsinálta az egész folyamatot gekkókból kinyert módosított anyaggal is, de csak annyit ért el vele, hogy ragadni kezdett a maradék tenyere, és alig bírta elengedni a kémcsövet.

Aztán váratlanul rákacsintott a szerencse. A körzetet őrző tengerészgyalogság admirálisa személyesen kereste fel, hogy megbízza egy titkos munka elvégzésével. Nem lepődött meg túlságosan, katonai múltja, diszkréciója és széles körű orvosi, biológusi tapasztalatai bőven alkalmassá tették az ilyen kényes feladatokra. Miután aláírt egy aktára való dokumentumot, és harminc évre szóló titoktartási szerződést, a szűkszavú admirális végre előrukkolt a kérelemmel. Meg kellene vizs-

gálnia egy gyíkembert, akit a föld alatti szupertitkos szinten tartanak fogva, és egy ideje búskomorságba esett. Már táplálkozni se hajlandó, nemhogy kommunikálni.

Eddig fogalma sem volt az idegen entitás létezéséről, azt sem tudta, mi vár rá odalenn, de komoly kihívásként élte meg a dolgot. Csak morzsánszerűen kapta az információkat, ám az máris feltűnt neki, hogy a hatalmas lény hibrid, és azt is kikövetkeztette, hogy minimum hatszáz éves. Humán és földönkívüli genomok keveredése: ez igen!

Lenyűgözve bámulta a soha nem látott teremtményt, amely kígyószerű szemével egyre őt fürkészte, mialatt a generátorok hangjától zümmögő térben valami láthatatlan erő mozdulatlanul tartotta. Futólag megfordult a fejében, hogy ez egy intelligens humanoid, akit természetes közegéből kiszakítva tartanak fogva a föld alatt, elszigetelve minden közvetlen érintkezéstől.

– Ne nézzon a szemébe! – utasította egy katona, aki valami sisakszerű dolgot nyújtott felé. – Ezt húzza a fejére! Alufóliával van bélelve, blokkolja a nem kívánatos agyhullámokat.

– Nincs rá szükségem.

– Fogadja el a saját érdekében! Ez a dög meg fog próbálkozni mindennel. Hipnotizál és manipulál is egyben.

– Muszáj vele kapcsolatba lépnem, egyébként képtelen lennék megállapítani, hogy mi a baja.

Akkor már zsongott az agya a belé áramló értesülésektől. Úgy érezte, mintha valaki átvette volna felette a hatalmat, és közben nagyon jól szórakozna.

– Téged jelöltek ki arra, hogy meggyógyíts? – kuncogta valaki a fejében. – Hiszen még magadat is képtelen vagy rendbe hozni.

Érezte, hogy felmegy a vérnyomása, tekintetét nem tudta elszakítani a delejes pillantás erejétől.

– Tudom, mire vágysz. Segíts, és én segítek neked. Csak csináld azt, amit az ösztöneid parancsolnak!

Tétován a zúgó füléhez kapott, mire ép karjával véletlenül belekönyökölt egy érintőkijelzős képernyő közepébe. Valami láthatatlan áramkör megszakadt, minek következtében leállt egy számítógépes program. Kitört a káosz, a hulló elszabadult, a technikusok félelmükben az asztal alá bújtak, a tengerészgyalogosok, akiknek nem volt engedélyük éles lőszer használni, megzavarodtak. Összeviszsa kapkodtak a rendelkezésükre álló önvédelmi fegyverek közt. Egyikük stressz hatása alatt talán a plazmához nyúlt, ami még csak kísérleti stádiumban volt, és megsebezte vele a tomboló állat vaskos farkát. A csempepadlóra vér és megzselésedett testnedvek hullottak.

A professzor nem habozott. Steril gézt rántott elő a zsebéből, felitatta a cseppeket. Aztán felnézett, és nagy meglepéssel látta, hogy a súlyosan sebzett végtag

máris elkezdd regenerálódni. A gyík mintha biccentett volna felé, aztán alakot váltott, átlényegült, majd eltűnt a jelenlévők káprázó szeme elől.

A projekt jól haladt. Mondhatni, reményen felül. Lassan, de biztosan apró ujjkezdemények is mutatkoztak meghosszabbodott alkarja végén. Nem is gondolta volna, hogy az újranovesztés ilyen szörnyen energiaigényes folyamat. Egymaga képes lett volna felzabálni a konyhaséf kínálatát, miután módszeresen kifosztotta a körzet összes ételautomatáját. Falánksága nem ismert határt, de a szemmel látható eredmények bizakodásra adtak okot. Már épp a könyök hiányzó ízülete kezdett kialakulni, amikor valami szokatlan dologra figyelt fel. A feneke elkezdett elviselhetetlenül viszketni. Épp a keresztcsont felett, ahol valami csontkinövést tapintott a bőre alatt. Ülni is alig tudott tőle, mert az elváltozás szúró fájdalommal kísérve lassan áthatolt a bőrén, és önálló életre kelt, miközben nőtt és nőtt. Hamarosan le kellett cserélnie standard alsóneműjét, utána meg a támlás irodai széket hokedlire, hogy az egyre terjedelmesebb nyúlvány valahogy elférjen. Ahogy növekedett, úgy raktározott magában egyre több zsírsejtet, és minél vastkosabbra hízott, annál több energiát követelt. Egy ideig még sikerült palástolnia a fehér laborköpeny alatt, de mikor a hossza elérte a másfél métert, már a vastag bőrszíjak sem segítettek. Külön megpróbáltatás volt egyensúlyban tartani a testét, és arra is figyelni, hogy le ne verje vele a polcokon sorakozó drága berendezést. Szégyenében magára zárta a labor szuperbiztos ajtaját, hogy nyugodtan próbáljon gondolkodni, csakhogy a minden lében kanál segédei nem hagyták annyiban a dolgot.

Most itt hasal a műtőasztalon, kollégája epidurálisan érzésteleníti. Az aneszteziológus szabadnapot kapott, narkózisra nincs szükség. Lassan már rutinműtétnek számít egy másfél méteres gyíkfarkok eltávolítása. Talán a portás is el tudná végezni, ha jobban megerőltetné magát.

Kedélyes párbeszédet folytat a jelen lévő műtősnővérrel, aki szóvá teszi, hogy mi a fenének hagyta megnőni ekkorára? Nem kellene az utolsó pillanatra hagyni a dolgot. Mintha csak a borbélynál folyna egy könnyed eszmecsere. A professzor szellemi képességeinek teljes tudatában van, nem érez fájdalmat. Szívesen asszisztál, ha arra kerül sor. Jobb kezével készségesen nyújtja a szikét, míg a baljában készenlétben tartja a törletet.

VASI SZABÓ JÁNOS

Ballardia

(gondolatok John G. Ballard, angol sci-fi szerzőről)

A hatvanas évek elején színre lépett John G. Ballard egy sor intelligens és könyved történettel örvendeztette meg az angol olvasókat – nem meglepő, hogy az 1964 után kibontakozó Új Hullám egyik vezéralakja lett. Akkoriban sorra jelentek meg értekezések a földi bioszféra romlásáról. A hatvanas évek komoly társadalmi változásokat hozott a világ fejlett nyugati országaiban, mint tudjuk, az egyetemi ifjúság mindig nyitott volt a liberális, szociáldemokrata eszmék iránt, de a paletta ekkoriban a kommunista, sőt, a radikális maoista nézetekkel is színesedett. Sok fiatal író, köztük Ballard is, felfigyelt az ökológiai problémák egyre drámaiabbá váló hatásaira: a nyugati civilizáció motorjaként működő tőkegazdaság olyan külső feltételeket teremtett egy ökológiai válsághoz, ami már általános, sőt radikális társadalmi érdeklődéshez vezetett.

Ballard mindezt első regényeiben nem fogalmazza meg direkt módon. Később azonban nyíltabban szól minderről. A környezetkárosító tényezőket a világ nagy ipari központjaiban találja meg, amelyek mérgezik a vizet és a levegőt, üvegházhatást okozó gázokat termelnek, közrejátszanak a jégsapkák megolvadásában stb. Első jelentős munkája, a *The Wind from Nowhere* (1961) is erről szól. A történet egyszerű: viharosan erős, majd hurrikán erejű, sőt azt meghaladó tomboló szél az óramutató járásával ellentétes irányban rázúdul a Földre, és végső stádiumban már a halálos, óránkénti 550 mérföldet is eléri. Az ég porral és törmelékkel töltődik meg, sokan meghalnak, vagy föld alatti bunkerekbe, metróalagutakba menekülnek, a nagyváros épületei romhalmazzá válnak, a szél laposra csiszolja a tájat. A menekültek túlélési esélyét csökkenti a víz és az élelem hiánya. A fejlett nyugati civilizáció egy korábbi, primitív állapotba lép vissza, ami jól megmutatkozik a túlélők pszichéjében.

A szerző képei lenyűgözik az olvasót. A hordalékot és termőtalajt felkapva sodró szél vizuális és hangeffektusainak ábrázolása hatásos. Az összeomló épületek és városok reménytelen tájai a depresszió hangulatát idézik. Ballard olyan képeket használ, amelyekre emlékezhetnek a londoniak a második világháborúból, és egy lépéssel tovább is megy, mondván, hogy ezúttal a természet bünteti az emberiséget. Vagyis, ez nem önmagának okozott seb, mint a háború volt. A cselekmény a szörnyű szél képeihez kapcsolódik, amely elpusztítja mindazt, amit az emberiség épített, és amire büszke lehetett.

Míg a tizenkilencedik századi írók a chauceri bukolikus világ kényelméből kritizálták az iparosodást, addig Ballard a modernitást úgy bírálja, hogy megmutatja a technokrata társadalom összeomlását, amely elvesztette lelkét a kényelem, a kereskedelem, a fenntartható fejlődés frázisainak művilágában. De ez a könyv nem kommentár, és ha valamiféle erkölcsi nyilatkozatot akarunk, akkor ez nem a legjobb hely a kereséséhez. A pusztításról és pusztulásról beszél, mert Ballard mestere ezek ábrázolásának. Az összeomlás teljes, ám – és ez ellentmond a könyv eddigi értelmezésének – nem végleges. A túlélők megdöbbenésére ebben a bibliái pillanatban a szél eláll. Ez kurta-furcsa befejezés, de ha azt vesszük figyelembe, hogy a szél is érthetetlen módon, megmagyarázatlanul támadt fel, végül is elfogadható.

Ballard második regénye: *A vízbe fúlt világ*. Főhőse Robert Kerans, aki egy, az elárasztott Európa nagyvárosaiban kutató, katonai állomás alkalmazottja. A régi földtani korok emlegetése általánossá válik a regényben, a saját „belső úrje” felé fordult ember genetikai emlékeinek tárházaként. A nap hirtelen instabillá válik, a heves napkitörések miatt csökken a bolygó napsugárzás elleni védelme, a hőmérséklet állandóan emelkedik, a trópusok lakhatatlanná válnak, a mérsékelt égöv tropikus lesz, a sugárzás megnő, az így kialakult mutációk hatására megjelenő növények a karbonkor óriás páfrányaira emlékeztetnek. A baj tetéződik, amikor olvadni kezdenek a sarki jégsapkák, és a szárazföldek arculata megváltozik. A népesség a sarkok felé vándorol. A természeti katasztrófák mellett az emlősöket, így az embert is, csökkenő termékenység jellemzi, a történet idején alig ötmillióan élnek a Földön.

Ballard regényében Wells időgépét a „neuronikai” mechanizmus váltja fel. E posztmodern kor lakói visszafelé mozognak a geofizikai időben, az archeopszichikus óra mutatója ellenkező irányban jár. Hónapokkal később az emelkedő hőmérséklet, a fülledt levegő teljesen zárkózottá teszi a hősöket. Napközben a lagúna és a dzsungel szinte lángol, leredőnyözött szobáikban várják, hogy „végére érjen a leszállás az ősi lélekidőbe”. Kéretlen látogatók tűnnek fel a színen: Strangman és bandája, az új világ műkincsrablói kötnek ki a lagúnájukban. Strangman az elsüllyedt civilizációt jelképezi. Míg Riggs parancsnok az idegesítően rendmániás, becsületes fajtát, Strangman a nyájas álca mögé bújt kegyetlent. Kerans elméje elmerül a neuronikus múltban, tiszta pillanatait is a horizont fölött függő ősi nap tölti ki, ellenállhatatlan erővel húzza délnek. Az utolsó fejezet szimbólumai az alászállás rituáléját erősítik. A harsogó, étellel teli őserdő kontrasztja az elhagyott, romba dőlt templom. Az omladék közt váratlanul rátalál egy emberi roncsra: az üszkös lábú, rákos daganattól megvakult csontsovány alakban Hardman hadnagyra ismer. Megható jelenet, amikor utolsó gyógyszeradagját a hadnagynak adva napokig mellette marad. Egy reggel a magához tért Hardman eltűnik. Kerans nem megy utána, hiszen egy az utuk. „Az egyre nagyobb hőségben,

egyre nagyobb esők között továbbra is délnek tartott a lagúnák között. Aligátorok és óriásdenevérek támadták meg, de ő csak ment, mint egy második Ádám, aki az újjászületett nap elveszett édenkertjét keresi.”

Ballard harmadik könyve a *The Drought*, más címen a *The burning world* (1964). Ha a karakterek sokasága szemszögéből vizsgáljuk, a *The Drought* (*Az aszály*) viszszalépés *A vízbefúlt világ* kevés szereplős kvázi „kamaradrámája” után, az első könyv sok karakteres, szétfosló narratívájához. Ballard egy meghatározhatatlan helyszínt kreál a történet nyitányának, a főhős háza egy tó partján áll a város határában, a vízszint lassan süllyed, fejezetről fejezetre csökkenve mutatja az aszály által sivatagossá váló környezetet. Az első két könyvvel ellentétben itt az író nyíltan kimondja: az *ökokatasztrófa* okozója az ipar szennyezőanyagainak a világtengekbe jutása, ahol a rugalmas polimerek vékony réteget képeznek az óceánok felszínének nagy részén, így az esők nem a szárazföldre hullnak, a világ tavai és folyói lassan kiszáradnak.

Az apokaliptikus kvartett utolsó darabja az 1966-ban megjelent *The Crystal Word* elüt mind stílusában, mind a szereplők habitusában és a helyszínválasztásban a korábbiaktól. Az író 1964-ben családi tragédia érte, felesége fiatalon elhunyt tüdőgyulladásban. Három gyermeküket Ballard nevelte fel. Sok kritikus esztétikai szempontból a legjobbnak tartja ezt a művet, amiben megnyilvánul az a tisztelet is, amit a nagy klasszikus Conrad-regénnyel történő összehasonlítás jelent. Főhőse Edward Sanders angol orvos egy kameruni leprakórházban dolgozik, és a történet kezdetén szabadságra megy, egykori szeretőjét látogatja meg, aki egy másik afrikai városban, Port Materre közelében él. Az egykori kedvestől kapott furcsa levél indítja el hősünket azon az úton, amely sokáig úgy tűnik: a sötétség mélyére viszi.

Sanders útja a bányá mellett fekvő telepre sokban hajaz Marlow útjára – bármennyire is tagadta ezt később Ballard. A hasonlóság akkor szakad meg, amikor végre fény derül a titkolózás okára: a dzsungelben terjedő különleges fertőzés kristályszerűvé alakítja az élő szervezeteket. Sanders ezt a szakterülete miatt a leprára emlékeztetőnek írja le, de a lepra és a kristályosodás összehasonlítása nem eredményezi az utóbbi okának felderítését. A kristályosodás egyszerűen csak megkezdődik, és megállíthatatlan.

Ismeretlen az ok, és ismeretlen a fertőzés lehetséges gyógymódja. Úgy tűnik, hogy az egyetlen intézkedés, amit a hősök megtehetnek, az a menekülés.

Ballard prózája itt válik el végleg Conrad homályos, fullasztó dzsungelétől, az ő vadonja már nem sötét, hanem valami földöntúli módon fénylő. Leírása az irodalom legszebb képei közé tartozik.

A szöveg számos alkalommal arra utal, hogy a feltörekvő furcsa új világ Ballard számára nem tűnik visszataszítónak. A szépség és a harmónia szöveges megfogalmazása nem az apokaliptikus káoszra és a pusztításra utal, hanem

egy új, eltérő rend kialakulására. A kristályosodott erdő leírása hangsúlyozza a harmóniát. Sanders levelében „elvarázsolt világról” ír, rámutatva annak tökéletességére, ami viszont a mi világunkból hiányzik. A kristályosodás egyfajta lakmusz-próbaként osztja el a karaktereket a régire és az újra, és akár vallási küldetés végpontjaként értelmezhető, mint az Istennel való végső egyesülés pillanata. A regény utolsó szakaszában Balthus atya, a korábban hitébe kicsit beleszürkült pap, Sandershez hasonlóan elfogadja az erdőt és a kristályosodást: *„Ebben az erdőben láthatjuk Krisztus testét az Eucharisztia utolsó ünnepségét. Itt minden átalakul és megvilágosodik, összekapcsolódik a tér és idő egyesülésében.”*

A könyv inkább utópisztikus látomás, nem pedig reménytelen katasztrófátörténet. A kristályosodás „apokalipszise” provokálja az ember és a természet összeolvadását – és ez az összeolvadás békét és teljességet hoz.

Sinkó István: Zuhanás (2019)

TAMÁSI OROSZ JÁNOS

„...nagyon fiatal felnőttek voltunk, amikor...”

Palimpszesztus – Bárdi Nándor születésnapjára

Kedvező csillagállás – de régen gondoltuk ezt így annyi mindenről! –, tehát kedvező csillagállás alatt kezdhette történelmi pályafutását Bárdi Nándor. A nyolcvanas évek második felében mélyedhetett el e hivatásban, kereshette annak lényegét. Akkor, amikor a világtörténelem konstellációi – benne a magunk kapcsolt részecskéjével – változást jósoltak. Szűnőben a világ kétpólusú rendszere, dől a fal s dől a fa, Isten áldja azt, aki felé! S közben már mossák, kapargatják a pergamenek felületét – lehessen felülírni azokon a régi történeteket. Palimpszesztus... Bárdi Nándor persze ekkor már rendszeres erdélyi utazóként sokéves tapasztalattal rendelkezett a magyar ajkú nemzeti kisebbségek sorsáról, üldözöttségéről, amin, lám, most örvendetes módon változtatni lehet. Jobb, jó irányba fordítani azt. S ma, évtizedekkel később, elismert tudósa a kisebbségkutatásnak – olyannyira, hogy hatvanadik születésnapjára *Palimpszesztus* címen megjelent tanulmánykötettel köszöntötték.

„...az biztos, hogy minden történésnek, lett légyen az akár szellemi, akár valódi történés, a középpontjában ő állt. Nándit nem lehetett megkerülni...” – olvasom e vaskos gyűjtemény bevezető írásában Bárdi Nándorról. (*Palimpszesztus. Írások Bárdi Nándor 60. születésnapjára. TKKI – Kalligram, 2022*) A mondat még a köszöntött egyetemi évei alatti időkre vonatkozik, de a lapokat megtöltő tanulmányok és esszék mindegyike, közvetett vagy közvetlen módon Bárdi szellemi hatásának megkerülhetetlenségéről vall, vagy arra utal. Pályatársak és tanítványok, pályatárssá váló famulusok érzékeltetik személye és személyisége hatását; ám mindezen túl mégis az írások erejére, lendületére, érvelő szókimondására és a legújabb tények/állapotok olykor keményen szókimondó következtetéseire figyelünk föl. Persze, mindez (is) következhet Bárdi habitusának elfogadásából, átvételéből, hiszen – ha figyelmesen szemezgetünk – az írások tartalmi összevetéséből elének rajzolódik a tiszteletet kiváltó és azt parancsoló alakja.

„A romániai magyar társadalomtudományokat összefogó rendezvény alapítója és főszervezője egy magyarországi tudós, aki természetesen évtizedek óta figyeli, kutatja, szervezi, segíti az erdélyi magyar tudományosság és közélet történetét” (531), így az egyik esszéíró, s milyen izgalmasan hat e gondolat visszacsatolása a másik szerző tollából. Bárdi tizenöt évesen még „erdészeti” középiskolás, s ír egy cikket a diáklapba, melynek mondanivalója vissza-visszatérő dialógussá válik a kis diákközösségekben.

„Az erdészet van az emberért, vagy az ember az erdészetért? Avagy, szabad-e ennyire a végletekig kihasználni egy embert? A probléma kényes egyensúlyára és moráljára ekkor döbbennek rá. Az erdő és az ember szimbiózisa, mint természeti, metafizikai és morális adottság jelenik meg számukra. Mert – ahogyan a leírt eset mutatja – maga az igazság sérül, ha értékét veszti az emberi élet. Márpedig az emberi élet szerintük fontosabb kell, hogy legyen, mint a nyers gazdasági érdek.” (492) S még ugyanezen írásból érdemes eltűnődnünk a szerző állításán: „négy év elementáris közösségélményét, a bennük kollektív tapasztalatok hatására kialakuló igazságérzetet és szociális érzéket, a talpon maradásukat segítő kooperációs készségeket, a kollégiumi fészekmeleg emlékét, az éltető levegőt jelentő szabadságérzetet és önállóságélményt” jelenti számukra ez a négy év, melyben a közösség mérvadó vezetője már akkor a majdan történésszé és kisebbségkutatóvá lett Bárdi Nándor. Három évvel az évfolyam érettségi vizsgája előtt.

A lapmutatókból kiolvasható, hogy a két idézetet a közel hatszáz oldalas kötet majdhogynem utolsó lapjairól emeltem ide, s – elnézést kérve a két írás szerzőjétől – nem nevesítettem azok megfogalmazóit, mert a karakter teljességének látatására törekedtem. S a módszert követve még jobban ki- s fölrajzolható lenne e személyiség – de a részletek s az áthallások megjelenítésének rovására történne. Márpedig, mint kiemeltem, a *Palimpszesztus* (a címválasztás amúgy szerkesztői remeklés, hiszen, ha szabad így mondani, itt nem egyszerű mester és tanítvány, pályatárs és pályatárs viszonyrendszerének tisztázása, a szellemi nagyság és teljesítmény előtti főhajtás gesztusa történik, hanem a kisebbségi lét történetiségének krónikája, a múlt eseményeinek újra- s újratörténő föltárása valósul meg; a főhatalmak kisebbségellenes, történelemhamisítói szándékainak leleplezése, és az eltörölni kívánt múlt sokadszori fölmutatása, rögzítése a talán majd ismét valakik által letörlésre kerülő viasztáblákra). A Bárdi-palimpszesztus ezt a folyamatot, ennek kiapadhatatlan energiát igénylő fáradhatatlanságát érzékelteti – harminc-hét szerző harminchat írásán (egy írást két szerző jegyez) keresztül. Felölelve a Kárpát-medence teljességét; régióról régióra hatolva. A kötet három szerkesztője (Filep Tamás Gusztáv, Papp Z. Attila, Szerbhorváth György) legalábbis vélhetően ezen elv mentén, „virtuális geodétaként” egységesítette az elkészült írások sorrendjét, összefüggésbe állítva e módszerrel a kisebbségkutatási eredmények jelen állását a politika és közélet kimondottan nem kimondott utalásaival és nem ritkán – remélhetően rövid távú – fiaskóival.

Így olvasva kiváltképp tanulságos az első tanulmány, Deák Ágnes munkája, mely egy (mai szemmel olvasva meglehetősen átgondolatlan) nyelvtörvény történetét szálazza szét. Annak hatását az ezernyolcszázhatvanas évek román és magyar viszonyrendszerére vetíti, érzékeltetve: a nyelvhasználat módja, korlátozása (is) „a fennálló közjogi kötelékek felbomlására vezetnének”. (11) A következő írás szerzője, Pál Judit, a dualizmus korában intézményesített hivatalos nyelvi fordítások megvalósulásának, terjesztésének és terjedésének körülményeit vizsgálja, újfent

megerősítve az olvasót abban, hogy nemzet és nemzeti kisebbség egyaránt önön nyelvében él, ám a szerző írása kicsengését aforisztikussá teszi: „Az 1868. évi III. és XLIV. törvény első paragrafusának a törvények fordítására vonatkozó részét tehát, ha nem is teljeskörűen, de gyakorlatba ültették. A törvényekről a korszak végéig készültek fordítások, de arról már szó sem volt, hogy ezek minden községbe eljutottak volna. [...] A közélet gőzerővel folyó magyarosítása és a nemzetiségekhez való egyre türelmetlenebb viszonyulás következtében amúgy is egyre inkább csak szimbolikus jelentősége maradt a fordításoknak.” (46). Meglehetősen szubjektivitással bár, de kimondhatjuk: a szerkesztők indítása – a nyelvtörvények hatásának és kezelésének módozatai – a kisebbségkutatás mottójaként is értelmezik a nyelvhasználat korlátozásainak máig ható konfrontációs csapdáit.

Lapunk jellegénél fogva nem tehetjük meg, hogy a kötet valamennyi érdekfeszítő munkájánál elidőzzünk. Ám a szerkesztési elv dicséretét kiemelendő, ha futtában haladva is, de érdemes az írások sorrendjében haladnunk, hiszen így voltaképpen tematikus ívben látjuk azt a történelmi elkötelezettséget, mely jellemző hatásaként jelentkezhet/jelentkezik Bárdi munka- és pályatársai, s mindenestre tanítványai fölfogásában.

A *Palimpszesztus* következő blokkja a magyarországi és/vagy magyarlakta területeken élő nemzeti kisebbségek sorsát vizsgálja, a témákat, ahol lehetett közvetlen, ahol nem, ott az ünnepeelt munkásságához kapcsolódva. Így Bányai Viktória az „Ünnepeelt szegedi kötődése” alapján a szegedi zsinagógák belső életének egy fontos szeletét világítja meg, míg a soron következő dolgozatok a székely szombatosok, a magyarországi német kisebbségek és a cigányság identitáshelyzeteit vizsgálják, eltérő aspektusokból. (Bár gyors áttekintést ígértem, mindenképp fel kell hívnom a figyelmet Eiler Ferenc esszéjére [112-121], annál is inkább, mert megjeleníti azon egyik vesszőparipámat: a kizárólag tényekből fölépített fikciós – a szépirodalomhoz közelítő – eszmetörténet nagyban segíti a történettudományok által közvetített ismeretanyagot, ám ugyanez fordítva még aranyfűstként sem funkcionál).

A kötet belső szerkezeti íve e blokk után válik szorosabbá, mintha a történelem folyamának sodrása itt változna annyival erősebbé, s a meder szerkezete annyival lazábbá, hogy masszívabb s egymáshoz közelebbi pillérek beiktatására lenne szükség. Marchut Réka esszéjével indul a romániai magyar kisebbség élettöredéke, egy fontos állomás – sokak szerint a töréspont, én úgy vélem, sok korábbi törésvonal legfontosabb hivatkozási pontja – *Juliu Maniu és a „Lex Apponyi”* címmel. (153). A szerző részrehajlás nélkül, objektív mérlegelésre törekedve tekinti át az Apponyi-féle nyelvtörvényt, kíméletlen végkövetkeztetéssel: „bár a *Lex Apponyi* sok tekintetben a modernizációt szolgálta, és ez nyilván a nemzetiségek érdekében is állt, de erőteljes magyarosító törekvései a nemzetiségek számára elfogadhatatlanná tették. [...] olyan sérelemként hordozta nemcsak Maniu, hanem minden nemzetiségi, ami aztán a bé-

ketárgyalásoknál az utódállamok malmára hajtotta a vizet.” (167-168). Az Erdély-blokk Petru Grozával folytatódik, néhány eddig nem publikált levél közlésével (és természetesen azok születésének drámai körülménymértetésével); a részletekre is fölfigyelő olvasóban akár katartikus érzéseket is kiválthat itt egy-két mondat. Mint például ez, melyet Groza 1957 decemberében vetett papírra: „*A helyes utat járva, talán elérjük nemcsak a mi két kis népünk testvériesülését, hanem a népek közötti megértést is, hogy felszabaduljunk az atomikus [!] háborútól való félelem lidércnyomásától.*” S még további négy tanulmány vizsgálja itt az erdélyi magyar kisebbség küzdelmeit és elnyomatásait, s mindennek időbeliségét – hiszen az összesen hat dolgozat közel száz esztendő változásait futja, tekinti át, hogy végül a „helyzet” visszakanyarodjon a nyelvhasználat, a kommunikáció, az „aszimmetrikus nyelvi rezsím” és a gazdasági tér lehetőségeinek diszfunkcionális ütközéseinek fölisméréséhez. A kirajzolódó-vizsgálendő cikluszáró tételt – önkényesen – e mondattal emelném ki: „*A homogén szervezeti világ tehát nemcsak a mindenkori nacionalista elitek kitartó nemzetépítési projektjeinek a gyümölcse, hanem alulról artikulálódó, instrumentális cselekvések, optimalizáló stratégiák eredménye is az egyre inkább transznacionálissá és deregulálttá váló lehetőségstruktúrák szélesedő terében.*” (264-265, Csata Zsombor tanulmányából).

Főntebb utaltam már lapunk szűkebb kötelezettségeire, így értelemszerűen a tanulmánykötet felvidéki érintettségeinél kell jobban elidőznünk. Mi az, ami Bárdi Nándor pályatársi és baráti körében (írjuk végre le az őt e kötettel köszöntő intézmény nevét!) és a Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézethez lazán vagy szorosan kötődő kutatók figyelmét leköti a múlt s a jelen Felvidékében? Nos, az írások száma e – külön nem jelzett – fejezetben is hat, az egyes időszakok lineárisan követik egymást, s mint eddig, az olvasó továbbra is izgalmas felismerésekkel gazdagodhat. Elsőként (itt) a szlovenszkói magyar ajkú zsidóság történetébe pillanthatunk be; ugyan a szerző, Szeghy-Gayer Veronika, írása címében is „adalékokról” szól, s a történet a teljességhez képest valóban – bár sokatmondó – pillanatkép, mégis rávilágít arra s arra a veszteségre, mely a magyar nemzet *egészét* érte akkor, amikor végzetes, elvakult és katasztrofális helyzetbe hozta azon polgártársait, akik „*a dualizmus korában szocializálódott generációhoz tartoztak, amely 1918 előtt nagy részben magyarrá*” váltak. És hátborzongatóan ironikus az ezt követő tanulmányra lapoznunk, melyből a „bazil szerzetesek kárpátaljai száműzetése” rajzolódik ki, 1940 és 1941 között. Kosztyó Gyula tanulmánya jól dokumentált, részletekbe menően alaposan datált s hivatkozott, ám lebilincselő művelődéstörténeti tartalmán túl is izgalmas olvasmány; azzá teszi annak kiemelésé, hogy a magyar kormány – mint addig s azóta is – rossz személyválasztásával akkor is rontott a helyzeten, annak konszolidációját épp a kormány által küldött politikai magatartása odázta el; de a kötetben szinte végigvonuló „vörös fonál” is

fölbukkan: „*az oktatás nyelve körüli vita folyamatos és megoldatlan problémát jelentett a korszak végéig*”. Tegyük hozzá: ott és akkor – is!

S mit hoznak a következő évtizedek? Simon Attila drámai összegzést tett közzé (*Elveszett generációk*, 300-310) az impériumváltások következtében széthulló felvidéki értelmiségi generációk sorsáról – „*lényegében elvesztek a felvidéki magyar társadalom számára. Nagy részüknek el kellett hagynia a szülőföldjét, Magyarországon vagy távolabb telepedtek le, és hosszú évtizedekre még az emléküik is elveszett*” – emlékezteti olvasóit. Rossz szóhasználattal „szerencsésnek” is nevezhetném, hogy nincs teljesen igaza, hiszen az elveszett nemzedékek sorsának kutatásáról ő sem mondott le, önálló könyvet szentelt a témának, de sokan mások is folyamatosan jelentkeznek az emlékéllítés különböző gesztusaival. Így mindenképp meg kell említenünk Tóth László évtizedek óta tartó, szívós munkásságát ezen kutatási területen is. De, persze, mindenképp igaz Simon állítása – az emlékezet megadja a tiszteletet, a méltóságot, de nem állíthatja vissza a megszakadt kontinuitást.

Lapozván a következő tanulmányra, újabb szárazabbnak tűnő írást találunk; itt a felvidéki és magyarországi bankrendszerek integrációját szálazva, a tapasztalatok részleteibe mélyedve tárja fel a pénzügyi elitek olykor korántsem egyértelmű gondolkodásmódját és üzletépítési stratégiáit. Egyet lapozva – ironikusan szemlélve a szerkesztés bizonyára véletlen párosítását – már a csehszlovákiai kommunista párt és a magyar kisebbségből ezen irányba mozdulók integrációjáról olvashatunk, a prágai és a pozsonyi parlament magyar nemzetiségű képviselőinek feltáruló életútját követve, Popély Árpád munkája révén. Megismerhetjük más szemszögből azt, amire magunk közelmúltjából is emlékezhetünk; a felvidéki „*kommunista diktatúra is csupán imitálta a parlamentáris demokráciát, a lényegi döntések a pártközpontokban születtek*”. (331) A (cseh)szlovákiai szűkebb ciklust Öllös László kiemelkedően izgalmas áttekintése zárja, *Magyarok és szlovákok békéje* (351) címmel.

Ezen írás fölött hosszasan kell(ene) időznünk! Nem egyedi, de a kérdést felelősen kezelő történészek között is szinte egyedülként jellemző mértéktartással és objektivitással közelíti s kezeli a megbékélés kérdéskörét, annak lehetőségeit. Majd minden mondata aforisztikus tömörségű, mégis mérhetetlen idő- s térbeli távlatokra nyílik. Releváns pontossággal mutat rá a legfontosabb tudni- és tenni-valókra a nemzetek és nemzetrészek, népcsoportok összefogásának, történelmi megbékélésének elengedhetlenné váló megteremtésében. Kimondja például s nem is esszéje summázatában, hogy „*a nemzeti béke megkötése nem lehetséges anélkül, hogy a nemzeti béke és a nemzeti összetartozás tudata megszületne, elterjedne, és felváltaná a nacionális relativizmus és következménye, a potenciális és reális nemzeti harc szükségességének meggyőződését. Méghozzá nemcsak a nemzeti identitás elgondolt elemei vonatkozásában, hanem az érzelmekében is. Magyarok és szlovákok megbékélésének kihívása ennek a feladatnak a megoldásában áll.*” (354) Majd górcső alá veszi, akkurátusan, az együttélés békéjének politikai akadályait és akadályoztatásait, a múlt összecea-

pásainak nemzettudati felszínén tartását, „békétlenséget szítva a béke érdekében”, hiszen, mi az állandó, a közös, a mindig alkalmazható tétel a nemzetviszályok kirobban(t)ásában? *„A nemzeti elválasztás hatalmi értelme a társadalom uralása a tömegpolitika korában. Magyar–szlovák viszonylatban is. A nemzeti elválasztás a többi nemzettől érkező információk zömét szűrőkön keresztül engedi a kulturálisan dominált közeghez. Ennek egyike a nyelv, a másik a nemzetivé alakított történelmi múlt és kulturális jelen minden egyéb felett álló partikuláris perspektívája. Ezek hatalmi kifejeződése a nemzeti politika központivá emelt mértéke, a bárkivel szemben érvényesítendő csoportcél: a nemzeti érdek. Az elválasztás révén nemzeti csomagolásba lehet burkolni mindazt, amit a nemzeti érdektől vezettetve át akarnak venni a többiektől, valamint súlyos bírálattal illetni, sőt, korlátozni azt, amit nem.”* (363)

E ponton, az arany metszés szabálya szerint, le is zárhatnánk e Bárdi Nándort köszöntő kötet értelmezését. Mondván, hogy a lényeg – a köszöntött tudós habitusának érvényes megjelenítése és átadása – a továbbiakban is hasonlóképp valósul meg, az elv marad, csupán a mérlegelések terepe és módja változik. Ám az eddigiekből is látható: a kisebbségkutatás metszetei nem épp aranykorokra mutatnak, legfeljebb ha tünékeny aranyfüstre, így – ha ismertetőnk rövidül is – mi magunknak is a teljességre kell törekednünk, legalább ismeretanyagban.

A régiókra tekintés módszere a továbbiakban eltűnik a kötet szerkezetéből; ugyan néhány soron következő írás még köthető a Délvidékhez, így egy egyszerre megrázó és anekdotikus szöveg a délszláv háború magyar hőseiről, egy áttekintés a magyar nyelvű nemzeti kisebbségi folyóiratok vállalásairól, lehetőségeiről, különös tekintettel arra, hogy *„a folyóiratokra érdemes úgy is tekintenünk, mint amik felrajzolják a társadalomtörténeti látteleket. Értelmező írások révén, élénk vitákkal tűzdelve, megoldási javaslatok ismertetésén át juthatunk közelebb a modern társadalmak valóságához.”* (382) Így igaz, biccentünk a szerző (Falusi Norbert) felé *e helyről is*, hisz ez lévén a mi munkánk, nem is kevés... Folytatván az olvasást újra hazai és európai dolgainkhoz vezetnek a kötetzáró blokk dolgozatai; a magyarországi nemzeti önkormányzatok által fenntartott intézmények sorsára vethetünk pillantást, majd – akár áthallásokat is érzékelve – az európai integrációban jelentkező kölcsönhatások (regionalizmus és kisebbségek) tanulságait elemzi Vizi Balázs. Érdekes és tanulságos a textusok fölött magunk számára is átgondolnunk a csatlakozás folyamatát (az előkészületekkel együtt immár negyedszázadról beszélünk) és eredményét. Mi is volt az elképzelés? Utaljunk itt, a szerzőhöz csatlakozva, az ünnepektől vélekedéséhez: *„Az európai integrációban az államhatárok átjárhatóbbá válása és a régiók nemzetközi szerepvállalása a kisebbségek számára új lehetőségeket adnak, új szövetségeket kínálnak nekik: akár az államon belül más régiókkal, akár az anyaállammal megerősödő kapcsolatokon keresztül. Ahogy arra Bárdi Nándor is rámutatott, az EU-csatlakozás előtt a magyarországi baloldali kormányok nemzetpolitikai stratégiájának is fontos eleme volt az a remény, hogy az uniós regionális fejlesztéseknek, a határokon átnyúló*

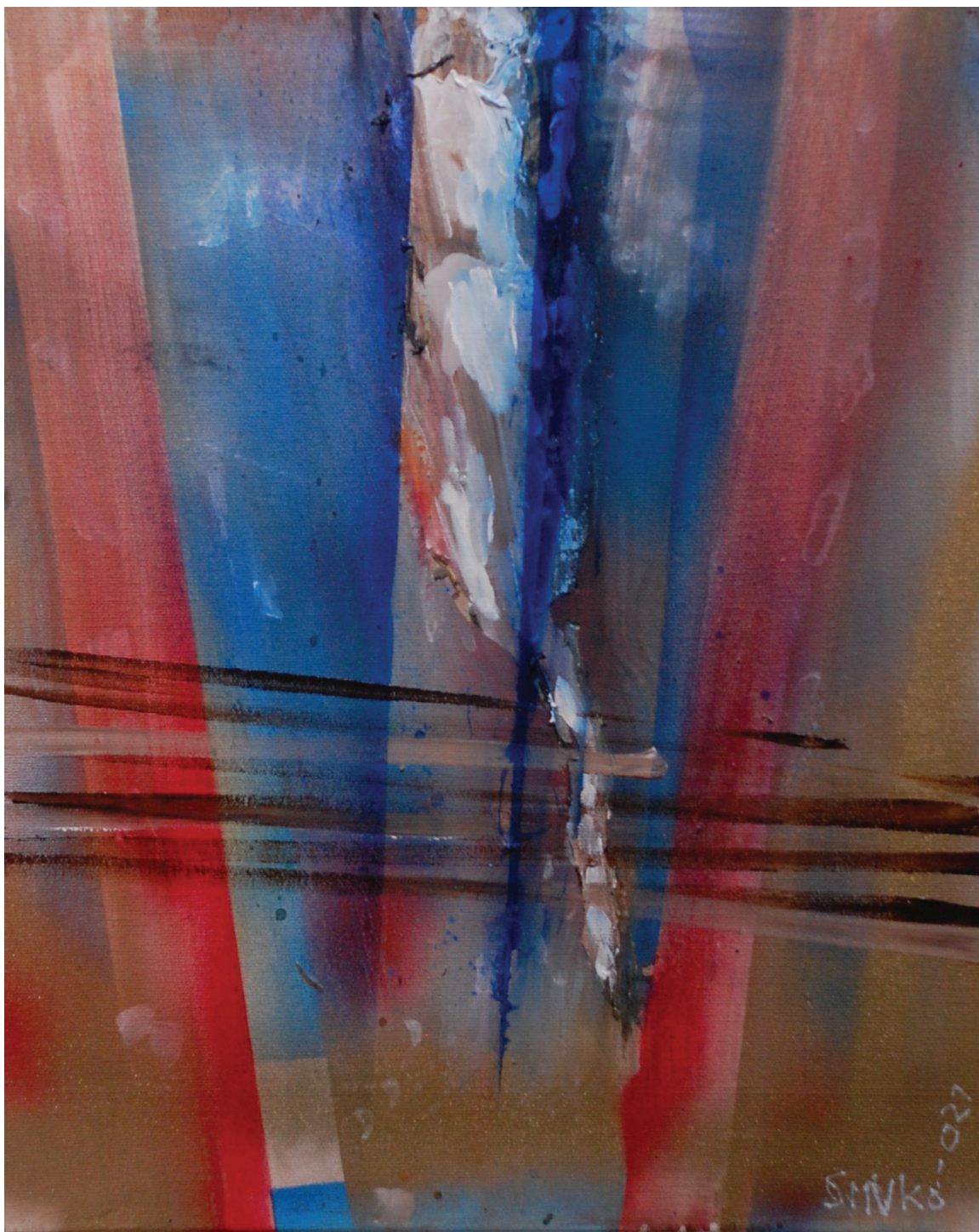
regionális gazdasági kapcsolatoknak rendkívül kedvező hatása lesz a szomszédos országokban élő magyarok számára, anélkül hogy a kisebbségi kérdés az államközi kapcsolatokat megterhelne". (406) S immár a konkrét jelenben vagyunk, szó esik a repatriálás folyamatáról, a magyar diaszpórapolitikáról, a németországi magyarok élethelyzetéről és hazai kapcsolódásaikról; izgalmas összehasonlítást ismerhetünk meg a németországi és magyarországi vitakultúráról és holokauszt-értelmezésről; s lassan-lassan műfajt váltunk; a történetek áteveznek a szépirodalom térfelére.

Regényrészlet, régi barátok életrajzi esszéi, közös olvasmányokról, közös élethelyzetekről – de még ez is megosztható, tanítható művelődéstörténeti fejezet egy valaha volt nemzedék kulturális múltjáról, indulásáról. S a „szint” Filep Tamás Gusztáv esszéjével (*A '89-es dandár, /501/*) „szintet lép”; párhuzamos lélekrajzban meséli el kettőjük közösen, egy eszméért, egy ideáért küzdő évtizedeinek fordulatait. Egy elherdálhatatlan barátság krónikája ez, szépen s hittel megírva – nagy baj lenne, ha ennek íve megtörne az idő múlásán; hisz az idő öregedése sajnos, gyakran produkálja a csontszerkezet amolyan „fáradt törését”. Egy kicsit erre is kivetíthetjük Stefano Bottoni írását; természetesen Bárdinak s Bárdiról szólnak velünk megosztott gondolatai, a legjobb barát ünnepi köszöntője szorosan emberi; épp csak – talán nem csak bennem, a recenzióban – furcsa visszhangot ver Bottoninak az a mondata, hogyan *„magyarázta el nekem 2000 januárjában a két világháború közötti sérelmi alapú, mélyen kompenzatív román nemzetépítési stratégiát”* Bárdi Nándor, azon Bottoni-mondatokkal, melyeket napjainkban hallhatunk-olvashatunk tőle a magyar külpolitika jellemzéseként.

A kor Bárdinak ajánlotta *Palimpszesztusát*, talán egy kicsit arra is gondolva: ne hagyja, hogy üressé váljanak a pergamenek, a viasztáblák! Vesse s véssesse fel azokra újra az egyszer már megtalált és szem előtt soha nem tévesztett valódi s igaz történelmet! Bár az is valid tény, hogy erre nem kell őt figyelmeztetni. A múltból jövet is pontosan látja a régi képekre vetülő újat; látja s szavá teszi, lakonikus tömörséggel. *„A határon túli magyarság kérdése alárendelődött a magyarországi pártpolitikai viszonyoknak. Nem a határon túli magyarok problémái, hanem a hozzájuk való viszony vált témává”* – emeli ki egyik friss írásában (*Látszat és való, Bécsi Napló, 2022. november–december, 10. p.*) S folytatva-lezárva a gondolatot, fölemelt ujjal figyelmeztet: *„az orosz–ukrán háborúhoz való viszony révén a V4-ek szövetsége felbomlott és a balkáni euroatlanti csatlakozás is távolabb került, illetve minden bizonnyal annak ára az EU-n belüli konszenzusos döntéshozatal feladása, Magyarország potenciális „vétó súlyának” megszűnése lesz. Mindez azt jelentheti, hogy a kisebbségi magyar közösségek önálló politikai és társadalmi mozgásteret tovább szűkül.”*

Kedvező csillagállás – de régen gondoltuk ezt így annyi mindenről! –, tehát kedvező csillagállás alatt kezdhette történeti pályafutását Bárdi Nándor. A nyolcvanas évek második felében mélyedhetett el e hivatás mélységeiben, kereshette annak lényegét; akkor, amikor a világtörténelem konstellációi – benne a magunk

kapcsolt részecskéjével – változást jóstak. Nos, a körülmények visszatérni látszanak. De – a *Palimpszesztus* bizonyíthatja – Bárdi Nándor, valamint pályatársai és tanítványai, úgyszintén készen állnak. A gong riadója sokadik, a gond mélysége változatlan.

Sinkó István: Kék ég (2021)

Félre a mesével!

(*Gerlóczy Márton: Fikció – A katlan*)

„Egyes szereplők nevét megváltoztattam. Más szereplők nevét nem én változtattam meg” – olvashatjuk Gerlóczy Márton többkötetesre tervezett identitás-thrillere első része, *A katlan* mottójaként.

Ezt a két mondatot azért tartottam fontosnak rögtön az írásom elején idézni, mert véleményem szerint kiváló adalék a szerző bevallottan maga konstruálta műfaja, az identitás-thriller, majd pedig az ennek megfelelően kibontakozó szűzse értelmezéséhez. Hisz gondoljunk csak bele! Amennyiben egy omnipotens szerző még omnipotensebb elbeszélője írta volna a könyve elé ezt a két sort, akkor az valahogy így hangozna: „A könyvben szereplő személyek a neveikkel együtt a képzelet szüleményei. Amennyiben bármi egyezést tapasztalnak valós személyekkel, az a véletlen műve.”

Azzal viszont, hogy itt az egyértelműen és felvállaltan Gerlóczy Mártonnal azonosítható elbeszélő előre közli, bizonyos személyek nevét nem ő változtatta meg az itt kibontakozó történetben, már jelzi, omnipotens narrátorként semmiképp se számítsunk rá, ezt a szerepet helyette valaki más/mások fogják betölteni. S ezzel azonnal fel is kelti az érdeklődésünket, hogy akkor vajon ki, milyen minőségben, és miről fog nekünk a következő négyszáz oldalban mesélni.

Hogy miről, az első ránézésre egyértelműnek tűnik. A *Mikecs Anna: Altató* című regénye után, amely a családja anyai ági felmenőinek története, Gerlóczy *A katlan* belefog az apai ág feltérképezésébe, csak épp teljesen más alapokról indulva – és a látszólagos egyértelműséget ezzel azonnal felfüggesztve. Mert amíg a *Mikecs Anna: Altató* írásakor konkrét családtörténeti dokumentumok álltak a rendelkezésére, s az identitása anyai ágon megkérdőjelezhetetlen volt, az apai ággal korántsem ez a helyzet. Ez esetben ugyanis elsősorban nem levéltári anyagokra, és nem a felmenőitől fennmaradt levelekre, illetve memoárookra – főleg Jékely Márta és Schéfer Ida emlékirataira – hagyatkozhat, hanem a családi legendáriumra, azaz kellően megkonstruált, a familiában esetlegesen kitörő botrány nélkül elmesélhető sztorikra. Főleg apai nagyanyja, Sári történetére, amely nem sok valóságalappal bír, hiszen egy művészlélek meséje, és ilyenformán meglehetősen bizonytalan képet fest az elbeszélő apai dédapja személyének kilétét illetően. Tudniillik, hogy az elbeszélő dédanyja, a háromgyermekes Nagy Ida, miközben

Kriegler Miksa felesége volt, összeszűrte a levelet a felettük lakó alsóviszokai nemesessel, a jónevű orvos Gerlóczy Zsigmonddal, mégpedig egy különleges találkozásnak köszönhetően, amelyet a bohém nagymama az unokájával folytatott párbeszéde során így tálal:

„Egy házban laktak!»

»Gerlóczy?»

»Hogyne! Fölöttük lakott. Halat ettek, és Krieglernek a torkán akadt egy szálka, és lehívták a doktort, a Gerlóczyt. Két ujjal kiszedte a szálkát, és akkor maradt vacsorára. Meglátta az asszonyt, és halálosan beleszeretett.« (...)

»Tehát akkor az Ida, ott az Apponyi téren, felváltva a Gerlóczyval meg a Krieglerrel?»

»Hát ez a feltételezés.«

»És ő tudta, hogy kitől vannak a gyerekek?»

»Nézd! Ez sose fog kiderülni, mert nem lehet kideríteni« (92–95.).

A továbbiakban éppen ez fogja nagymértékben meghatározni az elbeszélői attitűdöt, hogy a nagymamának van egy ilyen sztorija. Hiszen az elbeszélő, aki azért érkezett a nagyanyjához, hogy megismerje a családja történetét, „ehelyett valami furcsa jósnőnél kötött ki, aki nem az után kutylgat a zavarosban, nem azt piszkálja a kávézacuban, hogy mit hoz a jövő, hanem, hogy mi történt a múltban” (95.). S mivel ez szerinte „sosem fog kiderülni”, kreál belőle egy neki tetsző mesét, azaz fikcionalizál. A családon belül láthatóan jól működő fikció megléte pedig elveszi az elbeszélőtől a lehetőséget – és persze valamennyire a kedvét is – attól, hogy omnipotens narrátorként ő is egy újabb fikciót írjon arról, vajon a Nagy Ida szülte három gyerek, az elbeszélő nagyapja, Ferenc, illetve Pál és Erzsébet most akkor vajon Kriegler-e vagy Gerlóczy, vér szerint Gerlóczy-e, vagy csak azért, mert Kriegler halála után a doktor, amikor feleségül vette Nagy Idát, a nevére íratta a három Kriegler-árvát? Így a fikciógyártásból kitúrt elbeszélőnek egyetlen lehetősége – és egyetlen vágya – marad, hogy a nagyanyja meséje mögött, felett, mellett végre megtudja az igazságot, és egy, a könyve fülszövegében szintén jelzett non-fictiont írjon belőle, azaz a felmenői és a saját hiteles életrajzát konstruálja meg.

A fikcióból kimaradás manővere, azaz a hagyományos elbeszélői szerepből való kilépés pedig azt eredményezi, hogy a non-fiction írása közben az én nyakig belemerül a másik műfaji meghatározásba, az identitás-thrillerbe. Énje megkérdőjelezhetőségének káoszába. Mert mi van akkor, ha a három Gerlóczy-gyereket tényleg csak a nevére vette „az alsóviszokai felső szomszéd” (79.), és ők egytől egyig Krieglerek?

„– Most akkor Gerlóczy sem vagy?” (115.) – teszi fel ezzel a helyzettel kapcsolatban a kérdést az elbeszélő barátja, Áron, hiszen azzal, hogy nem a „nem”, hanem a „sem” szócskát használja, jelzi, hogy a barátja helyzete bizony fokozódik. Jelzi,

hogy az elbeszélő nem először keveredik az énjét örvényként felkavaró identitás-thrillerbe. Nem először nem tudja, hogy ki is ő valójában. Egyszer ugyanis már nevet kellett változtatnia, s ennek a név-, és vele a személyiségváltoztatásnak a kálváriája is szerves részét képezi *A katlannak*, mint olyan párhuzam, olyan félelmetes történelmi ismétlődés, amely az apai ágat sújthatja. Az első esetben ugyanis – s azért merem ezt spoilerezni, mert 2018-ban a szerző több interjúban is nyilatkozott róla – szintén egy nő, az anyja „elbeszélése” alapján kezdte az énje thrillerben érezni magát. 1993-ban történt, hogy az anyja „belenézett a tizenkét éves gyereke szemébe, és közölte vele, az apád, aki téged nagyon szeretett, meg te is nagyon szeretted őt, nem az apád volt, a te apád a Feri. Az ő neve: Gerlóczy” (279.). Ennek tudatában egyszer az énje már „fálnak csapódott és darabokra tört” (uo.), ám mintha ez nem lett volna elég, nem volt elég, hogy Váczipól egy csapásra Gerlóczyvá kellett válnia. Tessék, itt az újabb bizonytalanság a létevel, a Gerlóczy-léttel kapcsolatban is!

Ez a helyzet pedig tovább fokozza a fikcióellenességét. Úgy van vele, hogy ha annak idején az anyja „meséjét” egy az egyben elhitte, s hagyta magát Váczipól Gerlóczyvá válni, még egyszer nem szeretne a családi legendárium csapdájába esni. Nem akarja tovább élni „az alsóviszokai életüket”, csak azért, mert „a nagyanya úgy akarja” (238.). Ez esetben valóban az igazságot szeretné tudni, kideríteni, ezért egy megkérdőjelezhetetlen non-fiction elemhez nyúl: DNS-tesztet csináltat az apjával, Ferencsel, a nagybátyjával, Gusztival, és ő is „köp egyet” (uo.) a fiolába.

Ami azért is lényeges, mert a regény idejét tulajdonképpen végig az erre a DNS-teszteredményre várakozás határozza meg. Mégpedig visszaszámlálás formájában: „egy hét volt hátra abból az életből” (7.) – olvasható az identitás-thriller első oldalán, amitől kezdve a teszteredményre visszafelé, a fent említett műfajok mellett egy sajátos pikareszk regénybe is bújva vár az elbeszélő. Azért sajátosba, mert a thrillerbe keveredett én a pikareszk regények egyik velejáróját, a személyiségfejlődést se úgy éli meg, mint az az elbeszélő, aki ura a hőse sorsa feletti irányításnak, na meg az ezzel járó névadásnak. A személyiségét ez esetben (és már megint), amíg meg nem érkezik a mindent – a Krieglereget vagy Gerlóczyt – eldöntő teszteredmény, szintén visszafelé kell értelmeznie, le kell bontania, annak érdekében, hogy énjét az eredmény birtokában majd új alapokra tudja helyezni: „meg kell tudnom, hogy ki voltam, mivé lettem és kit kell megkeresnem, mielőtt azzá a valakivé akarnék válni, mielőtt azzal a valakivel akarnék azonosulni, aki új életet kezd és esetleg bele mer vágni abba, hogy felesége, családja, gyermeke legyen” (36.). Hogy megkérje, meg merje kérni a kedvese, a szintén író Zsófi kezét, aki a történet fontos szereplőjeként végig mellette áll ebben a kálváriában.

Eddigi énje lebontásához pedig, hogy a teszteredmény után *tabula rasa*ként kezdhesse újra, el kell utaznia, hiszen, ahogy fogalmaz, „otthonról nem látok rá

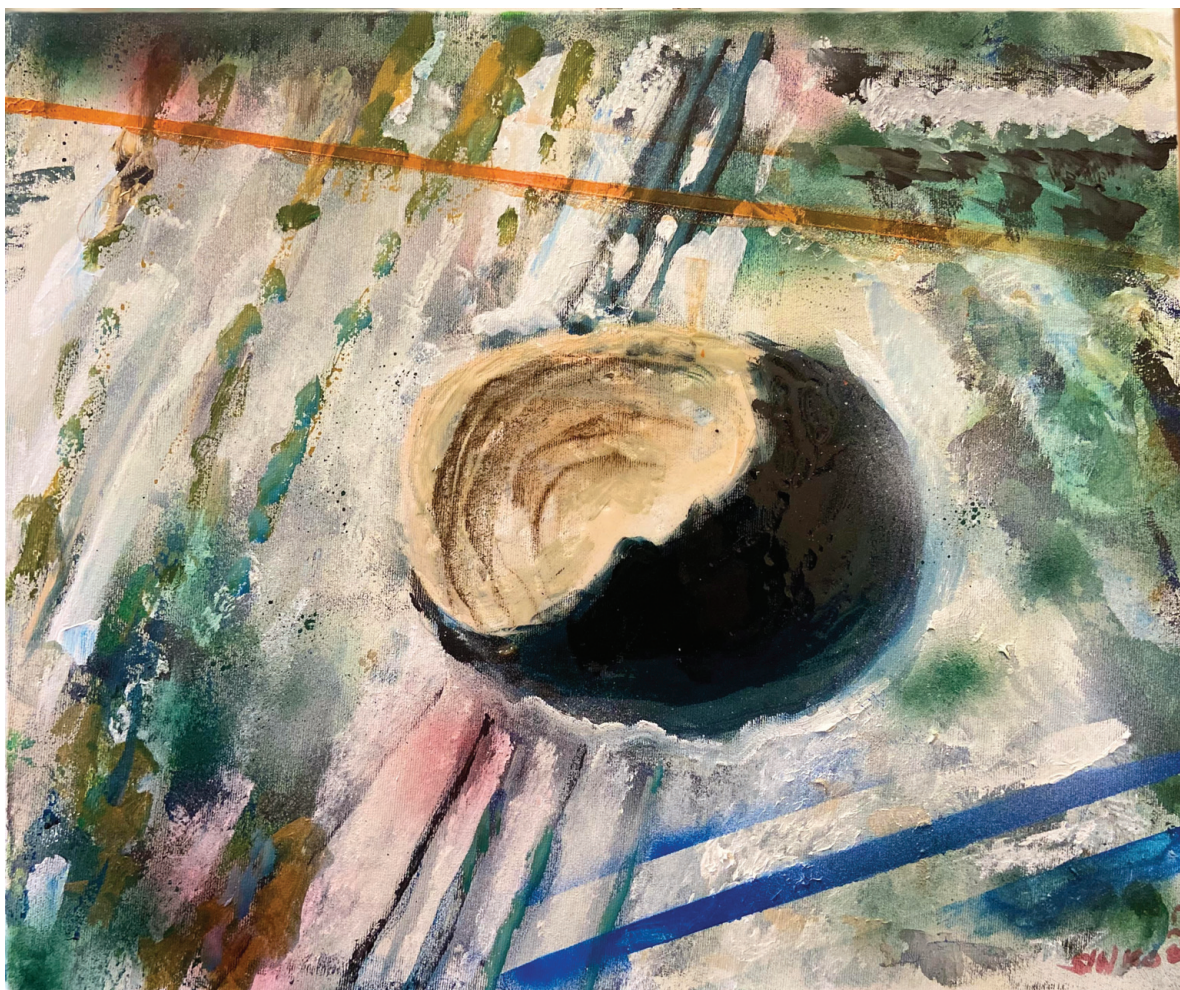

az otthonom lakóira, ahhoz, hogy lássam őket, nem szabad látnom őket” (uo.). El kell távolodnia nagyanja meséjétől, fikciójától, hogy a non-fictionnal szembe-sűlni tudjon.

Így nem véletlen, hogy az itáliai Scicli „katlanjában” lel átmeneti menedékre, ahol képletesen, térben és időben is utazgatva a családja történetében, a meg-írandó családrege nye munkacímének a *Rombolás* szót adja. Nem az *Építést*, vagy *Építkezést*, mert azt csak az igazság birtokában lehet majd elkezdni.

A katlan ott ér véget, ahol az igazság DNS-teszt formájában megérkezik Sciclibe. Csakhogy ettől az igazságtól sem azt kapja az identitás-thrillerbe keveredett én, amit várt. A teszt okozta váratlan fordulatról, s vele a csalódásról a sorozat máso-dik része, *Az örvény* tájékoztat, amelyben szintén ott szerepel sorvezetőként „A dolgok egyféleképpen történhetnek, tudniillik úgy, ahogyan történtek” mondat, csak épp az eredmény birtokában meglehetősen ironikus fénytörésbe kerülve.

(*Scolar Kiadó, Budapest, 2021. 385 oldal, 4995 Ft*)

Sinkó István: Kis lyuk a tájban (2022)

Bennünk élő felmeNŐK

(Családi képek, amelyek bennünk vannak bekeretezve)

Mirtse Zsuzsa *Bölcsőmben magam ringatom* című novelláskötete a létbe vetettség állapotairól mesél. A három fejezetre osztott – *Percenként kilencven villanás, Az áradattal érkező, Máshogy üzen* – harminchat elbeszélés sajátos (család)történet, melynek önreflexív szövegei a női lélek legmélyebb rétegeiből törnek fel. Mindez a címadó novellában kulminál: „Vannak képek, amelyek csak bennem vannak bekeretezve. A sokrekeszes, öreg fadobozzal együtt – amelyben nagyanyám tartotta – elvesztek az életemből. De van egy másik kis fadoboz is valahol mélyen, bennem, amelyet nem tudok elhagyni.” Megannyi feltárt emlék, amelyet a szerző hol a nagymama fadobozából vesz elő, hol saját képzeletének rekeszéből. Az emlék-idézés különféle formában zajlik – forrása lehet egy fénykép, egy levél, egy álom – és harmonikusan artikulálódik a novellagyűjteményben „A kis fadoboz, amely nagyanyám után maradt, zsúfolásig tömve előttem való életek emlékeivel. Iratok, levelek, leginkább fényképek emberekről, akik a vér homályos vonalán hozzám is tartoztak.” (*Camerilla Obscura – Másodfokú viharjelzés*) Mirtse Zsuzsa prózájában az elhunytak kommunikálnak, jeleket, üzeneteket küldenek az élőknek, s ebből a szerzői szándékból eredően sajátos, transzcendens jelentésrétegek tárulhatnak fel előttünk: „Mit vársz el odaátrol, ugyan tőlem mit akarsz?” (*Camerilla Obscura – Az időfa ágfogai*) – faggatja a főhős a szoba faláról szigorú tekintettel rá meredő, kontyos hajú asszonyt, dédnagyanyját. A *Bölcsőmben magam ringatom* önreflexív szövegei sajátos hangfekvéssel törnek fel a (női) lélek legmélyebb rétegeiből. Próza világának alappillérei az emlékek és az álmok, a szerző ezek tartalmát igyekszik felfejteni, rejtett utalásait dekódolni, üzeneteit kibogozni, miközben gyönyörű ívvel megrajzolja a generációk közötti kontinuitást. „Ami rossz benned van, belőlem is hozod. Ami jó benned van, belőlem is hozod. A kötés, mely közöttünk van, mindennél erősebb: a vér kötöttsége” (*Camerilla Obscura – Híd a vérvonalon*).

Mirtse Zsuzsa prózájában a „képnézegetés” eseménye szövegszervező erővé válik: a nagymama, a dédnagymama fényképein – ténylegesen vagy képzeletben – elmerengve kirajzolódik előttünk egy-egy nő habitusa, temperamentuma, külseje, mentalitása, férfiakhoz való viszonya, olykor egész életútja. Egészen egyedi szövegvilág bontakozik ki a „képnézegetés stációjából”, abból a folyamatból, melynek során a szerző megidézi a régmúltat, a generációkkal ezelőtt élő női felmenőket, s a jelenbe, önmaga életútjába illeszti őket. Szuggesztív és érzékeny hangon

szólítja a spanyolnátha áldozatául esett dédnagymamát, akinek „teste öles tüzek tudója” volt. Figyelemre érdemes a főhős viszonyulásának alakulása ehhez a személyhez: a dédnagymama fürkésző tekintete először frusztráló, minden igyekezetével háritaná azt a fiatal, életigenlő főszereplőt, ám idővel kifejezetten igényli a múltból üzenő asszony tanácsait. „Szólj hozzám, állj szóba velem... – sítja maga elé a lány, mert faggatná dédanyját, noha jól tudja, hogy aki nincs, azt már nem lehet faggatni. Azért megpróbálja. Olvasni a szájszegletből, a tűhegynyire szűkült pupillából. Keresi a közöset, a rejtett tulajdonságokat, amelyeket az asszonytól örökölt” (*Az angyalok levele*).

Az emlékek, álmok megragadása az elbeszélő önismeretre irányuló törekvése, amelyet időnként markáns intuitív érzés kísér: „ezzel a képpel dolgom van” (*Bölcsőmben magam ringatom*).

Mirtse Zsuzsa novelláiban a realista elemek keverednek az ösztönös megérzés, a sugallatszerű látásmód mágikus motívumaival, amitől gyakorta támad olyan érzésünk, hogy valóság és látomás határmezsgyéjéből bontakozik ki egy-egy történet. A szerző az emlékezet kútmélyéből igen bátran, válogatás nélkül felhoz mindent – veszteségeket, szomorú arcokat, tragikus életeseményeket –, hogy jól értse, s minél alaposabban tudja olvasni önmagát. Mint azt a *Ligetem szent fája* című novellában írja: „az emlékezet olyan liget, amelynek egyetlen fáját sem szabad bántani, összefirkálni, késsel a kergébe vésni, baltával nekiesni. Kivágni végképp nem. E fák együttesen a sorsomat mutatják” (*Ligetem szent fája*). Megtapasztalhatjuk, miként lép működésbe a szövegalkotó képzelet, miképpen azt is, hogy a szerzőt legalább annyira foglalkoztatja az emlékezés folyamata (kódolás-tárolás-felidézés), mint maga az emlék. Az író nem pusztán nézi a fényképet, de éles belső érzéssel összefüggéseket is meglát bennük: egy tekintet, egy kontyban összefogott haj, egy magasan záródó női blúz éppen elegendő ahhoz, hogy a családi narratívák hiányzó láncszemei a helyükre kerüljenek, s történetté szervesüljenek. „De lehet, hogy azért kellett szülnie dédanyámnak, hogy alig több mint száz évvel később itt sétálhassak a kis tó mellett, és én sétálhassak itt” – szuggesztív és eltöprengésre alkalmas leírása ez a folyamatnak, ahogyan – individuumunkat alakítva, formálva – létünk felmenőink létébe integrálódik. Mint ahogy *A háromablakos torony*ban mondja: „Bármerre indulok, minden utam a múltam felé vezet.” A *Bölcsőmben magam ringatom* eklatáns példa arra, miként lehet feltárni a szépirodalom eszközeivel azokat a múltban történt életeseményeket, amelyek hatással lehetnek életutunkra, befolyásolhatják személyiségünket, s amelyek elsősorban a kognitív pszichológia és a neurológia tárgykörébe tartoznak. Figyelemre érdemes próza-poétikai eljárás, ahogyan az elbeszélő a nagymama, a dédnagymama tekintetén keresztül figyel, kibontja önmagát, monitorozza érzéseit, gondolatait, cselekedeteit. „Áttetsző rétegeként rakódnak egymásra az emlékek. Mindig azt látom,

ami éppen történik, de sokszor megesik, hogy az emlékezet egy korábbi réteget is megmutat, bevetít” (*A világ elkerített része*).

Míg az első fejezetben a szerző önmaga és felmenői élettörténetének metszéspontját kutatja, a másodikban – *Az áradattal érkező* – a férfi-nő viszony kapcsolódási pontjait fürkészi. Közös ugyanakkor, hogy mindennemű kapcsolatában önmagát vizsgálja, ez adja az analógiát a vérségi és szerelmi kapcsolatok elbeszélése között. A *Bölcsőmben magam ringatom* második fejezete – *Az áradattal érkező* – a férfi-nő kapcsolat misztériumát, a szerelem árnyalatait írja le. Nő és férfi valódi egymásra tálalása ugyanis ritkán valósul meg a novellákban. Ebben a fejezetben határozott kontúrokkal rajzolja meg a szerző a nőt, aki a teljesség megélésére törekszik, ám – a körülmények által determináltan – párkapcsolatai rendre szerencsétlenül alakulnak. Úgy a vad morajjal érkező, mint az alacsony hőfokon abálódó kapcsolatokban az önkifejezés sürgető vágya kulminál (*Vadlovak a jégen*). A szövegek tónusát alapjaiban határozza meg ez az önreflexív intonáció, a belső működés tudatosításának hangja. S miközben az önreflexivitás narratív stratégiái kibővülnek a jelentés metaforikus struktúráival, különösen szép líraiság fogan: „úgy szeretnék élni, mint az a tengeri csiga: teremteni állhatatosan, napról napra” (*Szemben a végtelennel*).

Ebben a fejezetben a szerző androgün beszédmódjára is találunk példát. *A Vadlovak a jégen II.* című narratíva egy szerelmes férfi interpretációja, amelyben a nő kötődésének hiánya, valamint a kapcsolati játszma válik szövegszervező motívummá. „Ott kezdődik, hogy nem vele ébredek. Előfordult már, hogy együtt aludtunk, de általában nem szoktunk. Azt mondja, ez így jobb mindkettőnknek, ebben hallgassak rá, mert a távolság jó dolog, túlzott közelségben kiég, elparázslík vagy köddé válik minden... Lehet, hogy bosszúból csinálja ezt, mert én meg soha nem ajánlom fel neki, hogy költözzön ide, legalább részlegesen.”

„Amíg vannak képeim, bármire képes vagyok” – írja a *Ligetem szent fái* című novellában, s a mondatnak alighanem önmagán túlmutató jelentést tulajdoníthatunk. A kötet kvintesszenciájaként is felfogható kijelentés akár értelmezési keretet is adhat a Mirtse Zsuzsa-i prózavilágot felfejteni kívánó olvasónak. A szerző önreflexív elbeszélései igen mély dimenziókat nyitnak meg, számvetésszerű lélektani önvizsgálatait voltaképpen a létértelem-keresés megnyilvánulásai: „és végre, azt hiszem, megértettem, mit üzen. (...) Hogy helyette is éljek. Aranyvessző lehessek, ágvégi cinkehang, berkenye bogernyőjében pókfonál. Hogy minden tavasszal újrászüljem magam.”

Mirtse Zsuzsa új kötetében a bennünk élő felmenőkről, vérségi kötelékekről, családtörténeti titkokról ír, s eközben sajátos atmoszférájú prózavilágot teremt, ahol a valóság egyfajta sejtelmes látomásossággal egyesül. Sok esetben elhagyják a történetek a hétköznapi tudat síkját, hogy a főszereplő személyiségének eddig feltáratlan szféráiba jusson, tudata kitáguljon, önnön lényének legmélyére nézve

egy magasabb szintű tudatállapotba kerülhessen. Ilyenformán a klasszikus fejlődésnovellák jellemző jegyei is visszaköszönnek a *Bölcsőmben magam ringatom* narratíváiban, amelyeknek érzékeny szövegei szép szólamban tudósítanak a női princípiumról, s nyitnak ajtót a női lét legbelsőbb szféráiba. Interpretációjában az emlékidézés sajátosan megy végbe, s ez nem pusztán többlettartalmat ad a szövegkorpusznak, de ezáltal válnak elbeszélései analitikus mélységű önvizsgálattá, személyes konfesszióvá.

Magyar Napló Kiadó, 2021, 168 oldal, 3500 Ft

Sinkó István: Csillámlás (2020)

Merülések

És én csak feküdtem.
Tíz álló nap csak feküdtem, és
vártam, hogy a homok a
szememből az ereimbe folyjon.
Fehér zászlót lengessen
a vénáimban. Elhitesse, hogy a zuhanyzók
előtt a néni nem rákos.
Hogy a habok közt több és több az oxigén.
Szerinted apu tényleg találta a sűgő kagylót?
A sörre sor van. Nézzük meg a vizet, csak hárman!
Fekete víz. Kék medúza.
Tuti tüdőrákja van,
láncdohányos.
Rhizostoma pulmo.
A tengerben fürdök:
*Kontextusba helyezett csapongás habjaiban
játsszok életest.*
Szemezek a nappal, s én húzom a rövidebbet.
Melia. Sunny Beach. Szem. Homokszem.
Tüsszentenem kell.
Tedd fel a napszemüved!
*Ütemezett akkordok fogják karon merülésemet,
magyar hangok buktatják lejjebb és lejjebb
két védtelen
fületem.*
Hello, Madam!
A gitáros Új-Zélandról van.
Csípése a bőrrel érintkezve égési sérülést okozhat.
Homokvártest, iszapkirálylány – Szkadár vára épül, lá-
nyok?
Három éve, háromszáz mesterrel. Még mindig bizsereg.
Gentazon cseppekkel egyáltalán alámerülhetek?

Hat nap az örökké. A hetedik a vége.
Török jövevényiszavak kísérnek egyre és egyre le a mélybe.
Szemem a szemedben – pajzstörő vakság.
Szívem a szívedben – katartikus rabság.
Viszlát, 150 év!

Sinkó István: Mint a barna éjféli (2021)

PUCHLA NIKOLETT

Foltok

Nesztelenül landolt. Krémes nedve a szőnyeg hófehér szálaiba ivódott. A gyermek felfigyelt a kilapult eperre. Illemtudó lurkóként ez idáig egy morzsaszemet se juttatott az asztal alá, így a látvány izgatottsággal vegyes lelkifurdalást keltett benne. Nyelt egy nagyot. Lehajolt. Ahogy elnézegette a baleset folytán keletkezett primitív műalkotást, tagjaiban gyermeki dac indult burjánzásnak. A drága, egyhangú szőnyeget mondhatni feldobta az az egy, oda nem illő folt.

Megismételte tettét. Újfent eper hullt a lába elé. Ez kissé éretlennek bizonyult, sértetlenül gurult a szemközti székhez. No, ez nem is olyan könnyű játék. Megtúrta a gyümölcstálat újabb eperszem után kutatva. Ezt már nem csupán leejtette, hanem erőnek erejével a padlóhoz vágta. Látni akarta a szétloccsanását. Hadd virítson rózsaként, hadd bontson édes-érett szirmokat a szőnyegminta indái nyomán! Virágáradatba kívánta vonni a már-már kellemetlen, steril tisztaságot, mely mint láthatatlan méhraj körbezsongta. Ifjonti lázadás volt ez, a harmatpöttyös eprek pedig hűséges gránátokként szegődtek az oldalára.

Résnyire tárult a kétszárnyú ajtó, az oroszlánfejes kopogtatóban megremegett a karika. Egy kormos arcú, kopott ruhájú gyermek hozta a tűzifát a kandalló mellé. Kimérten rakosgatta a hasábokat a kovácsolt vasállványba. Időnként megrezzent, ha bőrébe szálkák szaladtak, vagy vízhólyagja kifakadt. Mikor végzett, otthonosan tekintetét a vonagló lángokon felejtette. Megmelengette a látvány. Szívebben tartózkodott a kandalló meghitt fénysugarában, mint odakint a kertben vagy az üvegház fullasztó légkörében. A pirosposzsgás színek elemi vágyakozást gyújtottak a mellében. Lehunyta a szemét. Felidézte magában a kert terméseinek édes, étvágygerjesztő ízét. Párszor kacérkodott a gondolattal, hogy amikor senki sem látja, bekap egyet. Volt-nincs gyümölcs. Lemondóan megcsóválta fejét. Tisztában volt vele, hogy sosem lesz mersze a tettelegességig fokozni ábrándjait. Felállt a szőr a hátán, ha csak felvilágolt előtte a csősz morózus alakja, s annak eshetősége, mit megcselekedne vele, ha tolvajláson érné.

Térde zsibbadni kezdett, alighanem több időt vesztegetett el a kelletténél. Talán már kerestetik is a konyhából. Fogta a fahasábok összecsomózására szánt kendőt, a vállára dobta. Az ajtóhoz somfordált, ám a küszöb előtt megtorpant. Már beléptekor is felfigyelt az ismétlődő koppanásokra, melyek elütöttek a tűz ritmikátlan pattogásától. Ez idáig nem mert a zaj irányába nézni, ha csak tehetette, kerülte a

szemkontaktust. Hanem, mikor fél keze hozzáért a kopogtató hideg karikájához, győzedelmeskedett benne a kíváncsiság. Megfordult. Eleinte fel sem fogta, mit lát, olyan szürreálisnak tetszett a szituáció, amint az úrfi egyenként szedi ki az epret a tálból, hogy a szőnyegnek vágja a szemeket.

Lába gyökeret eresztett. Szeme kételkedve elkerekedett, majd opálösszá tompult. Holtan rogyott a padlóra, meghasadt szíve hamar feladta a küzdelmet.

Az úrfi felfigyelt a rabszolgagyermek rövid haláltusájára.

– Jé! Egy fekete folt a szőnyegen!

Sinkó István: Misztikus éjjeli táj (2021)

Képek egy temetésről

1. kép

A pap, gyermeklelkű figura, sajnálatra méltó. Sejtelme sincs, hova, vagy éppen mibe is csöppent valójában. Minden szava hiteltelen és elcsépett. Kicsinyes naivitással ejti ki a megtanult mondatokat. Mindenki tudja, hogy egy se igaz.

2. kép

Idős asszonyok, akik agg leánycsapatként sétálnak be egymás után a terembe. Székeket rendeznek, leülnek, hangosan imádkozzák a rózsafüzért. Nem a halott, nem is az élők miatt jöttek, hanem kötelességből. Tudják, mit ígértek Istennek.

3. kép

Kissé csámpás bácsi sétál be lassan a ravatalozóba, most mintha még inkább meg lenne töpörödve. A remegő kéz és a szemében megcsillanó könnyek az árulói. Nem törhet meg, de nem titkol semmit. Talán már ő sem emlékszik, mikor beszéltek utoljára. Nem is számít, nem tudja nem szeretni. Saját testvérét temeti.

4. kép

Az öreg néni, aki az ajtó előtt még asszonyi nyugodtsággal lépkedett, a fehér arcot meglátva összehúzza magát, mintha félne a halál fagyosságától. Megszenteli a testet, majd a testvérét nézve megrázza a fejét, a ráncos bőr a mozdulattal együtt gyűrődik. Csak egy suhanó árny volt a tudat egyik apró szegletében, de az megsúgta neki is, ez így nem volt jó. Nem így kellett volna.

5. kép

A lány, aki ma már anya, most saját szülője mellett áll, nézi annak üres földi vázát. Nézi, de nem látja. Emlékeket lát, kifakult, eldugott képeket, amelyeket most valamilyen láthatatlan kéz egyszerre zúdított az elméjére. Észre sem veszi az apró szilánkokat, amelyek megkarcolják tiszta bőrét.

6. kép

A vő, aki csak kötelességből jött anyósa temetésére, sose szerette. Gépiesen öleli csendben zokogó feleségét, ott van, mert ott kell lennie. Képtelen a halott felé nézni.

7. kép

A lány, aki eltorzult arccal áll a koporsó mellett, mintha odaszögezték volna a talpát. Újra és újra összepréselődnek arcizmai, nem szép, amikor sír. Nem fordítja el a fejét, pedig ő kívánta leginkább anyja halálát.

8. kép

Van még egy hiányzó férfi, az anya tékozló fia. Üzeni, hogy búcsúzik, vagy talán nem is, csak a botrány elől menekülve írták oda az ő nevét is a testvérei. Nem üzen semmit, mégis itt van, mindenki ideképzeli, mert itt kellene lennie.

9. kép

Az oszlopnak támaszkodva áll egy lány. Aztán ül. Újra feláll. Vendégek jöttek, gyászolók. Tiszteletből üdvözöl mindenkit. Rontja az összhatást, akaratlanul is nevetnie kell. Nem azért, mert nem szerette a nagymamáját, hanem pont azért, mert igen. Ez vagyok én.

10. kép

A HALOTT. Valaha hasonlíthatott a testvéreire. Arcáról a ráncok eltűntek, most mintha poros lenne, mint egy törékeny és megkopott petróleumlámpa. Néma hófehérség veszi körül. Összeszűkül orrlyukaival vámpírszerű összképet fest a világnak, talán ezzel akarja megbosszulni először és utoljára az életét. Neki mindig az elhasznált vér jutott. Nem hiszem, hogy mérges vagy nyugtalan lenne. Rámosolygok a torz felismerhetetlen alakra, aki a koporsóban fekszik. Nem tudom ki ő, nem erre a mamára emlékszem. Ő már régen meghalt, talán tíz éve is. Ez már csak egy megkésett tavaszi havazás.

A temetés

A tíz kép egy galériában állítatik ki. Ízléstelenül elütnek egymástól. Mintha egy Picasso mellé a kémiafüzeted egyik kitépott lapja kerülne. Nem esztétikus, végsősoron az őszinteség teljes hiányában szenved az egész.

Abszolút abszurd allegória a temetés. Aki sír, az nem a halottat, önmagát sajnálja. Mint egy gyerek, siratja azt, hogy valamit elvesztett. Aki nem sír, az

nem szeretett, legalábbis nem őt. Tiszteletbe csavarta a közömbösséget, és most ezzel a csomaggal áll a gyászolók között.

Talán a temetés a legmagányosabb és mégis a legszélesebb körű pillanat az ember életében. Vagy éppen utána. Mindenki a koporsóra szegezi a tekintetét, neki és miatta viselik el a mellettük állót, közben mindenki önmagába néz. Magukat tudják az emberek a legnehezebben elviselni. Keresik az érzelmeket, a megfogható hullámokat. Rájönnek, hogy a múlandóság végig mellettük sétál, s csak rajta múlik, mikor akarja majd megfogni az ő kezüket is. A halál hűséges szerető.

S íme, a fekete gyászruha így hámozza meg emberi mivoltunkat, hogy a sírgödörbe meredve csupaszra nyúzott tudatunk létezzen csak. Nyers valóság a temetés.

Sinkó István: Álom a káoszról (2011)

A SZMÍT és a szerkesztőség hírei

Februárban az alsó-ausztriai Irodalom Háza/Literaturhaus Niederösterreich műhelyvendége volt Petőcz András, az Opus főszerkesztője. Ausztriai egy hónapos tartózkodása idején regényen és verskötete utómunkálatain dolgozott, valamint február 23-án a bécsi Collegium Hungaricum meghívottjaként irodalmi felolvasást tartott német és magyar nyelven.

A Vietnami Írószövetség meghívására februárban Balázs F. Attila költő, a Szlovákiai Magyar Írók Társasága választmányi tagja és Halmosi Sándor magyarországi költő több rendezvényen is részt vett az ország fővárosában, Hanoi-ban, és Saigonban. A két szerző vietnamira fordított könyveit irodalomkritikusok mutatták be a közönségnek. A találkozó baráti hangulatban és nagy sikerrel zajlott, a vietnami sajtóban is hangsúlyosan foglalkoztak az irodalmi témájú látogatással.

Kettős könyvbemutatóra került sor Dunaszerdahelyen, a *Szélvész* és a *Csikófogat* antológiák közös találkozására. Mindkét kötet a Kárpát-medencei fiatal magyar írótehetségek műveit tartalmazza, és tehetséggondozói program keretében került kiadásra.

Befejeződött az Előretolt Helyőrség Felvidék irodalmi és kulturális melléklet szakmai projektje, amely 2022 márciusától 2023 februárjáig tartott. A projekt egyik részében a mellékletben már megjelent irodalmi művek szerzői felolvasására, a másikon pedig az EH magyar tannyelvű középiskolákon történő lapbemutatóira került sor. Az egyértelműen sikeres szakmai programot a Magyar Kultúraért Alapítvány és a Petőfi Kulturális Ügynökség támogatta.

Duba Gyula köszöntése

A Szlovákiai Magyar Írók Társasága, valamint a teljes magyar irodalom és ezen belül a felvidéki írók ezúton köszöntik Duba Gyulát, aki 2023-ban, a március 15-i rendezvények keretében Kossuth-díjat vehetett át.

Duba Gyula kortárs irodalmunk meghatározó alakja. Novelláiban, szociografikus regényeiben, így például a *Vajúdo parasztvilág* (1974) című művében a szlovákiai magyar falvak életét, sorsát örökítette meg, az itt élők szorongató hétköznapjait mutatta fel. A lakosságcsere, az életmódváltás buktatóit éppen az ő prózájából ismerhetjük meg. Azt is, hogyan lesz a vidéki, paraszti sorban élőlől értelmiségi, vagy éppen nagyvárosi ember. Különleges szövegépítkezése szatirikus, ironikus, de ez a szatíra éleslátással teljes – emiatt lesznek évtizedekkel ezelőtt megírt munkái is frissek, maiak. Hatalmas élet- és ismeretanyaga hitelesíti mindazt, amit megalkotott. Gratulálunk író társunk Kossuth-díjához!

az Opus szerkesztősége

LAPSZÁMUNK SZERZŐI

Bíró Szabolcs (Dunaszerdahely, 1988): felvidéki magyar író, a székirodalom fogalmának megalkotója, a Szent György Lovagrend tagja, Eger Kulturális Nagykövete. Rockénekesként is alkot és tevékenykedik. Az *Anjouk* történelmi regénysorozat szerzője.

Bukovsky Dorottya (Galánta, 2005): A galántai Kodály Zoltán Gimnázium diákja. A művészet tölti ki mindennapjait, így talált rá az irodalomra is. Az írás fontos szerepet játszik hétköznapijában.

Grendel Lajos (Pozsony, 1948–2018) Kossuth-díjas felvidéki magyar író, kritikus, a szlovákiai magyar irodalom meghatározó alakja, regényeit több nyelvre is lefordították. Művei: *Éleslövészet, Áttételek, Bőröndök tartalma, Utazás a semmi felé...*

Gyökeres Kinga (Somorja, 1976): idegenvezető, tanár, mesélő, utazó, prózaíró.

Gyürky Katalin (Balmazújváros, 1976) irodalomtörténész, színikritikus, műfordító. Dosztojevszkij művészetéből doktorált. Az orosz és szláv irodalmi alkotások mellett egyéb világirodalmi művek elemzésével is foglalkozik. Fő kutatási területe a klasszikus és kortárs orosz próza. Debrecenben él.

Hajnal Éva (Komló, 1960): a Litera-Túra Művészeti Magazin, Folyóirat és Kiadó alapító-tulajdonosa, főszerkesztő, lektor, tehetségmentor. Jelenleg Pécsen él.

Hodossy Gyula (Dunaszerdahely, 1960): József Attila-díjas felvidéki magyar költő, író, könyvkiadó, irodalomszervező, a Szlovákiai Magyar Írók Társaságának jelenlegi elnöke. Kötetei: *Hivatalos versek, Szövi a lélek vásznát, Minden addig, Minden addig, hatvanig...*

Hogya György (Királyhelmec, 1956): Talamon-díjas író. Legutóbbi műve, a *Félreértések és félremagyarázások* című esszéket 2022-ben jelent meg. Szülővárosában él.

Kartali Zsuzsanna (Budapest, 1970): gyógypedagógus és újságíró volt Budapesten, majd egy magyar–kínai kulturális alapítványt vezetett. Családjával és állatával ma Keszthelyen él. Kötetei: *Kína útikönyv, Úti cél: Kína, A KavicsBOGár, Anyacsavar és Kockafej, Nasi.*

Kégl Ildikó (Kazincbarcika, 1976): író, költő, kritikus, újságíró. A Magyar Hírlap publicistája, a Miskolci Napló főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Ásó, kapa, légyapír* – novellák és szociográfiák. Miskolcon él.

Kövesdi Károly (Pozsony, 1953): költő, publicista. Magyar Örökség-díjas, Európa-érmes, a Magyar Művészeti Akadémia által Illyés Gyula-díjjal kitüntetett alkotó. A *magyar7* című konzervatív hetilap főmunkatársa.

Lacza Tihamér (Bátorkeszi, 1948): felvidéki magyar publicista, műfordító, a Szlovákiai Magyar Tudományos Társaság alapítója és alelnöke. Művei: *A magyar tudomány évszázadai, Az ókor emlékezete, A tudomány szolgálatában...*

Nagy Lea (Szolnok, 2000), Debüt-díjas és Khelidón-díjas költő, író. Tanulmányai mellett költészettel és képzőművészettel foglalkozik. Kötetei: *Légörvény, Kőhullás, francia nyelven: Le chaos en spectacle (Kiálított káosz)*. Budapesten él.

Orosz István (Kecskemét, 1951): grafikus, rajzfilmrendező, író. 1984-től használja az Utisz művésznevet, amelyet előtte ugyancsak álnévként Odüsszeusz használt a küklpsz elleni affér alkalmából, amely köztudottan a szörny szeme világába került. A jelképes, ironikus név értelmében Orosz művészete egyfajta támadás a szem ellenében.

Pasztorek Veronika (Érsekújvár, 2000): egyetemi hallgató. Az Alma Magazin (szlovákiai magyar egyetemisták online magazinja) főszerkesztője. Ímelyen él.

Póda Erzsébet (Dunaszerdahely, 1965): újságíró, író, szerkesztő, az Előretolt Helyőrség Felvidék szerkesztője, az Opus vezető szerkesztője. Könyvei: *Percek, évek, döntések* (publicisztikai–irodalmi gyűjtemény), *Hétköznapi könyv, Pílicke meséi, Cseperke.*

Puchla Nikolett (Galánta, 1995): japán–magyar szak- és műfordító. Jelenleg Jókán él.

Tamási Orosz János (Budapest, 1953): író, költő, kritikus, újságíró. Művei: *Sírgödrök évada, Apám rejtőzködő, Áthatol a Van, Ezerkilencszáznyolcvanegy – verskompozíció...*

Tóth László (Budapest, 1949) költő, író, szerkesztő, József Attila-díjas, a Magyar Művészeti Akadémia tagja. Dunaszerdahelyen él. Legutóbbi kötete: *A világ közepe – Kísérlet és más* (2022).

Tóth N. Katalin (Zselíz, 1975): felvidéki prózaíró. Jelenleg biztonsági őrként dolgozik. Sárón él.

Tőzsér Árpád (Pozsony, 1935): Kossuth-díjas felvidéki magyar író, költő, kritikus, irodalomtörténész, műfordító, egy időben egyetemi oktató és a Szlovákiai Magyar Írók Társaságának elnöke volt. Nemzetművésze, érdemes művész. Az irodalom autonómiájának híve.

Vasi Szabó János (Szombathely, 1965): 1993 óta ír prózát, kritikákat. Hat könyve jelent meg 2009-től, az utolsó 2022-ben, *Meseföldi történetek* címmel.

Végh Zsoldos Péter (Érsekújvár, 1952): műfordító, angol, spanyol és portugál költőket, írókat fordít magyar és szlovák nyelvre. Pozsonyban él.

Lisszabon legyezen az utolsó állomás
Csonka/8wain

ISSN 1338 - 0265

9 771338 026000 >